

rast

25
let

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
ŠT. 5 – 6, SEPTEMBER – DECEMBER 2014

**JANEZ PIPAN: »MED REŽISERJI JE VELIKO BEDAKOV
IN NENADARJENIH ŠUŠMARJEV.«**

MATJAŽ BRULC IN STANE PEČEK – NOVI KRATKI ZGODBI

JERNEJ PEČNIK – PIONIR DOLENJSKE ARHEOLOGIJE (?)

82

8214/1184

raast

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XXV, SEPTEMBER – DECEMBER 2014, ŠT. 5–6 (154–155)

U V O D N I K

Rasto Božič

OB KONCU LETA IN ZA NAPREJ	4
---	---

L I T E R A T U R A

Matjaž Brulc

TOVARIŠA	7
---------------------------	---

Stane Peček

NA KRESNO NOČ	12
--------------------------------	----

Marjanca Kočevar

GLAS 2	25
ANGEL GUARDIAN	25
ZAPESTNICA	26
ROMARICA	26
SVINEC	27

Karmen Hribar

ZAGROZDENE	
SAMO TA	28
V MENI	29
TRNJE	29
SVOBODA V CVETJU	29
BREZ ZVONCA	30

Smiljan Trobiš

ČISTOST ZVEZD	31
--------------------------------	----

K U L T U R A

Jože Saje

70 LET BAZE 20 IN PARTIZANSKIH BOLNIC V KOČEVSKEM ROGU 34

Ivanka Počkar

SPOMENIK VODI – STO LET BREŽIŠKEGA VODOVODNEGA STOLPA 44

Marinka Marija Miklič

KNJIGE ZA DOMAČO RABO 53

N A Š I G O S T

Ivan Gregorčič

**>>DOLENJSKA BO VEDNO V MOJEM SRCU
NA NEKOLIKO DRAMATIČEN NAČIN.<<** 60

Pogovor z režiserjem Janezom Pipanom

D R U Ź B E N A V P R A Š A N J A

Joža Miklič

LOKALNE POBUDE ZA SOCIALNO VARNEJŠO PRIHODNOST 86

Joža Miklič

ALI RAZVOJNO DOHITEVAMO DRUGE OBČINE 91

OB KONCU LETA IN ZA NARBE

O D M E V I I N O D Z I V I

Rasto Božič	
JERNEJ PEČNIK – PIONIR DOLENJSKE ARHEOLOGIJE (?)	94
Barica Smole	
NO UNO DI NOI (NI OD NAŠIH)	97
Manja Žugman Širnik	
KLIC ČLOVEKU	100
Matjaž Brulc	
PUŠČAVE, ASFALT IN MOTELI	102
Marina Katalenič	
OD KLOBUKA GOSPODA KONSTANTINA DO MOČVIRJA IN ŽIVALSKÉ FARMÉ	105
Bogdan Učakar	
SUONO BASSO – TRIO S ČISTOPISOM BAROČNE GLASBE	109
Franc Križnar	
JUBILEJNI CIKEL KONCERTOV OB SVEČAH	111
Rasto Božič	
ŽUPANČIČEVA VINIŠKA SPOMINSKA HIŠA DOBIVA NOVO PODOBO	114

OB KONCU LETA IN ZA NAPREJ

Zadnja, dvojna številka 25. letnika *Rasti* prihaja pred svoje naročnike in bralstvo z najmanj enomesečno zamudo. V uredništvu smo namreč v prejšnji številki njen izid napovedali za lanski december, ker pa smo – a ne po svoji krivdi – zamujali že z drugo lansko dvojno številko, ki je nato izšla v decembru, smo morali njen izid nekoliko premakniti. Kakorkoli, po vseh lanskih nejasnostih, zamudah in zapletih, povezanih z delovanjem naše izdajateljice v prejšnji garnituri, nam je, jubilejni, 25. letnik *Rasti* uspelo izdati v okviru, ki nam ga omogoča za njeno urejanje in izdajanje zagotovljeni denar. Njeno uredništvo pa skupaj z dobrimi željami njenim bralcem ob vstopu v novo leto izreka tudi željo po ureditvi stanja pri nadaljnjem izdajanju in rednem izhajanju revije.

Hkrati z željo, da bi *Rast* brali tudi v prihodnjih letih, pa bi vas radi opozorili na dosežek novomeškega pisatelja, pesnika, umetnostnega zgodovinarja in tudi sodelavca naše revije, Matjaža Brulca. Ameriška literarna založba *Dalkey Archive* je namreč v svojo zadnjo antologijo najboljših evropske proze *Best European Fiction* za leto 2015 uvrstila angleški prevod Brulčevega besedila oziroma kratke zgodbe *Dnevniški zapiski, NN*, ki jo je uredništvo *Rasti* kot prvo objavilo v 5. številki XX. letnika *Rasti* leta 2009 oziroma v obdobju, ko je bila njegova odgovorna urednica še Barica Smole. Brulc pa se je z izvirnim zapisom zgodbe pred tem prijavil na razpis za sodobno angažirano pesem ali kratko prozo, ki ga je *Rast* objavila ob svoji takratni 20-letnici, in si z njim prislužil prvo nagrado.

Po izidu v ZDA bo omenjena antologija v kitajskem prevodu in temu primerni nakladi izšla tudi na Kitajskem. Za objavo v omenjeni antologiji pa vsako leto izberejo tudi po enega slovenskega avtorja. Njene uvode pišejo najuglednejši evropski literati, prvo antologijo pa so prodali v nakladi 25.000 izvodov.

Brulc se tako pridružuje nekaterim najbolj znanim imenom sodobne slovenske književnosti, kot so Boris Pahor, Boris A. Novak, Florijan Lipuš, Marko Sosič, Drago Jančar, Tomaž Šalamun in Andrej Blatnik, katerih prevodi so že izšli pri tej založbi. Brulčev uspeh pa je v določeni meri tudi uspeh *Rasti* – dolenjsko-belokranjske revije za literaturo, kulturo in družbena vprašanja – in njenega prepoznavanja književne kakovosti.

Brulcu seveda iskreno čestitamo, po naključju pa je nanoslo tudi, da tokratno številko začnemo ravno z njegovo še neobjavljeno kratko zgodbo *Tovariša*, njegov drugi, kritiški prispevek o razstavi fotografij Boštjana Puclja pa objavljamo v rubriki *Odmevi in odzivi*.

Brulčevemu literarnemu prispevku sledi zgodba z močnim naravovarstvenim sporočilom *Na kresno noč* Mokronožana Staneta Pečka, tej pa poezija Marjance Kočevar, Karmen Hribar in Smiljana Trobiša.

Na *Kulturi* nato sodelavec Dolenjskega muzeja Jože Saje pregledno opozarja na 70-letnico *Baze 20* in partizanskih bolnišnic v Kočevskem rogu, etnologinja brežiškega *Posavskega muzeja* in Murkova nagrajenka za življenjsko delo leta 2014, Ivanka Počkar, pa v *Spomeniku vodi* na stoletnico brežiškega vodovodnega stolpa. Na straneh *Kulture* objavljamo še esej *Knjige za domačo rabo* dolenjske pisateljice Marinke Marije Miklič.

Osrednjo rubriko *Rasti, Naš gost*, je tokrat z zapisom »Dolenjska bo vedno v mojem srcu na nekoliko dramatičen način« oziroma s pogovorom z dramskim režiserjem in dolenjskim rojakom Janezom Pipanom obogatil literarni urednik revije Ivan Gregorčič, urednica *Družbenih vprašanj* Joža Miklič pa v »svojem« delu revije razpravlja o *Lokalnih pobudah za socialno varnejšo prihodnost* ter sprašuje *Ali* (v novomeški občini) *razvojno dobitevamo druge občine*.

Odmeve in odzive, zadnjo rubriko *Rasti*, začenja prispevek *Jernej Pečnik – pionir dolenjske arheologije (?)*, ki opozarja na stoletnico smrti tega znanega »starinokopa« in knjižico *Starinoslovec Jernej Pečnik*, ki jo je ob omenjeni obletnici napisal arheolog in metliški rojak Janez Dular.

Pisateljica Barica Smole nato v prispevku *No uno di noi (Ni od naših)* obravnava zbornik *Iz jezika v jezik, Antologija sodobne manjšinske in priseljske književnosti v Sloveniji*, ki ga je izdalo Društvo slovenskih pisateljev, pesnica Manja Žugman Širnik pa v *Klicu človeku* ocenjuje zadnjo pesniško zbirko *Spreminjanja* novomeškega pesnika Smiljana Trobiša.

Že omenjeni Matjaž Brulc s kritičnim zapisom *Puščave, asfalt in moteli* vrednoti zadnjo fotografsko in video razstavo *Skice iz Amerike* novomeškega fotografa Boštjana Puclja. Novomeška umetnostna zgodovinarka in kot umetniški vodja Brulčeva naslednica v novomeški galeriji *Simulaker*, Marina Katalenić, nato v prispevku *Od Klobuka gospoda Konstantina do Močvirja in Živalske farme* ob 20-letnici njegovega ustvarjanja predstavlja trebanjskega ilustratorja Petra Škerla, čigar dela je likovni urednik revije Janko Orač izbral za njeno tokratno likovno prilogo.

Bogdan Učakar nato piše o mednarodnem triu *Suono basso*, ki je s koncertom baročne glasbe v jeseni nastopil v Mokronogu – njegova članica Kaja Kapus je tudi tamkajšnja domačinka, Franc Križnar pa o zadnjem nizu *10. Koncertov ob svečah*, ki so ga priredili v *Domu glasbene dediščine* v Srednjem Globodolu pri Mirni Peči.

Rubriko *Odmevi in odzivi* končuje prispevek o prenovi spominske hiše književnika Otona Župančiča na Vinici v Beli krajini.

In še nekaj za pod črto. *Rast*, kljub temu, da glavnino denarja zanj že več let njenega izhajanja prispeva Mestna občina Novo mesto – za njeno denarno pomoč se zahvaljujemo tudi novomeški Krki – ostaja pokrajinsko naravnana. Zaskrbljenici za njeno »pravo« naravnost pa lahko v njej tokrat preberejo prispevke, ki se med drugimi dotikajo občin Novo mesto, Mokronog-Trebelno, Dolenjske Toplice, Brežice, Mirna, Trebnje, Mirna Peč, Metlika in Črnomelj.

Rasto Božič,

ODGOVORNI UREDNIK

Peter Škerl, George Orwell, *Živalska farma*, lavirana risba, Založba Mladinska knjiga, 2014

Matjaž Brulc

TOVARIŠA

Bolj kot kadarkoli prej si upam trditi, da je ne glede na vse Simon pravzaprav zgolj slehernik, boleče povprečno in vsakdanje bitje. Čeprav mi včasih ob omembi njegovega imena v misli vdre besedica truplo (na dveh nogah), bi s takim poimenovanjem zgolj ponesrečeno povzel vse tisto, kar mu v trenutkih slabosti močno privoščim.

Simon. Na ozkem obrazu, ki spominja na majhnega glodalca, nosi dobrodušen, a hkrati tudi strog in samozavesten izraz, s katerim pred svetom uspešno zakriva vse tisto, kar mi je ob neki priložnosti dovolil spoznati. Prepričan sem, da se ženskam zdi strašansko čeden, zaigrana skrivnostnost pa še povečuje njegovo očarljivo privlačnost – in tega se nedvomno dobro zaveda.

»Mnogi ljudje ne vedo, da pravzaprav ne živijo v svojih telesih, niti da ne mislijo s svojimi glavami,« je nekoč razlagal Simon. »Te ljudi lahko prepoznaš le po njihovih očeh,« mi je pravil.

Te besede sem si dobro zapomnil. Ne pojasnjujejo le tega, zakaj Simon tako rad strmi ljudem v oči, temveč namigujejo na neko važnejšo razsežnost: prepričan sem, da tudi Simon ne živi v svojem telesu. V njem se ne počuti dobro, zato beži stran, v druga.

Simon je otrok, ki se ves čas igra skrivalnice.

Brez dvoma gre za vrsto človeka, ki nenehno opazuje in računa. Ki nenehno opreza za trenutki nepazljivosti, malomarnosti in šibkosti. Ki nenehno išče nove priložnosti – in teh je precej več, kot bi jih Simon lahko izkoristil. Saj vendar ne more biti na več mestih hkrati, čeprav se zdi, da je vsepovsod. Njegova brezbrizna raztresenost se zdi zgolj kot kulisa za skrbno preračunljivost, ki je okovala njegovo notranjost.

Nekega večera sem ga spoznal v centru. Na scela nedoumljiv način sem bil nad njim sprva prevzet, čeprav si tega dolgo nisem mogel priznati.

Simon je v tistem času delal v nekem ljubljanskem gledališču. Imel je honorarno pogodbo odrskega delavca; seveda je tam počel še vse drugo, bil je šofer, kurir, hišnik, skladiščnik. Glede na razmere je bil deležen ugodja nekakšne svobode, če ta sploh obstaja; njegov urnik je bil precej nestalen – kar mu je kakopak močno

ustrezalo. Pred leti je pod streho spravil nekaj letnikov fakultete; če je beseda že nanesla na njegovo preteklost, je rad pravil, kako je študij prekinil v trenutku, ko je spoznal, da ga je škoda za tovrstne učenosti. Nedvomno je bil inteligenčen, vendar pa je svojo pamet uporabljal za napačne stvari – kot je denimo poželenje. Ljudem je navadno pravil, da dela bodisi kot asistent režiserja bodisi kot vodja projektov; le malokdo mu je verjel. Poznal je vse mesto in vse mesto je poznalo njega – pa ne le zaradi vpadljivih oblek, ki jih je skrivaj jemal iz gledališkega fundusa.

Kolikor vem, pa svojega očeta ni poznal. Oče mu je umrl konec osemdesetih let prejšnjega stoletja. Ambiciozni inženir je svojo zadnjo uro dočakal na gradbišču neke hidroelektrarne na vzhodu države, ki je kmalu po tem razpadla. Simonova mati se je kasneje, kolikor mi je uspelo izvedeti, vnovič poročila in se preselila k novemu soprogu v Nemčijo. Ljubljansko stanovanje je prepustila sinu. Marsikomu se zdi nekako naravno, da tip Simonovega kova živi v finem in prostornem meščanskem stanovanju na Vrtači.

Izkazalo se je, da sva bila s Simonom pravzaprav soseda. Nekaj mesecev, preden sem ga spoznal, sva se s Tanjo vselila v najeto dvosobno stanovanje – v hišo, ki je stala čez cesto od Simonove. Ko se danes sprašujem, kako sta se Tanja in Simon spoznala, mi na misel ne pride nič pametnega: mogoče sta se kdaj srečala na cesti spodaj in jo je on preprosto ogovoril. Gotovo je strmel naravnost v njene oči in potem je steklo samo od sebe, si včasih domišljam. Seveda je moral takoj prepoznati njeno vrednost, v hipu mu je moralo biti jasno, kakšna ženska je Tanja. A kolikor sem jo poznal – in priznam, zanjo očitno nisem bil največji izvedenec – se mi zdi takšen scenarij kaj malo verjeten. Obstaja še ena možna povezava. Tanjina mama je še danes režiserka v gledališču, kjer je bil Simon zaposlen. Tanja jo je v službi pogosto obiskovala in mogoče sta se srečala prav tam. V tem prekletem gledališču.

Težko bom pozabil dan, ko sem spoznal Simona. Bil je december, eden tistih redkih večerov, ki se ga je Tanja namenila preživeti kje zunaj, ob stojnicah s kuhinim vinom.

Tistega večera je narahlo rosilo, a Tanja je bila neuklonljiva. Vseeno sva šla ven, čeprav sem bil zaradi neznosne količine dela v biroju utrujen in sem njeni zamisli sprva nasprotoval. Ceste so bile komajda mokre, z njihovih površin je že odsevala tista posebna svetloba, ki je mesto spodrivala iz območja resničnega. Če se zdaj ozrem nazaj, tudi midva s Tanjo nisva več spadala v območje resničnega. Bila sva privid.

Tiste dni se je precej ohladilo. »Nenavadno je, da samo dežuje, da ni snega,« je rekla Tanja, ko sva stopila iz hiše. Spominjam se, da sem razmišljal, kako bo ponoči pločnike okovala tanka ledena skorja. S kandelabrov bodo visele zmrznjene ptice, reka bo zaledenela, na poročilih bodo zavrteli surov prispevek o brezdomcih. In v tem mrazu mi bo dovoljeno, da pazim na Tanjo, da jo grejem, da sem njen izvoljeni.

Kako brezupno je zvenelo vse skupaj.

Vse razen Simona. Ta je bil tistega večera videti neizmerno dobrovoljen, kot da bi ga neka neznana sila povzdigovala nad vse, kar je zemeljskega, profanega. Njegov tisk roke je bil močan. In tisti njegov predirni pogled: ko me je gledal v oči, sem se počutil razgaljenega, kot da bi lahko Simon segel v mojo notranjost in bral moje

misli. Imel je modre oči; iz njih je odsevala nekakšna suverena odločnost, celo pogum.

Plačal nama je kozarček kuhanega vina. S Tanjo sta sijajno odigrala naključno predstavo, katere edini gledalec sem bil jaz, čeprav nisem kupil vstopnice.

Tanja mi je razložila, da smo praktično sosedge. Seveda naju je smeje oba takoj povabil na obisk – zgolj še eden izmed njegovih poskusov, da bi dokazal svojo galantno vljudnost. Veliko je govoril, pravil je o svojih izmišljenih potovanjih; sprva sem imel občutek, da Simon ni povsem pri pravi. Tanja se je smejala njegovim domisljam in prigodam, o katerih je razlagal z nalezljivim zadovoljstvom. Zlagal bi se, če bi rekel, da tudi mene ni spravljal v smeh; iz njega je lezla nekakšna samozadostnost, ki je v kombinaciji z njegovim burkaštvom in pronicljivostjo le redkokoga pustila neprizadetega. Na nek način sem ga občudoval; po nekaj minutah pogovora z njim sem se – resda le za kratek čas – nehote premaknil v krog njegovih privržencev. Ničesar nisem posumil.

S Tanjo sta govorila o igri, ki jo je pravkar režirala njena mati. Šlo je za slavnega francoskega dramatika, katerega delo so prvič uprizarjali na Slovenskem. Predstavo so napovedovali scela klišejsko; kot »drzen in samosvoj vpogled v norost sodobnega človeka, razpetega med ljubezen in sovraštvo.« Premiera je bila nekaj dni po našem srečanju; s Tanjo sva si jo na povabilo njene matere celo ogledala. Čeprav bi mi glede na tematiko vsaj načeloma morala biti blizu, pa predstava name ni pustila globljega vtisa. Simon je moral biti drugačnega mnenja.

Kako spretno je duhovičil: »Če razglabljam o norosti in njeni vlogi v vsakdanjem življenju sodobne družbe, velja najprej premisliti strukturo in logiko te norosti. Ampak vsako blazno, brezumno, brezobzirno in razposajeno obnašanje še ni norost. Norost je tisto, kar pride za tem; pravzaprav je tisto, kar se nahaja *pred* tem – začeti je treba pri psihozah ...«

»Ključno vprašanje: sem torej nor ali zgolj psihotičen?« se je smejal Simon. Še dandanes se včasih zalotim, kako skušam odgovoriti na njegovo retorično vprašanje: morda ni scela nor, psihotičen pa zagotovo.

Pol ure kasneje smo se razšli, Tanjo je nenadoma pričelo zebsti in zaželela si je vrnitve. O Simonu nisva potem več govorila, nisem ga želel omenjati. Morda le nisem želel tvegati pohval na njegov račun.

Tistega večera sva se s Tanjo ljubila; navsezadnje je bil lep večer.

Naposled sem le dobil povod, da ga spoznam, takšnega, kot je, v vseh njegovih zablodah – najine poti so se usodno prepletle, za kar sem moral plačati precejšnjo ceno, vsekakor večjo kot Simon.

Znova sem ga videl kakšen teden po novem letu. Tokrat ni bil sam. Bilo je, ko sem se ravno vračal z odmora za kosilo. Zaradi službenih obveznosti naj bi skočil še domov, da poiščem neke založene papirje, ki jih v biroju nismo našli. V nekem trenutku sem se zavedel, da hodim le kakšnih petdeset metrov za njima; takoj sem ju prepoznal, pa ne zgolj po šalu, ki ga je od mene dobila za božič.

Tam je bil Simon in poleg njega Tanja. Prizor se mi je takoj zazdel nenavaden, če ne že povsem sumljiv. Že po načinu njunega premikanja mi je bilo jasno, da se je med njima spletlo več kot le bežno poznanstvo, kot mi je takrat zatrjevala ob

kuhanem vinu; kako jo je prijel za ramena, da bi jo odvrnil od strmenja v neko izložbo, kako se ga je bežno dotikala, ko sta hodila po cesti.

Vse mi je bilo jasno v prvi sekundi; moj svet se je podiral z nezadržno hitrostjo. Ko sta zavila na našo ulico, Tanja ni zavila v našo hišo, temveč v tisto, ki ji je stala nasproti.

Šla sta k Simonu. K Simonu domov.

Besnenja, ki je vzvalovilo v moji duši, ne zmorem opisati. Kar vidim, so zgolj lise, temačne lise, skozi katere se pregiba moja notranjost in izginja v nekakšnem vseobsegajočem niču. V tistem trenutku nisem imel časa za razmišljanje, kaj šele za kovanje načrtov maščevanja. Moja dejanja so bila scela nagonška. Naenkrat sem se znašel pred vhodom v hišo, ki je stala nasproti najine. Nekaj časa sem strmel v nalepke pod zvonci, ko so se nenadoma odprla vhodna vrata. Neka starejša gospa je šla ven, prijazno mi je podržala vrata, da sem lahko vstopil.

Kar pa na žalost ni bila edina napaka, ki sem jo storil tistega nesrečnega dne.

Ko sem jo vprašal, če pozna Simona, če ve, kje stanuje, mi je prijazno pokimala. »Drugo nadstropje,« je rekla.

Stekel sem v drugo nadstropje. Spomnim se stopnišča, hiša je bila stara, a ohranjena, čila, v marsičem povsem drugačna od tiste, v kateri sva prebivala s Tanjo. Uhojen vonj meščanstva, ki se je vnovič postavljalo na noge. Kovane ograje, red, spokojnost, prepleskasne stene. Tisto stopnišče je poosebljalo vse, kar sva s Tanjo želela postati.

V drugem nadstropju sem za trenutek postal. Danes si domišljam, da sem v tistem trenutku slišal le razbijanje lastnega srca. Pa ni bilo moje srce. Stal sem na postestu, od koder so vodila vrata v dvoje stanovanj.

Kot sem že rekel, tisto razbijanje... slišati je bilo pritajen zvok druge vrste: udarce mesa ob meso. Slišati je bilo fukanje. Drzno, glasno in divje. Razločen človeški fuk, le par metrov stran od mene. Zvenela je drugače, a morala je biti ona. Tanja. Tanja in Simon. Postal sem jezen, jezen na ves svet – še zlasti pa na njo, na Tanjo, in na njenega domišljavega, prepotentnega ljubimca. Preklete!

Stopil sem do prvih vrat, nato do drugih, obakrat prislonil uho na les – zlahka sem odkril pravo stanovanje. Stanovanje, kjer sta mi Simon in Tanja natikala rogove, ki jih na neki način nosim še danes. Pritisnil sem na kljuko in vrata so se brez težav odprla.

Sem takrat razmišljal s svojo glavo? Kaj bi se zgodilo, če bi mi v tistem trenutku Simon pogledal naravnost v oči? Kaj bi videl?

Čeprav mi je um zameglila črna koprena, se še danes več kot dobro spominjam, kako sem se tihotopil po neznanem hodniku, tiho kot miš ... Kako sem se počasi približeval viru ječanja ... Kako se mi je v roki znašla velika okrasna steklenica, nekakšna vaza ali kaj ... Kako sem se je oprijel, kot da bi bila moja zadnja oporna točka ... Kako sem v zatemnjeni kuhinji na desni strani hodnika zagledal plečat hrbet moškega, ki se je s spodvihano majico zaganjal v mednožje nevidne ženske, ki je slonela na kuhinjski mizi. Tisto je bila ženska, za katero sem v tistem trenutku verjel, da mi pomeni vse na svetu.

Steklo se je razpočilo na njegovi glavi. Začutil sem toplo kri, ki mi je mezela med prsti, ne da bi točno vedel, ali je moja ali Simonova.

Kri ni bila moja. A tudi Simonova ne. Tista ženska pač ni bila Tanja. In tisti moški pač ni bil Simon. Svojo zmoto sem spoznal v trenutku, ko se je moški zakotalil na tla in mi razkril svoj od bolečine spačeni obraz. Njegovo rjovenje je bilo rjovenje smrtno ranjenega medveda. Moj strah je bil strah idiota. Ženska, ki ni bila Tanja, pa je samo vreščala.

Vse skupaj je bilo tako smešno, da bi lahko zajokal.

V nečem se nisem motil. Tanja in Simon sta bila v resnici ljubimca. Le da sta se dobivala za vrati na drugi strani hodnika.

Nekaj mesecev po tem dogodku sem Simona zalotil v nekem baru v Šiški. Bil je z neko drugo žensko, igral je svojo staro vlogo razposajenega zapeljivca. Sredi svoje najnovejše predstave me seveda ni opazil. V nekem trenutku sem za njim stopil v toaletne prostore. Sprla sva se in prišlo je do nekakšnega pretepa. Ko sem z rokama stiskal njegov vrat, je zajokal kot otrok. Njegova izpoved, podkrepljena s solzami, je bila seveda skrajno otročja in butasta, celo bolj kot bi pričakoval. A sem ga vseeno poslušal – kot da bi bil začaran. Svoj nesrečni položaj je nejasno opravičeval s čudno zbirko plehkosti: s svojo preteklostjo, z značajem – lahko pa bi govoril tudi o vremenu. Ni mi bilo kaj prida mar. Simon je povzpetnik, ki je po sili razmer ostal na dnu, za to pa našel svojevrstno kompenzacijo – naposled je spregovoril o ženskah.

»Nekaj me sili v to, da jih dobim ..., le tako lahko vem, da sem.« Osupel sem mu prisolil krepko zaušnico in potem odšel proč – ne da bi ga pogledal, kako se zvija na ploščicah, oškropljenih s tujo scalino.

Zdaj z Simonom nisva več soseda na Vrtači. Če ga zdaj kdaj srečam v mestu, se pozdraviva kot stara znanca, kot da se med nama ne bi zgodilo nič. In če imava oba čas, stopiva celo kam na kozarček. Zdaj imava skupno preteklost, ki pa ne sliši zgolj na ime Tanja. Po tistem nesrečnem dogodku, ko sem vpadel v tuje stanovanje in popolnemu neznanцу razčesnil glavo, se je dejansko preselila k njemu, v hišo na drugi strani ceste, vendar jo je zaradi nove ljubimke postavil na cesto, še preden se je meni iztekla pogojna.

Simon je pač moral znova spoznati, da je.

Veliki igralec in postavljač se potem pred mano prelevi v tiho, vdano in pohlevno bitje, s čimer bi mi rad nemara dopovedal, da je bil vse skupaj le hec, avantura, spodrseljaj. A o tem jaz ne želim več govoriti.

Občutim nekakšno zadovoljstvo nad tem, da sem ga kljub vsemu premagal: od trenutka, ko mi je pokazal svojo šibkost, pred menoj ne more več nositi maske veseljaka in nekakšnega boema, pred menoj je samo – on. Odrski delavec s svojo preteklostjo, kakršnakoli že je. Ko mu pogledam v oči, vidim vse tisto, kar Simon v resnici je: izpraznjeno in ranjeno bitje, obsedeno z lastno nečimrnostjo.

Na smeh mi gre, vendar to ni več smeh veselega človeka.

Odpustil sem mu, Tanji pač ne. A ko takole s Simonom kje sediva in kramljava, me včasih na lepem vseeno obide kesanje, da sem takrat zgrešil vrata. In da sem takrat v tistem baru v Šiški popustil stisk svojih rok.

Stane Peček

NA KRESNO NOČ

✓
w

Sonce se je z vsemi močmi trudilo, da bi se vpisalo v Guinnessovo knjigo rekordov. Začelo je že zgodaj zjutraj in pozno popoldne še vedno pritiskalo na plin. Pravi pasji dan, čeprav je šele junij. Še senca pod starim orehom, ki je vedno tako debela, da bi vanjo lahko zabil žebelj in nanj obesil klobuk, se je uparila v savno. Ko bi se vsaj kak vetrič priklatil, če že ta mogočna pokrovka nad dolino ne premore niti enega samega osvežilnega oblaka! Kdo ve, če se tudi soncu včasih ne zavrti od vročine.

Gapi je preizkusil že vsa možna zatočišča in porabil vse ukane, vročina ga je povsod našla. Zdelo se mu je, da bo zdaj zdaj postal ocvirek. Popoldne mu je vendarle kliknilo. Ja, seveda! K bajerju se spravim! Potoček Vejerca tam velikodušno razdaja svežino, ki jo nabira v samem srcu hriba. Med potovanjem po ozki dolinici jo pred vrelim soncem z obeh strani varujejo bukve, gabri, kostanji in smreke. Na jezu, ki so ga kdo ve kdaj zgradili ljudje, se ustavi in razleze v bajer. Za sedem lučajev dolg, za tri širok, za ribiško palico globok. To razkošje so izkoristili vodoljubci in zgradili podvodno mesto z ulicami in trgi. Čisto na dnu je Krapov mulj, malo višje Rdečeperkina ploščad, proti severu Babuškina tržnica, na jugu Amurjev trg, pa Zelenikin gaj, na zahodu Prehod potočnega raka, Žabja cesta in tako naprej do Tolstolobiškega parka. Breg z zeleno bubi frizuro in rjavo potko zadržuje pustolovski gozd, da ne zleze v vodo. Tri vrbe, tik ob vodi, so prijazne vile, ki so se ustavile, da bi si osvežile lica in uredile pričeske, preden vstopijo v otroške sanje.

Prava razdajalnica lepote, miru in svežine!

Pa pojdemo! se je glasno spodbudil Gapi, vesel, da je našel rešitev. Razbeljena asfaltna cesta se mu je z blagim klančkom malce upirala, vendar ne toliko, da bi ga odvrnila. Skoraj pri vrhu je bil, ko je zaslišal jok. Pasji. Toda tako obupan, da se mu je s čeljustmi obesil za uho in ga potegnili z glavne ceste. Makadamska pot je hitela navzdol in se ustavila na kmečkem dvorišču. Nesrečnež je bil pripet na steber kozolca. Veriga se je tako nesrečno zavozlala, da je volčjak bolj visel kot stal. V prevrnjeni

posodi ni bilo več niti spomina na vodo. Že se je hotel približati, ko ga je ustavilo opozorilo iz neke knjige, da je obupan pes lahko zelo nevaren. Začel je klicati proti hiši. Nihče se ni oglasil, še odmev se ni vrnil. Kdo ve kdaj in kam so odšli, pasjega prijatelja pa pustili na milost in nemilost dnevu.

Tedaj je zagledal svoj strah, kako je kot kakšen atlet vzel zalet, preskočil psa in kdo ve kam izginil. Še sam se je pognal, zgrabil pasjo ovratnico in jo odpel. Kuža se je zvalil po tleh, globoko zadihal in ga pogledal z meglenimi očmi. Poskušal je vstati. Ni zmožel, zlezal je nazaj. Gapi ga je z velikim naporom z vlekel v senco. V glavi mu je ves čas tulilo kot na reševalnem avtomobilu: vo-de, vo-de, vo-de! In to takoj! Pobral je skodelo in začel iskati okoli hiše. Sreča! Našel je na pipo nataknjeno cev, namenjeno za zalivanje vrta. Brž je napolnil posodo. Med potjo je polovico polil. Nič hudega, je rekel, bom pa večkrat prinesel. Nosil je toliko časa, da je kuža nehal piti in da je bil tudi zunaj ves moker. Na stebru kozolca je opazil napis – Hud pes.

»Veš kaj, Hudi, če že misliš koga ugrizniti, najprej ugrizni gospodarja. Vsaj pol riti mu odnesi!«

Kuža je sprejel ime in se nasmehnil. Počasi se je postavil na noge, ga ovohal in mu polizal roko. Gapiju se je zdelo, da jo je poljubil.

»Zdaj pa že malo pretiravaš,« je bil ganjen. »Če mene vprašaš, do tega sploh ne bi smelo priti.«

Še enkrat mu je napolnil skodelo in se poslovil.

»Privezal te ne bom, saj nisi suženj. Jutri te obiščem in tvojemu gospodarju povem, kar mu gre. In nikar ne prevrni skodele. Jaz se grem hladit k bajerju.«

Pa se je pred priključkom na glavno cesto zapletlo. Klanček je bil prehud, da bi ga zmožel. Ko se je spustil navzdol, ni mislil na povratek, preveč ga je zgrabil pasji jok. Sedaj ko njegove roke niso zmogle še tistih nekaj obratov koles njegovega invalidskega vozička, je bilo prepozno. Obstal je. Začel je iskati po žepih in vsaj trikrat ugotovil, da ga ni, čeprav je natančno videl, kam ga je odložil, ko se je odpravljal od doma. In tudi mamo je slišal, kako bo rekla: »Spet je pozabil mobitel!« Oče pa: »Ne prvič, ne zadnjič!«

Kaj zdaj?

Še enkrat bo poizkusil, se je odločil. Če ne bo šlo, se bo vrnil k Hudiju in čakal, da bo kdo prišel. Zagnal se je z vso močjo, in ko je pod vrhom že skoraj obupal, se je zgodilo. Neka nevidna moč je njegov voziček najprej zadržala na strmini, nato ga porinila na glavno cesto. Pri tem je opazil, da so okoli vozička stopicale drobne stopinje. Samo odtisi stopal v prahu, brez nog, brez telesa, brez rok in brez glave. Od same vročine se mi je zavrtelo, se je ustrašil. Ampak ne, saj je na cesti, strmina je premagana, stopinje so pa tudi še vidne.

Kakorkoli že, naprej grem, se je odločil.

Bajer mu je z velikim naročjem ponudil svoje darove in prepustil se je kot dojenček materinim prsim.

Brrr! Nekaj mokrega ga je prebudilo.

Na njegovih kolenih je s prvimi tačkami stal Hudi. Prazna skodela v gobčku je izdajala, da se vsebina pravkar cedi z njegove glave. Morda je kuža mislil, da je sedaj on potreben pomoči. Ko je videl, da je oživel, je zaveslal z repom kot kakšen svetovni veslaški prvak.

»Veš kaj,« se je razveselil, »prav vseč si mi. Če hočeš, bova prijatelja. Prav? Pridesi, kajti tu je tako prijetno in lepo, da ne bom kmalu odšel.«

Pa kaj lepo. Pravljíčno!

Dva lunina krajca sta srebrila noč. Eden je mirno veslal po nebu, drugi je brez besed drsel v bajerju. Prvi se je pustil crkljati pajčevinastim meglicam, drugi se je prepustil nežnemu božanju sapic. Prvi je tolažil zaskrbljene zvezdice, da se bo zagotovo vrnil kot prvi krajec, drugi si ni delal skrbi, če je kakšna ribica zabavno razgibala njegov obraz. Prvi je visoko zgoraj prisluškoval tišini, drugi je globoko spodaj poslušal vajo žabjega zbora.

»Meni je prav!« je rekel Hudi in se zleknil k njegovim nogam.

»Ali sanjam ali res govoriš?«

»In kaj je tu čudnega?«

Seveda je čudno, je razmišljal Gapi. Živali pač ne govorijo s človeškimi besedami. Svoje misli povejo drugače. Vendar ni imel časa do kraja razmisliti. Mimo je prišla skupina živali.

»Le kaj imajo še vaditi,« se je čudil Veper, »saj že vso pomlad regljajo.«

»Le z vajo prideš na vrh!« je z intonacijo gledališkega ravnatelja poučeval Kačji Pastir. »Pa tudi ..., ste opazili? ... grozno! Krap se je pognal v paso doble metuljev tri takte prepozno. Ves čas govorim, da zavaljenci niso za klasični balet. Pa, joj, joj! Netopirji so prileteli na sceno z desne, namesto z leve! Sploh ne razumem, kako si tega ne morejo zapomniti! In, pogledjte Ježa, saj ne morem verjeti! Prevrtača kozolce, namesto da bi žongliral z želodi. Kakšna zmešnjava! In to tik pred začetkom. Še dobro, da račji zbor pleše brez napak in da so belouške tako disciplinirane.«

»Saj je vseeno. Važno je, da se dogaja.«

»Dihur, to si pa dobro rekel!«

»Hvala, Jazbec.«

»Pomembno je tudi, kako se dogaja!« se je vmešala Veverica. »Priporočam vama, da kdaj preskočita vrtno veselico in obiščeta kakšen hram kulture!«

»Uf, si pametna!« je Veverici odbrusil Dihur in ji pokazal jezik. Ta je samo navihano pomahala s košatim repom. Potem se je obrnila k Gapiju in mu, en, dva, tri, skočila na rame.

»Živ>jo, Gapi! Nocoj bom tvoja hostesa.«

Gapi se je uščipnil v uho: res je buden! Veverica pa je že drobila naprej:

»Točno opolnoči se bo začel gala koncert, ki ga vsako leto prirejajo bajerčani v slovo pomladi in v čast prihoda poletja.«

Seveda, kresna noč! je zazvončkljalo v Gapijevem mlinčku. Zato razumem živali. Le kje sem staknil praprotno seme?

Veverica je očitno videla v njegove misli ali kaj, saj je rekla:

»To vstopnico si dobil, ker si rešil življenje.«

»Še enkrat hvala, prijatelj,« je z malo hripavim glasom rekel Hudi in se zleknil kot kakšen stric pred televizorjem.

Na desnem bregu bajerja se je nabrala pisana družčina. Iz gozda je prišlo vse, kar leze, gre in leta. In prav neverjetno je bilo videti, kako Miška brezskrbno sedi v kačjem svitku ali Prepelico v živahnem klepetu s Kraguljem. Neverjetno seveda za tiste,

ki ne vedo, da so v tej noči vsi prijatelji. Tako so živali nekoč davno sklenile in tega se držijo, če so site ali lačne.

Na levem bregu so se zbirali posebni gosti. Prvi so prišli Mokronožci. Ko jih je Gapi zagledal, je vedel, kdo mu je pomagal do ceste.

»Hvala, škratje.«

»Zahvali se Vrabcu, ki nas je poklical.«

»Vrabcu?«

»Pa Močeradu in Zelencu, ki sta podstavila hrbta, da nisi zdrsnil nazaj.«

Spet se je uščipnil v levo in desno lice. Se mu to res dogaja ali so mu možgani zavreli? Ah, verjetno spi in sanja.

Veverica je opazila njegovo zmedo. Vzela si je čas in mu razložila, kako klic v sili deluje v živalskem svetu. Kdor le more, pomaga. Posebno pa so živali hvaležne, če dobro delo naredi človek. Vse živali daleč naokoli so takoj zvedele, da je psu rešil življenje.

»Dober glas zajaha čas!«

Za trenutek je premolknila, nato s kančkom žalosti pristavila: »Žal človek prevečkrat pozabi, da ni sam pod soncem.«

Sikajoča melodija je prihajala nekje od spodaj. Sklonil se je in zagledal Modrasa, ki se je zvijal čez njegove noge. »Še to ti povem, da smo drug drugemu zelo potrebni.«

Medtem so se škratje postavili v vrsto kot na kakšnem lutkovnem odru, se priklonili in zapeli:

»Stara nam navada pravi,
kdor je vljuden, se predstavi:
jaz sem Gašper in jaz Miha,
jaz pa – da zapletem stvar –
sem in nisem Boltežar.

In še jaz, v nogáh najkrajši,
Čakec sem, od vseh najmlajši.

Smo poredni, tudi pridni,
za ljudi povsem nevidni.

Vidijo lahko nas tisti,
ki gojijo dobre misli.«

»Kje sta pa Histor in Tonki?« je radovednila Veverica.

»Stric Histor je tako in tako vedno za časom, Tonki pa je že zdavnaj tu. V orkestru igra trstenke, če nisi opazila.«

»Včasih mi res kaj uide.«

»Kaj pa, če je v tebi kakšna zlobna misel?«

»Čakec, še eno tako, pa ti za rojstni dan podtaknem piškav lešnik!«

Veverica ni utegnila poslušati škratovega smeha, saj je morala najaviti prihod Knapca.

PRIHOD KNAPCA

Sedel je sredi rudarskega predpasnika, v katerega je bilo vpreženih trinajst mišk. Po tri črne in tri bele na levi strani, ravno toliko na desni, spredaj pa brhka rdeča miška. »Kaj takega!« ni mogel verjeti Gapi. Ko bo priložnost, mora izvedeti, ali je res rdeča ali se je le prebarvala za ta veličasten dogodek. Ženske to rade naredijo. Morda pa je to njena službena barva, da se ve, kdo vodi odpravo. In vodila jo je brezhibno. Natančno je vedela, kje bo usnjeni predpasnik najlepše drsel. Noben kamen, korenina, kaj šele kakšna nemarno odvržena črepinja ni ranila drsne površine. Smer je osvetljevala *jamšarca*, posebna rudarska svetilka. Obešena je bila na vrhu okroglice, ki je stala kot kakšen jambor v jadrnici. Iz *jamšarce* pa ni svetil petrolej, karbid, sveča ali kakšna žarnica, temveč sto kresničk, ki jih je Knapcu podaril sam Kresnik, ker mu je nekoč pomagal iz hude zagate. Bajer je ob tej svetlobi postal smaragden, mesečev krajec pa še bolj srebrn.

Naj si dobro ogleda predpasnik, je navdušeno hitela pripovedovati Veverica. Nihče drug na svetu nima takega. Narejen je iz zmajeve kože. Zmaj v tej koži je stoletja čuval uročeni zaklad stražperškega graščaka. V tistih časih kmetje niso bili zadovoljni z grajsko gosposko, ki je razkošno živela na račun njihovih žuljev. Začeli so se puntati. Graščak se je zbal, da bodo nekega dne prišli po svoje tudi na grad Stražberk. Zato je dal v hribu izkopati skrivne rove, kamor je skrnil največje dragocenosti. Veliko vozov jih je bilo. Vhod v zakladnico so skrbno zakrili, le on in nekaj zaupnikov je vedelo zanj. Vsi, ki so kopal rove in vanje vozili dragocenosti, so po opravljenem delu izginili. Nekoč se je pri grajskih vratih ustavila stara ženička. Zgrbljena od neprijaznega življenja je stražarje prosila za požirek vode. Ravno takrat je graščak prijezdil z lova. Jezen na ves svet, ker ni nič uplenil, je stražarjem ukazal: »Naženite baburo!«

»Graščak,« je brez strahu rekla starka in ga pogledala naravnost v oči, »ko boš brez jeze v srcu umil noge siromaku, boš izvedel, kako premagati zmaja!« Obrnila se je na peti in odšla.

Njenih besed ni nihče razumel. »Od žeje se ji blede,« se je zasmel graščak. Za njim so se zasmeli še drugi. Pri tem bi ostalo, če ne bi čez čas ugotovili, da nihče več ne ve, kje je skrito grajsko bogastvo. Ne graščak ne zaupniki. Vedeli so, da je, vedeli so, da je ogromno, niso pa več vedeli, kje je. Vedeli so tudi, da ga varuje zmaj, saj je starka to razločno povedala.

Zaklad so potem iskali od Stažberka do Šentjanža. Zaman. Grajski glasniki so hodili od vasi do vasi in obljubljali veliko nagrado, če bi kdo vedel za tako in tako starko. Veliko je bilo podobnih, a nobena prava. Na grad so vabili siromake od vsepovsod, jim stregli kot kraljem in graščak jim je umival noge. Zgodilo se ni nič, kajti graščak ni zmozel tega početi brez jeze v srcu. Tako je grajska rodbina prej izumrla, kot našla svoje zakleto bogastvo.

Zmaj, o katerem je govorila starka, pa je svoje delo opravljal še naprej. Na plano je prišel samo na *jurjevo*. Pretegnil je ude, s svojim nazobčanim repom pa za bavo ovil kakšno drevo in ga izruval. Nato je trikrat ognjeno rignil pod nebo in se spet umaknil v hrib. Pa ne kar tako. Kajti zmaj je med tem kratkim bivanjem zunaj

zrastel v pravega orjaka, odprtina v podzemlje pa je ostala enaka, nič večja od vratic v kakšen kokošnjak. Vendar se zaradi tega ni vznemirjal. Na gozdni preprogi je utrgal devet praproti, še nekaj drugih rastlin, jih stlačil v gobec in začel žvečiti. Nastalo kašo si je razmazal po glavi. Nato se je usedel pred odprtino in čakal. Kmalu se je začel krčiti in se je krčil, dokler ni iz ogromnega zmaja postal zmajček. Takrat je odprl vratca in izginil v hrib. Za njim ni ostalo nobene sledi.

Naneslo je, da je vse to nehote opazoval gozdni čuvaj. Predolgo se je zadržal v družbi, pa se je kar skozi gozd vračal domov. Gozd je poznal kot svoj žep in noč je bila svetla. Ko je hitel skozi predel, ki mu ljudje pravijo Črna mlaka, je opazil, da se pred njim dogaja nekaj čudnega. Najprej je pomislil, da ga je dohitelo vince, s katerim so nazdravljali. Potem je le videl, da med steljo res nastaja nekakšna krtina ali kaj. Pritajil se je za drevo in pripravil samostrel. Iz tistega čudnega migetanja se je izkobacalo nekaj živahnega in začelo rasti. In je rastle in rastle in rastle ... Do takrat je mislil, da so zmaji samo v pravljicah in na slikah. Puščica z njegovega samostrela ne bi zmaja niti požgečkala, kaj šele pokončala. Še z mečem bi mu težko prišel do živega, saj je bil tudi brez kril večji od vsake domače živali. Še večji kot bik. V njegovem gobcu bi izginil kot jagoda. Zato je samo upal, da ga zmaj ne bo opazil. Ko pa se je skrčil, postal zmajček in potem, ko je skozi vratca izginil v hrib, se je pod čuvajevim lasiščem začela divja ježa. Razne misli so galopirale v vse smeri. Prav hitro se je spomnil, kako mu je dedek, in dedku dedkov dedek, pripovedoval o uročenem zakladu in zmaju, ki ga čuva. Zdaj se mu je razkril še drugi del skrivnosti. Nič čudnega, če se mu je spletla misel, da bi se majhnega zmajčka pa dalo premagati. In če bi ga, gotovo ne bi bil več gozdni čuvaj. Potem bi kupil gozd in sam najel čuvaja.

Toda lahko je sanjati, težje je sanje uresničiti.

Ker je še vedno strmel v točko, kjer je zmaj izginil, se mu je utrnilo, da bi bilo koristno prostor zaznamovati, kajti čez sedem let vse prav pride. Iz toka je potegnil puščico in jo globoko zapičil, kjer je zmaj izginil. Ni se bal, da bi jo kdo našel in izpulil, saj so se ljudje izogibali temu kraju. Zdaj mora samo še pogruntati naslednji korak.

Razmišljal je vse leto, do drugega *jurjevega*. Takrat je postrgal vso korajžo in se postavil tam, kjer je puščica še vedno izdajala vhod. V rokah je držal velik meč, ki ga je kalil v kačji slini, da ni bil samo oster, temveč tudi strupen. Ko bo zmajček odprl vratca in pomolil glavico, bo zamahnil.

Tako se je tudi zgodilo. Glavica se je odkotalila po jasi v mlako, zmajčkov trup pa je zdrsnil nazaj v hrib.

Gozdni čuvaj je na to računal. S sabo je prinesel kramp in lopato. Hitro je razširil vhod in imel kaj videti. Zmajeva kri je brizgala po zlatih in srebrnih palicah, po zlatih in srebrnih posodah, po draguljih in biserih.

»Hura, uspelo mi je! Bogat sem!« je ves iz sebe kričal. Vendar ne dolgo, kajti ... kajti ..., saj ne more biti res: zmajeva kri se je širila po zakladu kot ošpice. Pod ošpicami pa se je zlato spreminjalo v črn premog, srebro v rjavega in drago kamenje v navadno.

Gozdni čuvaj je dolgo sedel z velikimi očmi. Naposled je globoko vzdihnil in skoraj veselo rekel: »No, ja! Na koncu koncev je tudi premog zlato. Ko ga pozimi naložiš v peč, je vreden še več.«

Veverica je za trenutek utihnila.

»Vem, v Krmelju so do nedavno kopali premog,« je rekel Gapi. »Moj dedek je bil rudar, ampak te zgodbe mi ni nikoli povedal.«

»Kar verjemi,« se je nasmejal Knapec in ga potrepljal po hrbtu. »Od tam prihajam. Tvojega dedka Jožefa sem poznal in pradedka Franca tudi. Dobra *kamerata* sta bila. Franca sem celo odvadil *čikati*. To je bilo smeha!«

»Kaj si ga?«

»V jami se ni smelo kaditi, pa so nekateri tobak kar čikali.«

»Žvečili? Fuj!«

»Ko sem mu v klobaso za čikanje ...«

»V kakšno klobaso?«

»Tako so rekli posušenim listom tobaka, zvitim v klobaso.«

»A, ja. In potem?«

»No, ko sem mu v to klobaso narinil zdrobljene feferončke, je skakal kot ujet ris. Da bo že dobil tistega, ki jih je podtaknil, je tulil. Drugi dan je obrabljen svinjski mehur s tobakom postavil tako, da ga je imel ves čas na očeh. Pekoča paprika je kljub temu prišla vanjo.«

»Kameradi, nesramnost pa taka! Ko ga ujamem, mu jih naložim na grbo, da jih bo po štirih težko nosil!«

Tretji dan si je tobakovo klobaso zavezal okrog vratu. Tu pa res ne bo mogel nihče zraven, pa če je neviden! Toda ko je Franc ugriznil, je spet skakal po rovu, kot bi imel žerjavico v ustih. »Le kako, le kako?« se je glasno in tiho čudil. Razen, hm, razen, če mi nagaja sam berkmandelc.

»Kdo?« ni vedel Gapi.

»Rudarji so nam, jamskim škratom, rekli berkmandelci.«

»In kaj je bilo potem?«

»Nič posebnega. Pametnejši odneha, je rekel Franc in nehal čikati.«

»Ha, ha. Pametnejši odneha – in neha čikati. Pravi frajer! Prav rad bi ga poznal.«

Zazdelo se mu je, da ga vidi, kako stoji ob robu gozda. Pravi hrust. Če bi se naslonil na bukev, bi se nagnila. Dlan, ki mu maha v pozdrav, je kot lopata. Njegov nasmech prekaša vse nasmehe, ki jih kdaj videl. Nad zgornjo ustnico ima obešene mogočne rjave *mustače*, malo navzgor zasukane. Če bi bile na glavi, bi jih prav lahko zamenjal za rogove kakšnega bikca. Brada je gladko obrita, vmes, med ustnicama, pa prave orglice. Gapi je bil prepričan, da igrajo samo prijazne pesmice.

»Kako si pa ti prišel do tega čudežnega vozila?«

»Ko se je gozdni čuvaj sprijaznil, da je ostal brez zaklada, mu je prišlo na misel, da bi vsaj zmajevo kožo lahko koristno uporabil. Slišal je, da so čevlji iz zmajeve kože neuničljivi in da noge v teh čevljih lahko delajo sedemkrat daljše korake. Hm, kako bi bilo to imenitno. Sedemkrat hitreje bi prehodil svoj revir. Koliko časa bi s tem prihranil in ga uporabil za druge reči. Lahko bi šel na tekaško tekmovanje in zmagal. Zmagal bi na vseh tekmovanjih. Postal bi najhitrejši človek na svetu in vsi bi ga častili. Dobival bi tudi bogate nagrade. Nič več ne bi delal za majhne denarje. Ljudje bi veliko plačali, da bi videli človeka z najdaljšimi koraki.

Zmaja je urno slekel iz kože, potem se mu je koža uprla. Še ustrojiti se ni dala, kaj šele, da bi naredil čevlje. Nekega dne mu je bilo dovolj. Pojdi škratom žvižgat! je rekel in jo odvrgetl. Pobral sem jo in zlahka oblikoval v tale potovalnik.«

»Ampak, kako je pa tebi uspelo?«

»Škratje nismo pohlepni.«

Gapi se je v zadregi popraskal po glavi. Ni mogel preslišati, kdo je na tem svetu pohlepen. Živali gotovo ne.

Medtem je na *jamšarci* neslišno pristal skovir. Glava se mu je vrtela kot kakšen periskop, ko je z nepremičnimi očmi fotografiral.

»Hu, hu, ne vidim Historja.«

»Tu sem!« se je oglasil Histor. Sedel je pod vrbami ob robu bajerja in bose noge namakal v vodo. V roki je nekaj obračal in zavzeto ogledoval. Počasi je vstal in pričapljal do Gapija.

»Kako mi je ime, si že slišal. Sem pa iz družine Mokronožcev. Če ne veš, živimo na močvirnih Loščah, na drugi strani tega hrbita.« Z roko je pokazal v smeri, kjer teče reka Mirna. »Drugi nabirajo zelišča po travnikih, jaz pa po zgodovini.«

»Zakaj ti pa pravijo Histor?«

»Zato, ker zgodovini rečejo tudi historija. Prepoznaš tole?«

»Izgleda kot košček žage,« ni bil preveč prepričan Gapi, saj je bil na večjem pločevinastem kosu ohranjen le en zob, ki je namigoval na žago.

»Brihtno!« ga je pohvalil Histor. »V tem bajerju so še pred stoletjem z robidovkami žagali led.«

»Robidovke so ...?«

»... gozdarske žage, ki so imele ročaj le na eni strani,« je odgovoril Histor, še preden je do konca slišal vprašanje. »Ko je bila ledena plošča odžagana, so jo s kavli zvelikli na breg, zavili v žakljevino in spravili v ledenico za vroče poletje.«

Seveda, je pokimal Gapi, hladilniki niso od pamtiveka.

»Ali boš imel danes le čas zame?« se je s svetilke oglasil Skovir. »Sploh pa razlagaš človeku stvari, ki bi jih moral vedeti. Zato ima knjige.«

»Dragi skovir, priznam, da premalo berem,« se je Gapi čutil izzvanega in bil takoj ustavljen.

»Ne bodi užaljen, toda škrat mi že tri leta obljublja drugi del zgodbe, pa vedno porabi čas, preden pride do mene.«

»Tečka!« je v šaljivem tonu puhnil Histor. »Kaj si že hotel slišati?«

»Iz mojega spomina se je potepel del zgodbe o srednjeveških braniteljih Mokronoga. Če zgodba ni cela, je kot obraz brez oči.«

»Tudi jaz bi jo rad slišal!« je bil navdušen Gapi.

»Jaz tudi,« se je ustavila Krastača. »Vojaške zgodbe so tako butaste, da se jim še krastače krahljamo.«

»Bolj žalostne,« je sam zase zamrmral Gapi.

»Res je,« ga je vseeno slišala Krastača. »Toda za živali butaste.«

S tem se je strinjal tudi Histor in začel pripovedovati, kako sta se zaradi dediščine sprla modrokrvna brata Friderik in Albert. Ko je njuna pamet izparela in je jezikoma zmanjkalo pravih besed, sta kupila vsak svojo vojsko in ukazala vojno. Planila je kot podivjana reka in opustošila številne kraje in gradove. Zalila je tudi Mirnsko dolino. Stotnik Dirnbacher se je s Friderikovo vojsko utrdil na mokronoškem gradu, Albertova vojska, pod poveljstvom Jana Vitovca, pa se je na spopad pripravljala pri Šentrupertu.

»Mokronožci smo se zelo trudili, da bi jih ustavili,« je z žalostnim glasom pripovedoval Histor. »Mirnska dolina že zaradi svojega imena ne mara pretepanja, kaj šele vojskovanja. Nagovarjali smo vojake obeh vojska, da je neumnost, kar počnejo, da nosijo za druge glave na prodaj, da jih doma čakajo lačni otroci, žene in neobdelana polja. Tisti dan ...«

»Katerega leta?«

»... tisoč štiristo štirideset, ko sta obe vojski odkorakali proti mirnskemu bajerju, smo že mislili, da nam je uspelo. Okopali se bodo, nalovili rib in se odpravili na svoje domove. Gotovo bi se tako zgodilo, če si poveljnika ne bi želela slave in denarja.«

Historjevo pripoved je pretrgal zajček, ki je priskakljal mimo.

»Je Zmak že prišel?«

»Kdo?«

Veverica je takoj začela razlagati, saj je bila že celo večnost tiho. Skoraj pol minute.

»Zmak je svinčeni škrat iz Zapečarja. Ime si je pridelal, ker zelo rad kaj zmake.«

»Potem je tat.«

»Ne, ne! On to naredi za šalo.«

»Čudna šala!«

»Ampak prava. Na primer izmakne mleko iz bele kave, sladkor iz čaja ali pa luknje iz sira.«

»Ne me hecat!«

»Histor!« je užaljeno zaskovikalo s svetilke na Knapčevem potovalniku, »mi boš vendarle blagovolil povedati konec?«

»Kaj naj še povem?«

»Kdo je zmagal.«

Historjeva glava je nejeverno zanihala, obraz pa razpotegnil v začudenje, češ, to bi pa res lahko vedel, saj nisi od danes. Počasi je dvignil roko in profesorsko iztegnil prst.

»Zmagovalcev v vojnah ni. So samo mrtvi in poraženci!«

»Škoda, da ljudje tega nočejo razumeti,« je čez čas zatarnal Hudi. »Vseeno bi rad ...« Toda Veverica mu ni pustila do konca povedati, kajti na vsa usta je napovedala, da prihaja Zmak.

ZMAK

Gapiju je spodnja čeljust padla na kolena, trepalnice pa so okamnele v najbolj širokem začudenju. Tisto, kar se je po zraku približevalo bajerju, je bilo podobno vsemu drugemu, le letalni napravi ne. Če je bil Knapčev potovalnik čudežen, je bil Zmakov nor. Na pahljačastem repu brezove metle je sedela lepa čarovnica, stara vsaj tri stoletja. V rokah je držala volan in pilotirala. K metli je bil pripet *hunt*,

ki je bil okrog in okrog okrašen s svinčnimi kristali, da je zvončkljalo kot na Žalostni Gori na romarski dan. V njem je z dvignjenim nosom kot kakšen *štajger* sedel Zmak, zraven pa petelin, kokoška in miška. Eskadrilja je trikrat preletela bajer, za zaključek na sredini naredila pentljo in mehko pristala na bregu. Čarovnica je metlo takoj odvezala in jo parkirala na potki ob gozdu. Medtem je Zmak izstopil in se začel objemati s prijatelji.

»Nazdar, Gapi! In hvala za dobro delo!« ga je veselo pozdravil, kot da ga že od nekdaj pozna.

Gapi si ni več čudil. Očitno ni v kresni noči nič nemogočega, še najmanj to, da svinčeni škrat ve za njegovo ime. Tudi čarovnica ga je poklicala po imenu.

»Gapi, živ'jo! Ime mi je Cici, če boš hotel, bova po koncertu naredila nekaj krogov.«

»Mislim, da je *hunt* premajhen zame,« se je hitro izgovoril.

»Ne skrbi, saj sem čarovnica.«

No, zdaj pa ima, ker ni po pravici povedal, da ga je strah. To bi lahko tudi sama uganila, kajti brezova metla in *hunt* res nista narejena za turistične ogleda iz zraka. Vendar, kar je, je! Bo vedel za drugič.

Zmakovi sopotniki so se takoj zapletli v živahen pogovor z Lisico. Že na daleč se je videlo, da so jo komaj čakali.

»Lisica je prava kašča vicev,« je kot kakšen šivalni stroj drdrala Veverica. »Kokoška si enega vedno zapomni in ga potem vse leto pripoveduje Petelinu.«

»Samo enega?«

»Za Petelina je vedno nov.«

»Kako, prosim?« ni razumel Gapi.

»Ker ga sproti pozabi.«

Gapiju se je od vseh teh neverjetnosti vrtelo v glavi. Že prijateljstvo med škratom, Miško in kokošjim parom se mu je zdelo neverjetno, kaj šele, da jim Lisica pripoveduje šale.

Veverica je spet brala njegove misli. »Družčina je pred davnimi leti rešila Zmaku življenje. V Zapečarju, kjer so njega dni kopali svinčeno rudo, je živel zmaj, ki se je hranil s svinčcem. Ves čas je spal in le enkrat v letu se je zbudil. Takrat se je najedel, malo pogledal naokrog in spet zaspal. Ko je rude zmanjkalo, je hotel pojesti svinčenega Zmaka. Miška je to videla in poklicala na pomoč kokošji par. Skupaj so ga potem ugnali.«

»Pravega zmaja?« ni mogel verjeti Gapi.

»Ja. Podstavili so mu ogledalo, in ko se je zmaj zagledal, se je tako ustrašil, da je kar umrl.«

Gladino bajerja so v nizkem letu preletele eskadrilje komarjev, os, sršenov, čebel in čmrljev. Visoki zzzvnnn kril je kot ostru kosa porezal vse glasove nad bajerjem. Nastala je gladka tišina.

»Lokvanj!« je Gapiju v uho zašepetala Veverica.

Hitro ga je opazil. Ne enega. Cel otoček jih je bilo. Med zelenimi, škrlatnimi in živo lisastimi listi so se bahali v rožnati, rdeči, oranžni, rumeni, vijolični in modri barvi, sredi njih pa bel cvet, največji in najbolj razkošen. Vanj je pravkar vstopil Veliki Roguč, oblečen v črn frak. Priklonil se je in se sploh obnašal kot kakšen svetovni dirigent.

Nič »kot kakšen«, se je takoj popravil Gapi, »on je dirigent!« Mogočne rogačeve klešče so z enim samim gibom zvale v muziciranje tisoče glasbenikov. Po nekaj taktih so se nad bajer z vseh strani zlili slapovi kresnic in se tik nad gladino strnili v živ globus. Glasba je naraščala in ga vrtela vse hitreje. Na dirigentov znak je vstopila sekcija žoln. Ritmični klic po votlem deblu je v naslednjem trenutku sprožil salvo zvezdnih utrinkov. Najsvetlejši je strmoglavil v globus, ga najprej sploščil, nato še predrl. Nastal je venec, ki se je mehko širil, dokler ni obležal na bregu bajerja. Oder je bil tako pripravljen in osvetljen. Glasba je za hipec utihnila.

»Kakšna predstava!« je bil navdušen Gapi.

»Samo uvod,« je pripomnila Veverica.

Že v naslednjem trenutku je zažuborelo z vseh strani, kot bi se rojevalo jutro. Gladino bajerja so kodrale urejene vrste rib in beloušk. Med njimi so se kot kristali v kalejdoskopu vrteli labodi, račke in ponirki. Z bravurami so navduševali netopirji, sove pa nad njimi sestavljale in razstavljale velike trikotnike. Žabji zbor, ki je se je razvrstil po vzhodnem bregu, je disciplinirano čakal na vstop. Vsi drugi, jazbeci, dihurji, polhi, srne, zajci, kune, modrasi, gadi, slepci, močeradi, martinčki, krote, miši, podgane, pajki, hrošči, fazani, polži, kobilice, mravlje, divji prašiči, medved in medvedka in še kdo, so bili razporejeni tako, da se ni vedelo, kdo nastopa in kdo je gledalec. Kar vsi so bili vse. Tudi škratje Mokronožci, Knapec in Zmak. Tudi čarovnica Cici in tudi Voda, ki je prav tedaj zapela z visokim, kristalno čistim glasom.

»Čista in bistra od nekdanj hitim,
življenja napajam, življenja živim.
Če kakšna nesnaga oko mi skali,
na kamnu devetem se brž razbistri.«

Tisočglasen zbor je njeno pesem spremljal z veličastnim odpevom, kot v kakšni operi: čista voda – živa voda, živa voda – vseh usoda.

S počasnimi zamahi velikih kril so z vseh strani prijadrale nad bajer čaplje in štokrlje. Že visoko zgoraj so začele s kljuni usklajeno klopotati: »... - - - . . . .«

Spodaj so jim odpevale žolne, ki se jim je po skupinah pridružil ves orkester, na koncu tudi vsi škratje in čarovnica Cici.

... - - - . . . .

Gapi je prepoznal motiv: S O S, v Morsejevi abecedi, klic v sili.

Nebo nad bajerjem pa so že razgibale druge ptice: škorci, vrabčki, lastovice; srake, kavke, pastiričke; vrane, žolne, srake; liščki, brglezi, kalini; slavčki, taščice, golobi; brinovke, siničke, kosi; pa postovke, plavčki in škrjančki in vsi drugi dragi znanci. Njihovi spevi so obtoževali tovarne, ki se trebijo v reke, jadikovali so o zemlji, iz

katere se izceejajo strupi, o plinih, ki zastrupljajo zrak.

Ptice so se strnile v sedem krogov in utihnile. Glasen je ostal samo še ritmični vzorec – *ti ti ti, ta ta ta, ti ti ti*, ki so ga s svojimi velikimi kljuni klopotale neme štoklje, čaplje in žolne. Molčeči krogi ptic so zaplesali mrtvaški ples.

Gapija je postalo sram. Začutil je bolečo potrebo, da bi se iztulil. Rad bi živalim, drevesom, travi, vodi, zraku, vsemu živemu in neživemu povedal, da so ljudje tudi dobri. Nagnil je glavo k Veverici, da bi jo vprašal, kako naj to stori, pa ga je s tačko opozorila na kačjega pastirja. Ravnokar se je postavil v nekakšno ukazovalno lebdenje, ki je ustavilo mrtvaški ples in ga razpolovilo, da se je vmes zalesketala srebrna zvezdna cesta. Po njej se je kot po smučarski velikanki v Planici spustil galeb. Široko je razprl krila in zajadral. Srebrn glas je napolnil sotesko.

»Pozdravljeni v soteski čarni,
pred hrupom skriti,
pred pohlepom varni,
kjer potok, žlahtna kri narave,
še vedno poje spev solarni.
A žal, že prej, ko v reko
se izlije,
človekove nažre se
svinjarije.
Z bremenom tem do morja
se privleče,
kjer vse izbruha, vanj izmeče,
svoje da še morja cesta,
z obale pa velika, manjša mesta.
Račun pod črto
črno piše besedišče:
mórje je svetá smetišče.«

Galeb je za trenutek obstal, kot bi fotografiral, nato zamahnil s krili v pozdrav in se usmeril proti morju. Spremljal ga je usklajeni ritem – *ti ti ti, ta ta ta, ti ti ti*.

Dirigent je s širokim zamahom izvabil iz orkestra akord v pozdrav. Nato so se ptice spet sklenile v mrtvaški ples, ki je postajal vedno manjši, dokler se ni zgostil v dve piki. Ena je bila malo večja. V tej je Gapi prepoznal Čmrlja, v drugi Čebelo. V duetu sta šepetala:

»Če umrem, umre prav vse,
živali, rastje in ljudje.«

Ti ti ti, ta ta ta, ti ti ti.

Orkester je brez prehoda zaigral ledeno. Gapija je zmrazilo. Skozenj so se začeli pretakati bajer in gozd in trave in živali in zvezde in sonce in dan in noč in sneg in dež in vile in čarovnice in škrti, ... le ljudi, le ljudi ni bilo. Pa bi prav vsi morali začutiti te tožbe glas. Kajpak, ljudje nocoj na hribečkih prižigajo kresove, da bi z ognjem pomagali soncu preživeti. Toda, kaj bo zemlji sonce, če na njej ne bo življenja?

Če ga bosta zastrupljena voda in zrak umorila?

Zaželel si je, da bi lahko v to ledeno simfonijo vpletel vsaj en ton. Svetel, čist in topel. Zapel bi ga. Zaigral na klarinet. Tisti klarinet, ki se ga po nesreči ni več dotaknil. Zdelo se mu je, da na vozičku ne spada več v godbo. Samo v napoto bo. Korakati ne more več in do odrov je vedno ogromno stopnic, njemu pa je že ena sama nepremagljiva ovira. Saj so ga vabili. Dva te primeva in postaviva na oder, so mu prigovarjali. Seveda ga postavita. Raje ne ugiba, kaj pri tem mislita. Sicer pa zdravi tako in tako ne razumejo invalidov.

»Posebno, če se invalid smili sam sebi!«

Saj ne misli resno, ga je zasklelo. Le kako je prišla do te žaljivke? Smili se sam sebi! Kaj pa ona ve! Sto nepremagljivih težav je, ki jih zdravi niti ne opazijo. Obstojiš pred pločnikom in tuhtaš, kako bi se ga lotil. Mimo pride sam gospod župan: lahko pomagam? Hvala, zelo ste prijazni. Toda jutri se nič ne spremeni. Niti pojutrišnjem. Zaradi tistih nekaj revčkov res ne gre zapravljeti denarja! Pa nismo samo vozičkarji. Tu so slepi, gluhi, tako ali drugače prizadeti.

»Saj imaš prav,« ga je prebrala Veverica. »Kaj si pa sam storil, da bi župan spregledal? Si mu morda rekel, naj sede v tvoj voziček in se zapelje po ulici?«

Gapi je bil zbegan. Kaj mu hoče povedati?

»Nisi. Veš, kaj si ti naredil? Strahopetno si se skrtil. Sram te je, ker si vozičkar.«

»Prav ima,« zasliši škrate.

»Danes si rešil psa, ne znaš pa rešiti sebe!«

»Kaj misliš, da se ne bi nihče vprašal, kako si prišel na oder, če so povsod same stopnice?«

»Si morda slabši od tistih, ki z zdravimi nogami sedijo na županskih stolčkih?«

»Pa na ministrskih.«

»Kaj misliš ...«

Že ves orkester se je vključil. Trde besede so trdo padale. Nikamor se ni mogel umakniti. Resnica ni vročina, pred katero se umakneš k bajerju.

Naenkrat je v rokah začutil nekaj znanega. Klarinet. Škratje so brez besed zgrabili invalidski voziček in ga z njim vred prestavili v *hunt*. Čarovnica Cici je prišla za volan. Ob mogočnih akordih orkestra je usmerila metlo pod nebo. Dotaknila se je zvezd in dvignila roj zvezdnega prahu. Potem se je vratolomno spustila proti bajerju in še pravočasno pristala pred dirigentom. Gapi je komaj zajel sapo, ko mu je dirigent že dal znak za vstop.

Začel je igrati.

Júrjevo – v krščanskem okolju praznik sv. Jurija, 24. april.

Jamšarca – posebna jamska svetilka.

Hunt – ozkotirni rudniški voziček za prevažanje premoga.

Štajger – nadzornik.

Marjanca Kočevar

✓✓

GLAS 2

glas je le še speči konj v sanjah
 brez boja uspavan
 na dnu reke
 ki teče skozme
 in ponika v srčno žilo
 v mrtvo bílo

ANGEL GUARDIAN'

Angel predvečernih samosti
 ves zlat od slovesa in moči
 Misliš da ti je blizu
 a je onkraj dotakljivega

Hodiš skozenj
 piješ vodo njegovega bitja

Za nič ga ne moreš prositi
 za nič kriviti
 Ki samo je

Prisotnost sama

Ali le
 večera razvada
 sanjajočih

1 Angel varuh. (Opomba odg. urednika)

ZAPESTNICA

Si s to pesmijo povijem
bolno roko
da v vsako celico izžarči
zdravilne rože
iz duše
od takrat
ko se je še razcvetala
kot travnik
poln arnik in plavic
zraslih iz semen
pobranih v dihanju
poznega večera
ko je babica 1964
umrla čisto blizu mene

ROMARICA

Romarica sem
ki spi v zapuščenih oknih
moje hiše
Salamander v vodnjaku
Zvezda materine prazne lune

Moje nebo
nikoli ni povsem črno
zato se zaklepam ven
in z belimi svati
pohajam
po deviških romanjih
od Žežlja do Treh Far

Nikomur več zvesta
prebela
kamnita nevesta

SVINEC

Jagnjeta so se mi poskrila
v zimske srne
da me ne najdejo volkovi

Je le še blede led besed
in zametena
volčja sled

Požgana pesem
rdeče razžari nebo
pepel pa pada name
kot tišina ustreljene ptice
v tej pokrajini
z zrnom svinca v srcu

Karmen Hribar

ZAGROZDENE**SAMO TA**

Rečem si,
da bom končno razrezala
samoto,
da bo postala samo to,
kar se v praznini oklepa telesa,
brez intimnih nočnih obiskov,
brez objemov,
brez dotika.
Samo to, kar se je z leti naučilo zevati,
kar se je ugnezdilo med mojimi stenami,
kar ostaja, ko sem samo sama.
To.

V MENI

strašna pošast,
v popkovino ujeta lomi kosti,
zabriše sence,
dreza v veder obraz,
brezbrižno prisesana
na moje prsi,
da ujame vsako padlo besedo,
ji vzame življenje,
jo spusti v nebo,
med ptice in v eter,
kjer v praznini lebdi
par lesketajočih se oči.

TRNJE

Veš, cvetje se je podražilo;
za dva prsta kave je dražje.
Dandanes je vse prebodeno z iglami,
le ježek še naprej teka, teka in se kotali.

SVOBODA V CVETJU

Vstani, ko te zbujajo jutro v cvetju,
tudi če sta tema in led pretanka,
da bi šla skozi šivankino uho.
Tiho, tiho krilijo peruti
in peresa se sama zadirajo v mehko kožo,
ko najdeš način za letenje.
Na koncu vse diši, kot da bi si olupil mandarino.
Tebi pa ni nič jasno.

BREZ ZVONCA

V oko si katapultiram žlico medu
in se igram, da sem gusar.
Nato obležim in zalita čakam,
da nekdo pokljuka,
preden zazvoni zvonec –
ta žalostna budilka ...

Smiljan Trobiš

ČISTOST ZVEZD

Nedokončan je svet;
le kaj ga lahko zaokroži?
Križ je, ni okrogel kot Zemlja,
ki ponuja vse, kar je bilo že davno.
Zvezde vršijo okrog in ponujajo čistost,
a v meni še ni razdeljeno nič, kar poznam.
Žarišča ljubezni hodijo po svetu
in včasih se kdo ustavi ob meni.
Čutim sveto v njih ...
Svet je utrujen.
Čiste zvezde pa me vlečejo k sebi in pravijo:
Glej, resnica!
In se pogovarjam z neresnično resničnostjo,
padam in spet letim pod oblake, ki me vzamejo
in me nosijo v nebo. Le še korak je potreben
in tako srečen bom, nikoli več sam, okrog mene
bodo duše, ki so iskale, kar sem našel sam.
Padci nam razodevajo, da še nismo tam.
A ogenj se vedno znova vžge
in najdemo sto oblik ljubezni,
ki se ne more več upepeliti.
Ker reke tečejo naprej,
in čas in mi.
Kamorkoli pogledaš, je vse le večna prihodnost ...
Ranjeni zapuščamo preteklost
in posvečeni iščemo petje zvezd.

Zdaj se mi odpira srce.
Dolga leta sem ga spraševal, zdaj čutim,
da bo spregovorilo. Z uvito glavo prisluškujem
vesoljnemu pripovedovanju zvezd.
In reka teče skozme, zdaj čutim, odprlo se je,
vse hoče, da se ne upiram več.
Pod obokom neba se dogajajo stvari,
vanj se vračajo, in jaz sem
le majhen košček te čudovitosti,
ki se ji reče narava in nadnarava.
Besede niso več potrebne,
saj me je pot dvignila nadnje.
Znal sem počakati, da bi videl,
kaj se bo zgodilo, in zdaj
zamegljeno vidim,
kako se zaokrožajo usode.
Sanje jih vodijo, vedno isto se dogaja,
vse odteka ...
Mirno tečejo reke, napajane od obilnega dežja.
Zažarijo cvetovi,
a že jih pokosi nemirna roka, ki vedno daje mir.
Potrežljivo čakam in hrepenim po čistosti zvezd,
po jasnosti misli, daru razločevanja in koncu bojev v sebi.
Boji so v vsaki duši, ker med krvjo in duhom
nikoli ne more biti vse prav. Zemlja ni svet,
je podzvezdje, in se predam močnejšemu od sebe.
Lepšemu, čistejšemu in svetejšemu. Počasi se vračam.
Kar naprej se moramo obračati k izviro, zajeti studenčnice in piti,
dokler ne bomo prežeti s čistostjo, ki nas je ustvarila.
Prihajajo, a se ne ustavijo za dolgo,
le poljubim jih in objamem in spet gredo po svojih poteh –
kot jaz, ki še vedno neumorno iščem znamenja in odgovore.
Kar razpustil bi svoje telo, da bi videl, kako se sveto
pretaka po svetu in ne da miru,
dokler ne doseže svojega. Tako se počutim varnega
v nevarnostih in pojem zvezdam, ki me hočejo najti čistega.

Jože Saje

70 LET BAZE 20 IN PARTIZANSKIH BOLNIC V KOČEVSKEM ROGU

Letos¹ mineva 70 let, odkar so spomeniki državnega pomena iz časa druge svetovne vojne v Kočevskem rogu dobili svojo dokončno podobo. Prav v jeseni pa je minilo tudi 20 let, odkar je skrb zanje prevzel Dolenjski muzej² iz Novega mesta.

Morda je prav, da ob teh okroglih obletnicah vnovič pogledamo na te vrhunske spomenike naše preteklosti. Baza 20 ter partizanski bolnici Jelendol in Zgornji Hrastnik so, zahvaljujoč več kot 60-letni kontinuirani, vendar v zadnjih letih krize zaradi pomanjkanja denarja ne več vedno zadostni skrbi še vedno avtentično ohranjenе. Če jih želimo še ohranjati, pa bo nujen večji denarni in organizacijski vložek.

ZGODOVINSKI PREGLED

Kočevski rog so v 14. stoletju naselili nemški koloni, poimenovani kočevski Nemci. Ukvarjali so se predvsem s kmetijstvom, gozdarstvom, predelavo lesa in krošnjarnjenjem. Po napadu na Jugoslavijo leta 1941 so se pozimi med letoma 1941 in 1942 skoraj vsi izselili na Krško-Brežiško polje, od koder so Nemci poprej izgnali slovensko prebivalstvo. Njihove vasi so v veliki tako imenovani roški ofenzivi poleti 1942 požgali italijanski vojaki, da bi odporniškemu gibanju onemogočili delovanje. Ob koncu vojne so se skupaj z nemško vojsko umaknili v Avstrijo in se razselili po svetu. Nekateri, zlasti iz Črmošnjiske doline, pa so ob izselitvi ostali doma, deloma so se tudi pridružili odporu. Danes so organizirani v društvo Kočevarjev staroselcev s sedežem v kulturnem centru v Občicah, kjer skrbijo predvsem za ohranjanje svojih jezikovnih, kulturnih, etničnih in arhitekturnih značilnosti.

1 2014.

2 Jože Saje je muzejski vodič Dolenjskega muzeja za Kočevski rog. (Opomba urednika)

Nova baraka Centralnega
komiteja Komunistične
partije Slovenije je na Bazi 20
najpogostejši fotografski motiv.
(Foto: Marko Pršina)

PARTIZANSKI ROG

Po odhodu Kočevarjev je izpraznjeni Rog dodobra izkoristilo slovensko odporiško gibanje, saj je s svojimi gozdovi in težko prehodnim reliefom omogočal idealne pogoje za partizanski način bojevanja. Prvi partizani so v Rogu delovali že poleti 1941, z nastankom velikega svobodnega ozemlja maja 1942 in prihodom vojaškega in političnega vodstva slovenskega odporiškega gibanja v začetku junija 1942 pa je Rog postal središče odpora in revolucije. Najprej so se naselili v vasi Novi Breg, nato pa politično vodstvo na vrhu Kamenjaka in vojaško na Kraljevem kamnu. Ko je Rog dosegla velika italijanska ofenziva, so se hoteli umakniti preko Krke, vendar so bili prepozni. Pri Faberjevem križu, kjer so padli v italijansko zasedo, so se z veliko sreče rešili in se skrili v podzemni bunker, ki je bil narejen le kot zasilno skrivališče materiala. Nato so se, še v času trajanja ofenzive, umaknili v Polhograjske Dolomite.

Spomladi 1943 se je vodstvo vrnilo v Rog. Tam ali v bližnji okolici so na več mesitih delovali vse do konca vojne. Glavni štab

narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (GŠ NOV in POS), kakor se je vojaško vodstvo imenovalo, se je selil večkrat, politično vodstvo in njegove institucije pa so z izjemo šestih tednov svobode po kapitulaciji Italije in med nemško ofenzivo oktobra 1943 delovale na Bazi 20, ki je izmed vseh medvojnih prebivališč vodstva najbolj znana. Je namreč edini na tako skrit način zgrajeni in do danes avtentično ohranjeni sedež vodstva kakega odporiškega gibanja v Evropi.

Člani Izvršnega odbora Osvobodilne fronte (IO OF), Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte (VP OF) in Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije (CK KPS) so se v prvo, prav zanje zgrajeno barako vselili 17. aprila 1943, Bazo 20 pa zapustili konec leta 1944, ko so se preselili v Črnomelj oziroma v njegovo okolico. Do konca vojne pa je, za primer morebitnega povratka, skupina partizanov iz zaščitne enote skrbela za zalogo hrane, svežo vodo in varnost postojanke.

Z zelo domiselnim sistemom zvez preko kurirjev iz *terenskih vodov* je bilo vodstvo na Bazi 20 tekoče seznanjeno z dogajanjem v Sloveniji in ga je tudi aktivno vodilo ter usmerjalo. Vodili

Na Bazi 20 so v 21 mesecih zgradili 26 barak za najmanj 140 prebivalcev. (Foto: Marko Pršina)

pa so tudi proces nastajanja slovenske državnosti in s tem namenom pripravili Zbor odposlancev slovenskega naroda od 1. do 4. oktobra 1943 v Kočevju in prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) 19. in 20. februarja 1944 v Črnomlju. Ta dogodka sta dejavnosti slovenskega odporiškega gibanja oziroma Osvobodilne fronte in prizadevanjem za novo družbeno ureditev dala legitimnost in legalnost.

Če je Zbor odposlancev v smislu prizadevanja za lastno državnost imel značaj konstituante in bil po svoji socialni sestavi in vsebinski usmerjenosti tudi prvi demokratično izvoljeni organ revolucije, se je SNOS na prvem zasedanju konstituiral kot parlament oziroma ljudska skupščina, ki je sprejela nekatere dokumente temeljnega (ustavnopravnega) značaja, ki so bili potrebni v prehodu v dokončno ureditev slovenske države. S tega zornega kota so pomembni zlasti: sklep o preimenovanju SNOO v SNOS, Odlok o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, Odlok o potrditvi dela slovenske delegacije na drugem zasedanju AVNOJ-a, Odlok o vzpostavitvi Nacionalnega komiteja osvoboditve Slovenije in Odlok o razpisu volitev v narodnoosvobodilne odbore.

Kočevski zbor odposlancev in črnomaljsko zasedanje SNOS-a sta najpomembnejša začetna koraka graditve slovenske države. Bistvo njunih formalnih sklepov pa ima pomen tudi pri slovenski osamosvojitvi, kajti komunistična ideja je poniknila, jugoslovanska država je razpadla, na kočevskih in črnomaljskih sklepih utemeljena Slovenija pa je ostala.

V Rogu so med vojno kot posebnost v okupirani Evropi delovale partizanske bolnice, delavnice, šole, tiskarne, po zasedanju SNOS v februarju 1944 pa na Rampohi, na Bazi 80, tudi Znanstveni institut, Denarni zavod, Verska komisija in Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih sodelavcev. Institucije oblastnega značaja – pri predsedstvu SNOS ustanovljeni odseki za izgradnjo ljudske oblasti, notranje zadeve, prosveto, gospodarstvo, finance, zdravstvo – pa so delovali na Bazi 20.

Okupator si je večkrat prizadeval uničiti partizansko dejavnost v Rogu, zadnja nemška ofenziva je bila sredi aprila 1945, v kateri partizanska vojska skoraj ni utrpela izgub.

S koncem vojne 9. maja 1945 so vse partizanske postojanke v Rogu prenehale delovati in so svoje delovanje preselile v dolino. Rog se je

izpraznil, nikoli več ni bil naseljen in tudi danes skoraj nima stalnih prebivalcev.

POMORI PO VOJNI

Po končani vojni so enote zmagovite Jugoslovanske armade v nekaterih brezni in v Rogu pomorile več tisoč okupatorjevih sodelavcev – slovenskih domobrancev in pripadnikov drugih jugoslovanskih vojsk, pa tudi civilistov. Do leta 1990 se je o roških brezni in o v njih pomorjenih ljudeh govorilo le šepetaje, svojci, ki so zlasti pred 1. novembrom prihajali počastiti spomin na pobite, pa so imeli težave z oblastjo.

Kočevski rog je postal sinonim za povojne poboje in je že pred osamosvojitvijo veljal za največje slovensko grobišče, brezno Pod Krenom pa je bilo za simbolni kraj spomina na pobite izbrano tudi zato, ker velja v slovenski zavesti za največje grobišče po vojni pobitih domobrancev. A v zadnjih letih opravljene terenske raziskave to prepričanje negirajo. Naše največje povojno grobišče je protitankovski jarek v Teznem, največje grobišče v Rogu pobitih domobrancev pa je, vsaj najdbe na to navajajo, brezno pod Macesnovno gorico.

Po maši za pobite domobrancelje in spravni slovesnosti 8. julija 1990 v bližini brezna Pod Krenom, zlasti pa po odkritju zločina v Hudijami, ta tema vse bolj postaja del našega zavedanja, čeprav še vedno nekako ne vemo, kaj bi z njo. Da se s tem zločinom kljub več kot 600 evidentiranim mestom pomorov nismo še sposobni soočiti, kaže tudi, da do osmih v Rogu odkritih grobišč država do danes ni uredila niti smerkazov, kaj šele, da bi jih primerno uredila.

Temeljno zlo je v naše kraje med drugo svetovno vojno prinesla okupacija. Njene posledice so bile pri nas še posebno hude. Boj proti okupatorju je imel namreč dve ravni, osvobodilno in revolucionarno. Prva je predstavljala možnost za narodovo svobodo in razvoj, druga pa uzurpacijo oblasti in vzpostavitev povojnega totalitarnega

sistema. Danes, v razdalji časa, je ta dvojnost na očeh vsem, takrat pa je pomenila nepremostljivo delitev. Zlasti še po tem, ko je partija v Ljubljanski pokrajini začela odkrito revolucijo.

Medvojno dogajanje postane bolj razumljivo, če ga pogledamo v luči podmene, da se med vsako vojno ljudje bojujejo za lastnino in oblast. Tudi v Sloveniji je bilo med drugo svetovno vojno tako. Pri nas so se za lastnino in oblast med seboj spopadli vsi trije totalitarizmi 20. stoletja, nacizem, fašizem in komunizem. Vsi aktivni udeleženci vojne so, naj so se tega zavedali ali ne, želeli biti soudeleženi pri dosežkih zmage. Vojskujočo stran so večinoma izbrali ali se ji bili primorani pridružiti glede na to, ali so hoteli ohraniti staro ali pridobiti novo. Razlika med starim in novim odnosom do lastnine, med starim in novim družbenim redom, med starimi in novimi vrednotami pa je bila pri nas tako zelo velika, da so okupacija, narodnoosvobodilni boj, revolucija, protirevolucija, kolaboracija in državljanska bratomorna vojna na naših tleh terjale 97.500 smrtnih žrtev, ki nas s 6,5-odstotno izgubo prebivalstva uvrščajo med najbolj prizadeta območja druge svetovne vojne v svetu.

Med drugo svetovno vojno smo torej utrpeli strahovite izgube. Zaradi njih in zaradi do danes nerazčiščenega odnosa do narodnoosvobodilnega boja ter revolucije in do razmerja med njima pa so takratne delitve še vedno del vsakdanjika.

SPOMENIKI DRŽAVNEGA POMENA – BAZA 20

Baza 20 je edini na tako skriven način zgrajeni in do danes avtentično ohranjeni sedež vodstva kakega odporiškega gibanja v Evropi ter pomemben spomenik slovenske državnosti.

Sprva so jo imenovali Točka 20. Ime je dobila glede na vrstni red za partizanske potrebe v Rogu zgrajenih objektov. Kraj za novo bivališče političnega vodstva odporiškega gibanja so

Razstava v baraki propagandistov prikazuje vlogo in pomen Baze 20. (Foto: Marko Pršina)

našli dr. Pavel Lunaček – Igor, dr. Marijan Breclj – Miha B. in inženir Lojze Rojec – Miha T., potrdil pa ga je takratni komandant slovenske partizanske vojske Ivan Maček – Matija. Izbrali so globoko kraško vrtačo pod koto 711, nedaleč od Červanove ceste, v kateri Italijani med ofenzivo poleti 1942 niso našli taborišča Jurčetove čete. Pri izbiri so upoštevali razgibanost zemljišča, skritost, dostopnost, možnost oskrbovanja in predvsem varnost. Barake je po zamislih Lojzeta Rojca zgradila skupina tesarjev in mizarjev, ki jo je vodil Rudolf Ganziti – Grad.

Vodstvo se je v prvo barako vselilo 17. aprila 1943. Na Bazi 20 so živeli in delali člani IO OF, VP OF, CK KPS, Protifašističnega sveta narodne osvoboditve (AVNOJ), Komisije za agitacijo in propagando, uredniki časopisov, tehnično osebje in drugi. Do jeseni 1944, ko je v njih živelo več kot 140 prebivalcev, so skupno postavili 26 barak. V njih so živeli do decembra 1944, ko so se preselili v Črnomelj. Zaradi izjemnih varnostnih in konspirativnih ukrepov Baze 20 niso nikoli odkrili.

Število njenih prebivalcev je naglo raslo, zato so takoj nadaljevali z gradnjo novih barak. Deske so dobili na žagi v dolini, vrata in že

zastekljena okna pa v opuščeni kočevskih hišah. Za strešno kritino so uporabili skodle. Pri gradnji brunaric so v začetku zaradi pomanjkanja žbljev uporabljali lesene kline. Skodlaste strehe barak so prikriili s smrekovimi vejami, mahom in listjem. Za izolacijo sten so uporabili mah, papir in strešno lepenko. Peči so bile iz bencinskih sodov, sezidane iz opeke ali keramične. Zaradi dima je bilo ogrevanje barak podnevi prepovedano. Svetili so si z lojem, svečami in karbidovkami, od jeseni 1944 pa tudi z elektriko, ki so jo proizvajali s pomočjo avtomobilskega motorja, prirejenega za pogon na plin iz lesnega oglja. Namestili so ga v z dvojnimi stenami zvočno izolirano strojnico v kletni etaži prav zanj narejene barake. Elektriko so zaradi nočnega dela potrebovali za razsvetljava, delovanje radijskih postaj in polnjenje akumulatorjev. Stroj so imenovali *Oglar*, izdelal ga je Franc Oblak, mehanik iz Črnomlja, ki ga je tudi upravljal. Prebival je v sobi nad strojnico.

Kuhinjo s shrambo za živila so zgradili v začetku julija 1943 na kraju, kjer so dotlej kuhali pod zasilnim nadstreškom. Štedilnik so sezidali iz opeke, dimnik pa so speljali med z vejami in mahom prekrute skale nad kuhinjo. Tam se

je dim ohladil in se porazgubil, še preden se je dvignil do drevesnih krošenj, tako so lahko kuhali tudi podnevi. Kuhinjsko posodo so prinesli iz restavracije v Dolenjskih Toplicah, s hrano in drugimi potrebnimi stvarmi so jih oskrbovali gospodarski organi in terenski odbori OF.

Baza 20 je imela lastno oskrbovalno službo, ki jo je vodil gospodarski upravnik oziroma organizacijski sekretar IO OF dr. Marijan Breclj – Miha B. Hrane je primanjkovalo, zato so jo racionirali. Za borce zaščitne enote so poleti 1944 zgradili ločeno kuhinjo. Nova kuhinja je bila nujna, saj je stara postala premajhna. Ob bližajočem se koncu vojne pa tudi ni več vsak z vsakim sédel h kosilu. A v tem razlikovanju so bili na boljšem borci: poleg racionirane prehrane po »Polhovih tablicah« so tam lahko zanje skuha- li tudi priboljške, ki so jih »nažicali« ali kako drugače dobili na svojih poteh v dolini. Vsaj toliko kot pomanjkanje hrane je prebivalce vseh roških postojank pestilo pomanjkanje cigaret. Vodo so večinoma pripeljali iz doline, pozimi so talili sneg. Za prebivalce Baze 20 so zgradili tri stranišča.

V barakah so bivali in delali, zato so se za posamezne udomačili kratki nazivi po instituciji ali posamezniku, ki je v njej bival. Številke na barakah sledijo vrstnemu redu nastanka.

Svoje delovanje in navzočnost v tem delu Kočevskega roga so skrbno prikrivali ne le pred sovražnikom, ampak tudi pred drugimi roškimi prebivalci. Na Bazo 20 so smeli priti le njeni prebivalci, drugi samo izjemoma. Večina njenih prebivalcev tudi ni vedela, kje so. Takoj na začetku sta za varnost Baze 20 skrbeli le dva partizana. Šele junija 1943 je za neposredno varovanje začela skrbeti četa borcev, takrat so zanje zgradili novo barako. Bazo so varovali sprva na treh, kasneje na petih stalnih stražarskih mestih. Borci so tudi v različnih smereh dnevno patroljirali, zlasti v smereh Podstenic, Ribnika in Starih Žag.

Zaradi varnosti so izvajali vrsto domiselnih konspirativnih in drugih ukrepov. Eden najpomembnejših, zlasti pozimi, je bilo skrivanje sledi. Patrolje so v svežem snegu po potrebi večkrat

dnevno shodile stezo med Starimi Žagami in Podstenicami. Na Bazo 20 so s te steze prišle- ki lahko vstopali le na tem mestu in le po lestvi, ki jo je stražar spustil vsakič posebej. Pozimi se lestev tal na gazi ni dotikala. Prišlek se je lestve oprijel, splezal nanjo in po njej zlezal na varno. Skrbno so pazili, da je snežna odeja pod lestvi- jo ostala nedotaknjena, zato so na spodnjo stran lestve pritrdili odeje, da sneg ali blato, ki bi obiskovalcem padla s čevljev, ne bi izdala skrivne- ga prehoda. Pogled proti barakam pa je zakrival takrat mlad, gost smrekov nasad.

PARTIZANSKE BOLNICE

Slovenska centralna vojna partizanska bol- nica (SCVPB) predstavlja med evropskimi od- porniškimi gibanji druge svetovne vojne vrh or- ganizirane skrbi za ranjence. V na skritih krajih zgrajenih in glede na vojne razmere dobro opre- mljenih in oskrbovanih konspirativnih bol- nica so ranjenci pod zdravniškim nadzorom hitreje okrevali, saj niso bili izpostavljeni vsa- kodnevnim naporom borbenih enot. Na širšem območju Kočevskega roga je delovalo skupno 24 bolnic, do danes sta se ohranili le Jelendol in Zgornji Hrastnik.

BOLNICA JELENDOL

Bolnica Jelendol je začela delovati spomladi 1943 na kraju, kjer so veliko italijansko ofenzivo poleti 1942 preživeli ranjenci iz prve partizan- ske roške bolnice na bližnjem Daleč hribu.

Osnoval in najdlje vodil jo je dr. Pavel Luna- ček – Igor. Do novembra 1943 je v bolnici de- lovala uprava SCVPB. Nekaj mesecev je bila v njej tudi zobna ambulanta. Bolnica je delovala do konca vojne, v njej pa se je zdravilo skupaj 330 ranjencev, od teh 21 umrlih so pokopali na bližnjem grobišču.

Bolnica Jelendol leži na dnu globoke kraške vrtače. V njej se je zdravilo 330 ranjencev. (Foto: Marko Pršina)

BOLNICA ZGORNJI HRASTNIK

Bolnica Zgornji Hrastnik je na začetku (jeseni 1943) imela le dve zasilni baraki s skupnimi ležišči in nadstrešek za kuhinjo, do konca vojne pa so zgradili skupaj osem objektov.

V zadnjih dneh decembra 1943 je upravnik bolnice postal dr. Janez Milčinski – Peter. Pod njegovim vodstvom je vse bolj postajala bolnica za težke ranjence in zahtevne operacije. Zgradili so novo operacijsko barako, imenovano *aseptika*. Imela je novo operacijsko mizo, ki je postala vzorec za vse bolnice v Rogu. Baraka je imela dve veliki vogalni in veliko strešno okno, da je bilo za operacijo na voljo čim več dnevne svetlobe. Z izgradnjo *aseptike* se je v partizanskih bolnicah aseptična kirurgija prvič ločila od septične. V bolnici se je zdravilo več kot 400 ranjencev, večinoma težjih. Umrlo jih je 69, ki so jih pokopali na bližnjem grobišču.

SKRB ZA SPOMENIKE DRŽAVNEGA POMENA

Skupaj s še ohranjenima bolnicama Jelendol in Zgornji Hrastnik je Baza 20 že od leta 1952 zavarovana kot kulturni spomenik, od leta 1999 pa kot spomenik državnega pomena. V celoti je ohranjenih še vseh 26 barak na Bazi 20, deset barak in objektov v bolnici Jelendol in osem v bolnici Zgornji Hrastnik. Skupaj 44 avtentičnih barak oziroma objektov v treh spomeniških kompleksih.

Ob denarni pomoči Ministrstva za kulturo in strokovnem nadzoru novomeške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije letno restavriramo dve do štiri barake. Leta 2008 smo tako sklenili prvi krog restavratorskih del. V celoti smo zamenjali vse strehe, preostali les pa le, če je bil trhel. Kljub 70-letni izpostavljenosti gozdu je še vedno ohranjeno zavidljive več kot tri četrtine izvorno uporabljenega lesa. Ker postaja njegovo trohnenje z leti vse bolj pereče, pa potrebujejo barake stalno in redno vsakoletno skrb.

Zaradi napake, storjene ob razglasitvi za kulturni spomenik, se je v desetletjih tudi močno spremenil gozd v vseh treh spomeniških

Kočevski rog je tudi sinonim za
povojne poboje, grobišče Pod
Krenom pa simbolni kraj spomina
na po vojni pobite ljudi,
junij 2014. (Foto: Rasto Božič)

območjih. Takratni veljaki so namreč v dobri veri, da naj gozd ostane takšen, kot je bil med vojno, gozdarjem dovolili le posek posušenih dreves, kar je pripeljalo do preostarelega gozda. Na območjih vseh treh spomenikov so tako v zadnjih letih drevesa že padla na barake in jih močno poškodovala. Najhuje je bilo v bolnici Jelendol, kjer sta leta 2004 v močnem poletnem neurju dve ogromni drevesi dobesedno razbili dve baraki, tretjo pa poškodovali.

Da bi se v Zgornjem Hrastniku izognili podobni katastrofi, smo se o poseku drevja dogovorili s predstavniki Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Zavoda za gozdove, Gozdnega gospodarstva in Dolenjskega muzeja. Zavedajoč se občutljivega kraškega območja in bodoče spremenjene podobe bolnice smo poseg zasnovali dvodelno. V prvem in že opravljenem delu smo predvideli posek drevja med barakami in v oddaljenosti višine drevesa od njih. Za tako temeljit posek smo se odločili, ker bolnica leži tik pod vrhom hriba. Zavedali smo se, da bomo zelo močno spremenili njeno podobo, a če bi posekali manj, bi le razprli do takrat sklenjeni sklop krošenj in bi nevarnost zaradi vetra padajočih dreves še povečali. Pogovorili smo se tudi

o pomladitvi posekane površine in se dogovorili, da poskusimo najprej z naravnim pomlajevanjem; če bo to neuspešno, pa bomo površino pogozdili. Ko bo pomlajeni gozd prerasel slemena barak, bodo gozdarji posekali tudi drevesa v pasu med bolnico in dohodno potjo.

20 LET DISLOCIRANE ENOTE KOČEVSKI ROG V DOLENJSKEM MUZEJU

Upravljanje, urejanje in predstavljanje spomenikov državnega pomena je od jeseni 1994 v pristojnosti Dolenjskega muzeja, ki je takrat ustanovil dislocirano enoto s sedežem v Lukovem domu pod Bazo 20.

Od tedaj je tam na voljo tudi muzejski vodič, ki obiskovalce popelje po Bazi 20 ali celotnem Rogu. Vsa tri spomeniška območja so obiskovalcem dostopna ves dan, za ogled razstav na Bazi 20, filma in razstavišča v centralnem objektu ter za voden ogled Baze 20, obeh partizanskih bolnic in Kočevskega roga pa je potreben dogovor z vodičem.

Centralni objekt Kočevskega roga so zgradili leta 1990 kot spominsko središče in izhodišče za ogled Baze 20.
(Foto: Marko Pršina)

Maja 2007 je Dolenjski muzej v *Centralnem objektu Kočevskega roga* – stavbi, ki so jo leta 1990 zgradili kot spominsko središče in gostišče, dobil v upravljanje večnamensko dvorano. Uredili smo jo kot razstavišče in predavalnico. V primeru slabega vremena ali če zlasti starejši obiskovalci vzpona do Baze 20 ne zmorejo, je predavalnica tudi nadomestilo za njen ogled.

Najprej smo predstavili razstavo *Kulturna dediščina v Kočevskem rogu: 60 let obranjanja in obnavljanja partizanskih spomenikov v Rogu* avtorice Judite Podgornik Zaletelj z novomeške enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine. Po letu 2009 smo razstavili fotografije nekaterih roških znamenitosti, ki jih je posnel fotograf Marko Pršina.

Ob 70-letnici postavitve prve barake na Bazi 20, leta 2013, smo v predavalnici postavili stalno razstavo *Kočevski rog med drugo svetovno vojno in danes*. Predstavili smo nekatere izbrane enote kulturne dediščine, pomembne za dogajanje pred drugo svetovno vojno in med njo. Izbor je kompromis med pomenom, ohranjenim gradivom in razpoložljivim razstavnim prostorom. Vsak izbrani kraj je predstavljen s kratkim opisom in dvema fotografijama. Prva je nastala v času delovanja ali obstoja, druga pa je posnetek

sedanjega stanja. Nekatere lokacije so še danes »žive«, urejene in obiskane, druge so v ruševinah ali pa celo že popolnoma nerazpoznavne.

Razstavo dopolnjujejo štiri realistične makete. Z vsemi podrobnostmi, ki jih dopušča merilo 1:250, so prikazane barake vseh treh spomenikov. Za lažjo predstavbo razsežnosti pogorja je v horizontalnem merilu 1:10.000 in vertikalnem merilu 1:5.000 izdelana reliefna maketa Kočevskega roga, na njej pa označena najpomembnejša naravna in kulturna dediščina.

Posebnost razstave in hkrati edini razstavljeni predmet je *Oglar*, za pogon na lesni plin prirejeni avtomobilski motor, s katerim so na Bazi 20 proizvajali električno energijo.

V *Predavalnici* si obiskovalci lahko ogledajo tudi kratki predstavitveni film *Kočevski rog skozi prostor in čas*, ki smo ga v muzeju posneli leta 1998. Film, ki je kljub časovni odmaknjenosti nastanka še vedno aktualen, v dobrih 15 minutah prikazuje naravo, zgodovino, zanimivosti in znamenitosti, hkrati pa prinaša slikovito vabilo na potep po Kočevskem rogu.

Prav na dan, ko je minilo 70 let od prihoda vodstva na Bazo 20, 17. aprila 2013, smo v muzeju izdali publikacijo *Kočevski rog med drugo svetovno vojno in danes* s podnaslovom *Vodnik*

Slovesnost ob 70-letnici Baze 20. V prvi vrsti Martina Picelj, direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, predsednik republike Borut Pahor in župan Občine Dolenjske Toplice Jože Muhič. Drugi v drugi vrsti levo sedi tedanji ameriški veleposlanik v Sloveniji Joseph Mussomeli, junij 2013. (Foto: Rasto Božič)

po spomenikih državnega pomena in razstavah Dolenjskega muzeja. V knjižici, ki je prva takšna predstavitev Kočevskega roga, je s poudarkom na drugi svetovni vojni predstavljena preteklost pogorja, opisane pa so tudi vse razstave, ki jih je v Rogu pripravil Dolenjski muzej. V njem je objavljen tudi z geografskimi koordinatami opremljen seznam najpomembnejše roške naravne in kulturne dediščine z zemljevidom. Tako smo obiskovalcem Kočevskega roga ponudili obsežen program raziskovanja in jim s pomočjo sodobnih navigacijskih naprav močno olajšali gibanje po tem prostranem gozdnem kompleksu. Hkrati smo, upam, preprečili, da bi pomemben del tovrstne dediščine izginil iz zavesti ljudi.

SKLEP

Le redkokje srečamo takšno koncentracijo vojnih, vojaških, političnih, kulturnih, zgodovinskih in prostorskih elementov kot v Kočevskem rogu. Najbolj, bolj kot katero drugo slovensko pokrajino, pa sta ga zaznamovala druga svetovna vojna in čas po njej. V Rogu se v odnosu do dediščine kočevskih Nemcev, grobišč po

vojni pobitih in dediščine narodnoosvobodilnega boja najbolj prepletajo težke teme 20. stoletja. Časovno in prostorsko se prekrivajo, po svoji vsebini pa so si nasprotne in imajo le eno vsem vidno skupno značilnost – grobove.

Mnogi obiskovalci prihajajo vsak v svoj del tako razdeljenega Roga obujat vsak le svoje, večinoma težke spomine. Rog je dovolj velik, da lahko vsak, ki to želi, še naprej vztraja pri svojih trdnih stališčih. A že malo daljši in resnejši sprehod po njem nujno pripelje do soočenja z drugačnimi pogledi in običajno v konflikt.

V Rog³ pa ne vabi le zgodovina. Slovi tudi po svoji naravni dediščini. Je skoraj popolnoma porasel z gozdom, v njem še vedno živijo velike zveri, pa tudi ujede, sove in skoraj vse druge na Slovenskem prostoživeče živali. Kočevski rog ponuja možnosti nepozabnega, nikoli končanega raziskovanja.⁴

³ Spominsko območje Baze 20 po podatkih Dolenjskega muzeja na leto obišče približno 8.000 ljudi, muzejskih vodenih ogledov pa se na leto udeleži približno 3.000 obiskovalcev. (Opomba urednika)

⁴ Obširen seznam virov in literature je naveden v delu Jožeta Sajeta *Kočevski rog med drugo svetovno vojno in danes*, Dolenjski muzej, Novo mesto 2013. (Opomba urednika)

Ivanka Počkar *

SPOMENIK VODI – STO LET BREŽIŠKEGA VODOVODNEGA STOLPA

Čeprav so vodovod v Brežicah napeljali leta 1914, je napeljava redko segla v več prostorov v hiši – vodo za umivanje in druge namene so prinašali iz studenca ali vodnjaka. Le nekaj meščanskih družin je imelo pred drugo svetovno vojno kopalnico ali prho. Domači so se umivali v kuhinji, sobi ali pralnici, s tem da so imele družine višjega in srednjega višjega sloja običajno zaposleno služkinjo prav zaradi prinašanja vode iz enega izmed mestnih vodnjakov.¹ Pri večini mestnih hiš ni šlo drugače, kot da so vodo nosili od javnega vodnjaka, kajti vsakdo si ni mogel privoščiti lastnega.

SKRITI IN RAZKRITI VODNJAKI

Brežiški občinski svet je že od začetka 20. stoletja, posebej od leta 1904 dalje, na sejah razpravljal o potrebi izgradnje kanalizacije in elektrifikacije. Težava pa je tičala v denarju.

Pred sto leti so se Brežičani z vodo oskrbovali na različne načine.² Za pranje so v glavnem uporabljali vodo iz Save, pitno vodo pa so uporabljali skoraj izključno za pitje in kuhanje ter izjemno varčno za osebno nego. Okoli leta 1900 so se prebivalci s pitno vodo oskrbovali iz mestnih ali lastnih vodnjakov in iz izvirkov. Nekaj javnih vodnjakov je stalo vzdolž glavne mestne ulice in nekaj v soseščini. Med nejavnimi so bili vsaj trije Attemsovi, en frančiškanski in en bolnišnični. Vodnjak na graščinskem vrtu ob Ulici stare pravde še stoji na izvirnem mestu, prav tako vodnjak z ročno črpalko pred Slomškovim domom. Z vrta frančiškanskega samostana so vodnjak po drugi vojni prestavili na dvorišče brežiškega gradu.

* Dr. Ivanka Počkar, univ. dipl. etnologinja, je kustosinja Posavskega muzeja Brežice. Slovensko etnološko društvo ji je na srečanju v Dolenjskih Toplicah novembra 2014 podelilo stanovsko Murkovo nagrado za življenjsko delo na področju etnološkega muzealstva. (Opomba urednika)

1 Počkar 2005: str. 136.

2 O različnih načinih oskrbovanja z vodo v občini Krško prim. Černelič Krošelj 2004: str. 22 – 35.

Pogled v enega od razkritih vodnjakov na glavni mestni ulici – Brežice, 11. april 2007.

(Foto: Ivanka Počkar)

VODOVODNI STOLPI OD SREDE 19. STOLETJA

Del mesta ob glavni ulici pri mestni hiši je z vodo oskrboval približno osem metrov globok vodnjak. Nekaj mestnih vodnjakov je bilo na današnjem cestišču še naprej po ulici v smeri proti severu, zadnji pred Deržičevo in Vrezovnikovo hišo (Trg izgnancev). Ko so v večino hiš napeljali vodovod, so vodnjake opustili in zaprli. Prvič so vodnjake na glavni mestni ulici zakrili z asfaltno cestno prevleko leta 1952. Po dolgih desetletjih jih je komunalna služba razkrila ob polaganju nove asfaltne prevleke leta 1997. Vnovič so jih nato razkrili med aprilom in majem leta 2007, ko so v Brežicah prenavljali talno površino glavne ulice in takrat je bilo mogoče spet pokukati v njihovo globino.

Sodobna raba vodovodnih stolpov z vodo pod pritiskom za javno vodovodno omrežje se je razvila sredi 19. stoletja, rastoča mesta pa so konec tega stoletja povzročila njihovo rast in vgrajevanje večjih rezervoarjev.³ Prinašali so napredek in boljše življenje. Večino evropskih vodovodnih stolpov so zgradili v treh do štirih desetletjih okoli leta 1900.⁴ V začetku 20. stoletja so pri nas in v svetu bolj kot kdajkoli dotlej vlagali v sodobno javno oskrbo z vodo.

Gradnja vodovodnih stolpov je bila v začetku 20. stoletja sorazmerno nova gradbena zvrst. Vodovodni stolpi so izstopali po višini, potrebno jih je bilo ustrezno umestiti med obstoječe stavbe, zato so za arhitekto predstavljali velik izziv. Hkrati je bilo enako pomembno tudi upoštevati, da je vodovodni stolp posoda za

3 ArchINFORM, Water tower, <http://eng.archinform.net/stich/1193.htm>.

4 Hamm, Sara: *The Watertower as Décor – Exceeding Generic Concepts in Art Nouveau*.

hranjenje dragocene vode. V tem smislu lahko vodovodni stolp, seveda tudi brežiški, upravičeno dojemamo kot spomenik osnovni dobrini za preživetje – kakovostni pitni vodi.

Vodovodni stolp ima kot stara dominantna stavba s širokim razgledom v vsakem kraju privlačno moč. Brežiški *vaserturm*⁵, kot ga Brežičani še vedno imenujejo, je z odlokom iz leta 1997 potrjeni znak Občine Brežice.⁶ Vedoželjne obiskovalce Brežic zamika, da bi si v samem stolpu poiskali pripoved o zgodovini mesta, življenjsko zgodbo stolpa in zanimivosti o vodi. Ponudba je mogoča turistično-informativno, v besedi, sliki, filmu, na galerijski ali muzejski način. Njena cilja sta oživljanje dogajanja, ki je povezano z zgodovinsko kulturno dediščino vodovodnega stolpa in opozarjanje na naraščajoči pomen ohranjanja virov čiste pitne vode. Brežiški vodovodni stolp si je kot spomenik vodi zlahka zamisljati tudi kot samopostrežnico s kakovostno pitno vodo. Tam bi si mogel vsakdo, domačin ali gost, natočiti neoporečno pitno vodo. Prosta ponudba vode na tem mestu bi pomnožila

ugodna občutja in vrline – gostoljubje, dobrodošlost, spoštovanje do vode in kulturne dediščine pivskih navad, modernost, blagodejnost uživanja vode, odžejanost, prepoznavnost kraja, preprostost in vendar odličnost.

GRADNJA BREŽIŠKEGA VODOVODNEGA OMREŽJA IN STOLPA

V Brežicah je imela v začetku 20. stoletja nemška kultura še vedno prednost pred slovensko, oblast, gospodarstvo in skrb za infrastrukturo pa so bili prav tako večinoma v »nemških« rokah. O takratnem gospodarstvu mestne občine Brežice so v *Posavski straži* leta 1906 posmehljivo pisali: »Gospodarstvo mestne občine Brežice je uzorno; v kratkem dobimo vodovod, električno razsvetljavo, nov cesti tlak (sedanji je v takem stanju, da si je neki Bizeljanec zadnjič ного zvinil – pa ni bil pijan!), dobimo vse, samo če bi (...)«.⁷

Lepljenka vedute z vodovodnim stolpom – pogled z vzhoda. Brežice, 1960. (Foto: Mirjana Vimpolšek)

5 Iz nem. Wasserturm – (vodo)vodni stolp.

6 Odlok o simbolih občine Brežice.

7 *Posavska straža*, 5. december 1906.

Vodovodni stolp med gradnjo
okoli leta 1914. (Reprodukcija po
izvirniku, last družine Kos.)

Še nekaj let je preteklo do drobne spodbudne vesti iz brežiškega okraja, objavljene leta 1911 v časniku *Slovenski gospodar*: »Načrti in proračuni za brežiški vodovod so na vpogled pri okrajnem glavarstvu.«⁸

Tednji časniki so bili zelo skopi z novicami o gradnji vodovodnega omrežja in stolpa v Brežicah. Leta 1914 so v Brežicah vsekakor pospešeno napeljevali vodovod, o čemer je bilo mogoče najti le kratko vest: »Vodovodna dela se vrše že proti kolodvoru, kjer polagajo cevi, in proti Savi, kjer se gradi kanalizacija; tudi po mestu že v razne hiše napeljujejo cevi.«⁹

Načrt, po katerem so zgradili vodovodni stolp v Brežicah, je izgubljen. Prav tako ni podatka o arhitektu, ki ga je izdelal. Javno podjetje *Komunala Brežice* hrani dokumente o starem brežiškem vodovodnem omrežju in dva načrta za vodovodni stolp v Brežicah (G. Rumpel, 1910; Hans Dirnböck, 1911). Vendar stolpa niso zgradili po nobenem od obeh.

Podatka o gradnji stolpa, ki nosi letnico 1914, in njenem datumu še nimamo. Morda so

ga gradili tudi še v hudi zimi leta 1914, ko na zasneženi fotografiji stolpa v izgradnji lahko vidimo golo leseno ostrešje, na najvišji strešni etaži štiri moške postave, nekaj ljudi na balkončkih in vsaj dva moška med gradbenim materialom pred gasilskim domom.

Na kasneje posneti fotografiji – razglednici¹⁰, ki prikazuje gradnjo stolpa oziroma že zgrajeni stolp z delovnimi odri, postavljenimi vse do njegove krone, fotografu Josipu Pelikanu¹¹ pozira 12 moških, ki so se postavili na zgornje tri gradbene odre. Vsaj dva sta v vojaški uniformi. Posamezni Brežičani so v možeh prepoznali svoje prednike in potrdili njihovo udeležbo pri gradnji (Vašcer, Vogrinc).

O gradnji stolpa, ki so ga gradili brežiški zidarji in drugi obrtniški mojstri, niso poročali, niti nista v več sto pregledanih časnikih omenjena njeno končanje in odprtje stolpa. Nekoliko je

8 *Slovenski gospodar*, 30. november 1911.

9 *Amerikanski Slovenec*, 18. avgust 1914.

10 Izvirnik je last Franja B. Gregla, ki se mu za dovoljenje objave fotografije lepo zahvaljujem.

11 Fotograf Josip Pelikan (1885–1977), poročen z Brežičanko Marijano Lebar.

*Zum Schwarzen Adler*¹² (1904), gradnji mosta čez Savo in Krko (1906), vodovodnega stolpa (1914) ter pri objektih, na katere so namestili v nemškem jeziku zapisano ime, čas izgradnje in podobno. Nad vhod vodovodnega stolpa so graditelji vzdali reliefno izdelan napis *Gebaut* (zgrajen), datacijo izgradnje 1914 in grb mesta Brežice. V začetku tega stoletja so ob preureditvi vodovodnega stolpa v gostinski lokal *Aquarius* – verjetno po nemarnem – odstranili nemško besedo *Gebaut* in barvno poudarili letnico 1914 ter brežiški grb pod njo.

Tuji strokovnjaki so sodelovali tudi ob zagonu brežiške (mestne) elektrarne leta 1914,¹³ ki je poganjala črpalke v vodovodnem stolpu. Delovala je na dizelski pogon in črpala vodo iz 2,5 kilometra oddaljene Brezine v rezervoar vodovodnega stolpa.

Zabrisani napis *Gebaut* (zgrajen), letnica 1914 in brežiški grb nad vodom v vodovodni stolp – Brežice, 22. avgust 2000. (Foto: Vlasta Dejak)

Nadrobnost razglednice z vodovodnim stolpom ob zaključnih gradbenih delih leta 1914. Njen lastnik je Franjo B. Gregl. (Foto: Josip Pelikan)

to mogoče pripisati začetku prve svetovne vojne, da pa o gradnji niso poročali slovenski časniki, tudi dejstvu, da ga je gradila vzhodnonemška *Südmarka*, društvo za podpiranje nemštva pri nas.

V začetku 20. stoletja so v želji po germanizaciji Brežic pri gradnji nekaterih večjih objektov poleg domačih zaposlovali številne tuje obrtnike, zlasti strokovnjake ob gradnji večjih stavb – *Nemškega doma* oziroma hotela z napisom

12 Pri črnem orlu.

13 Počkar 2005: str. 31.

NEOMAJNOST BREŽIŠKEGA VODOVODNEGA STOLPA

Brežiški vodovodni stolp, ki s svojimi 40 metri¹⁴ za nekaj metrov presega povprečno višino vodovodnih stolpov po svetu, so leta 1988 vpisali v *Register nepremične kulturne dediščine* pri Ministrstvu za kulturo. Navedli so ga tudi v seznamu 43 »slavnih« vodovodnih stolpov po svetu¹⁵.

Tako kot številni vodovodni stolpi po svetu je tudi brežiški prepoznavni znak mesta. O njem pišejo pesmi, ga rišejo, slikajo na platno, izdelujejo njegove miniaturre iz papirja, gline in kovine¹⁶, se pred njim fotografirajo ali njegovo podobo z vseh strani lovijo s fotoaparatom. Brežičani so nanj ponosni, pogled na mesto s stolpom pa jim predstavlja kompas in sidro.

Stolp sicer svojo uporabno konstrukcijo skriva za ohišjem, ki ga je navdihnil romantični duh nemške renesanse. Poudarjajo ga štirje majhni balkoni in niz osmih, v lesu izvedenih src. Uporabno in stavbinsko je pomen mestnega prostora z vodovodnim stolpom leta 1932 razložil arhitekt Rado Kregar v prispevku o ureditvi Brežic, kjer je kot središče mesta predvidel okolično vodovodnega stolpa z glavnim trgom.¹⁷ Prav tam, nekaj korakov od stolpa, je bila tedaj tudi mestna tržnica s stojnicami, udobno nameščenimi pod košatimi divjimi kostanji.

Zgradba vodovodnega stolpa, čeprav ni postavljen na najvišji točki, presega stavbno strukturo mesta. Stoji na dominantnem mestu – morda ob vzhodnih srednjeveških mestnih vratih – in

Razglednica vodovodnega stolpa med letoma 1935 in 1940. Njena lastnica je Vlasta Dejak.

14 ArchINFORM, *Water tower, Design and construction.*

15 ArchINFORM, *Water tower, Famous towers.*

16 Brežiški vodovodni stolp v miniaturni in v ustreznih razmerjih iz pločevine izdeluje ključavničar-varilec Albert Lorber.

17 Kregar 1932: str. 122.

prispeva k oblikovanju samobitnosti mesta. Zaradi njegove izjemne višine, mogočnosti in trdnosti ga je mogoče razumeti kot varuha mesta in njegov zaščitni znak.

O njegovi neomajnosti v dobesednem smislu govori zapis v nemškem časniku *Deutsche Wacht* iz leta 1917, ko je Brežice prizadel hud potres¹⁸: »Med vojno zgrajeni, 45 metrov visok vodovodni stolp, je bil le nekoliko poškodovan. Očividci razlagajo, da se je hrastov gozd [Hrastinca] v bližini Brežic upogibal kot v nevihti in ko so se ljudje začudeni obrnili proti mestu, niso mogli odtegniti pogleda od vodovodnega stolpa, ki je gibal v močnih sunkih. Mogočna temeljna betonska plošča se je sijajno obnesla kot varnostni protipotresni ukrep. Vodovod in elektrarna sta prav tako utrpela škodo, vendar je promet za nujne potrebe lahko stekel že s 1. februarjem. Gospodarska škoda bo komaj odpravljena z milijonom kron.«¹⁹

V poročilu o potresu v Brežicah²⁰ leta 1917 so opisane in s skico ilustrirane poškodbe na vodovodnem stolpu. Potresni sunek je na njem povzročil razpoke, ki so segale globoko v debeli zid. Potekale so spiralasto in se stopnjevale z desne proti levi od spodaj navzgor.

Ustni in pisni viri pri navedenem potresu omenjajo tako vodovodni stolp kot Hrastinco – hrastov gozd na vzhodnem območju Brežic, kjer stoji sedaj enako imenovano blokovsko naselje. »Ko je bil v Brežicah leta 1917 potres, so ljudje pravili, da je tako hudo streslo, da so se hrasti v Hrastinci kar pripogibali,« je povedala Brežičanka, ki je potres izkusila pri svojih 16

letih.²¹ Priče naj bi tedaj pripovedovale o hrastovem gozdu pri Brežicah, ki se je gibal kakor v hudem viharju, vodovodni stolp pa »kakor urški perpendikelj«.²²

Družina Lebar na Hrastinski poti, v ozadju vodovodni stolp – Brežice, 25. maj 1936. Lastnica fotografije je Ana Lebar. (Foto: Mihael Lebar)

18 Med močnejšimi v 20. stoletju je bil potres 29. januarja 1917 ob 8. uri in 22 minut po svetovnem času. Globina žarišča je bila 13 km. Magnituda potresa je znašala 5,7, dosegel pa je največje učinke VIII. stopnje po EMS. Vir: *Potres leta 1917 v Brežicah*.

19 *Deutsche Wacht*, 7. februar 1917; iz nemščine prevedla I. Počkar.

20 Tornquist 1918: str. 18 – 20. Poročilo komisije za potres (1917) je izšlo v več zvezkih v letih 1917, 1918 in 1919.

Publikacije so last Franja B. Gregla, ki se mu za možnost uporabe tega dragocenega gradiva najlepše zahvaljujem.

21 TZIP/Cecilija Lukež/10. marec 1993, str. 15.

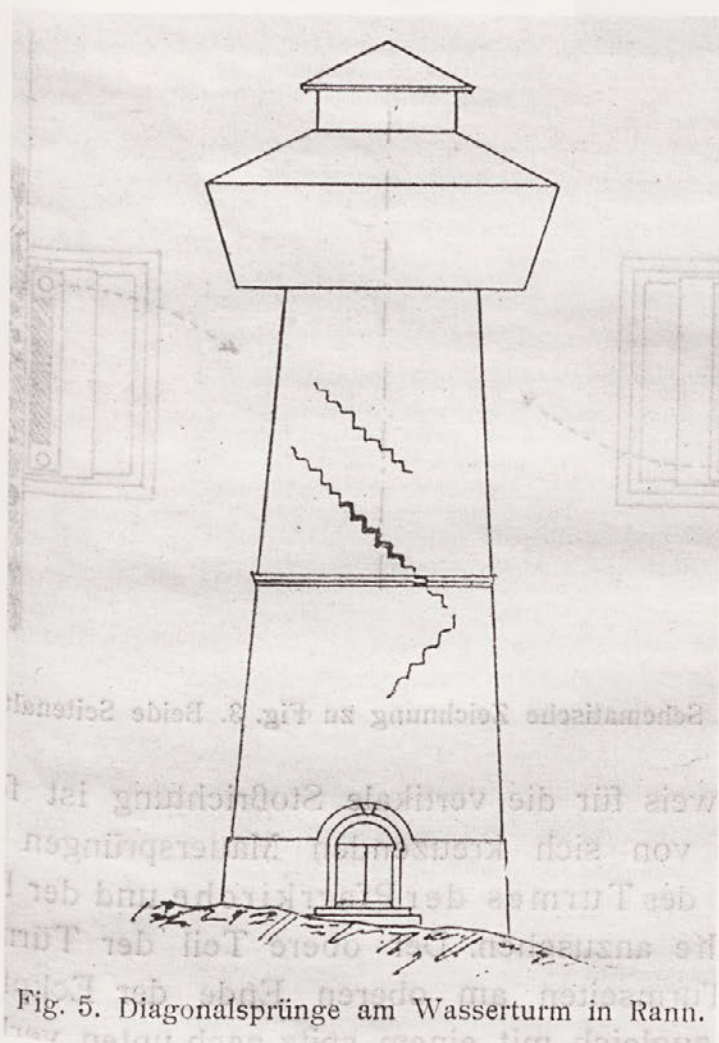
22 Urški perpendikelj – urno nihalo; iz nem. Perpendikel – nihalo. Štajerc, 11. februar 1917.

KRANJSKI IN BREŽIŠKI VODOVODNI STOLP

Starejši od dveh, ki še stojita v Sloveniji, je vodovodni stolp v Kranju, zgrajen leta 1911. Še vedno ga uporabljajo in je del vodovodnega omrežja.²³ Ko bodo v kratkem obnovili vodohran tri kilometre izven Kranja, bo imel le še vlogo raztežilnika.²⁴ Brežiški vodovodni stolp pa je v okviru vodovoda deloval do leta 1983, torej 70 let.

Kranjski stolp je visok 34 metrov oziroma v celoti 43 metrov, brežiški pa 46 metrov. Temeľji obeh so masivni, osnovna plošča kranjskega meri 15 metrov, zunanji premer tlorisa v pritličju brežiškega stolpa 8,82 metra, njegova temeljna plošča pa še nekoliko več. Do vrha kranjskega stolpa vodi 153 polžastih stopnic, v brežiškem pa 156 stopnic.²⁵ Za kranjskega skrbi podjetje *Komunala Kranj*, brežiški je v lasti Občine Brežice in v zasebnem najemu. Volumen rezervoarja kranjskega stolpa dosega 250 in brežiškega 150 kubičnih metrov. Pomembno je omeniti, da so brežiški stolp zgradili ob gasilskem domu, o čemer je arhitektka Mojca Verček zapisala, da »neposredno k stolpu sodi plato do nekdanjega gasilskega doma.«²⁶ Ta je leta 2014 še stal, medtem ko so pred približno 20 leti podrli leseni nastrešek za sušenje gasilskih cevi.

Skica poškodb na vodovodnem stolpu, nastalih med potresom leta 1917.

23 Hanc 2012: str. 22.

24 Podatek mi je 17. aprila 2014 v telefonskem pogovoru povedal predsednik kranjske Krajevne skupnosti Vodovodni stolp, Jože Rozman.

25 Za prijazno pomoč s podatki o izmerah v brežiškem vodnem stolpu hvala izvršnemu direktorju Darku Ferlanu iz *Vodovodnega in stanovanjskega podjetja Komunala Brežice*.

26 Verček 2002: str. 109.

Viri in literatura

Černelič Krošelj, Alenka: *Oskrba z vodo, vsakdanje življenje in naša dediščina. V: 60 let: Kostak d. d. : 1954–2014*, avtorji Miljenko Muha in drugi, ur. Sabina Žibert, Krško: Kostak, 2014, str. 22 – 35.

Hanc, Marjana: *Znamenitost, pozabljena tudi ob stoti obletnici. Kranjski vodovodni stolp. Delo*, 29. marec 2012, str. 22.

Kregar, Rado: *Regulacija Brežic. Arhitektura: mesečna revija za stavbno, likovno in uporabno umetnost*, 1932, letnik 1, številka 4, str. 122.

Počkar, Ivanka: *Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov: življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic, Brežiške studije 2* (ur. Mateja Habinc), Brežice: Društvo za oživitve mesta Brežic; Krško: Valvasorjev raziskovalni center; Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2005; Krško: Kolortisk; str. 136.

Tornquist, dr. A.: *Mitteilungen der Erdbeben-Kommission*, Neue Folge, Nr. 52. *Das Erdbeben von Rann an der Save vom 29. Jänner 1917, Erster Teil*, Wien: Staatsdruckerei, 1918, str. 20.

Verček, Mojca: *Vodovodni stolp EŠD 7131. Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem: vodnik po arhitekturi* (Breda Mihelič ... in drugi), Ljubljana 2002, str. 109.

Vimpolšek, Mirjana: *Maturitetna naloga, Gimnazija Brežice. Tema: Urbanistični razvoj mesta Brežice*. Brežice, 27. maj 1960. Hrani Franjo B. Gregl.

Ustni viri:

Terenski zapiski Ivanke Počkar (TZIP)

TZIP/Hribar; Alojzija Peter/2. maj 2011, 21. januar 2014.

TZIP/Cecilija Lukež/10. marec 1993, str. 15.

TZIP/Ivanka Ferenčak/1987–1996.

Arhivski viri:

Arhiv digitaliziranih terenskih avdio posnetkov Ivanke Počkar.

Fototeka Posavskega muzeja Brežice, fototeka Zgodovina, fototeka Etnologija.

Zasebni arhivi in zbirke: družina Lebar, Brežice, Franjo B. Gregl, Brežice, Vlasta Dejak, Cerklje ob Krki.

Brežiški vodovodni stolp v miniaturni in ustreznih razmerjih, ki ga je iz pločevine izdelal Albert Lorber. Stoji na njegovem vrtu – Brežice, 25. oktober 2009. (Foto: Ivanka Počkar)

Elektronski viri:

Amerikanski Slovenec, 18. avgust 2014, letnik 23, številka 75; Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, www.dlib.si – Digitalna knjižnica Slovenije (ogledano: 22. april 2014).

ArchINFORM, *Water tower, Design and construction*, <http://eng.archinform.net/stich/1193.htm> (20. april 2014).

ArchINFORM, *Water tower, Famous towers*, <http://eng.archinform.net/stich/1193.htm> (20. april 2014).

Deutsche Wacht, 7. februar 1917, letnik 42, številka 11 (20. februar 2014), Osrednja knjižnica Celje, www.dlib.si.

Hamm, Sara: *The Watertower as Décor – Exceeding Generic Concepts in Art Nouveau*, <http://www.artnouveau-net.eu> (2. maj 2014).

Odlok o simbolih občine Brežice, <http://www.uradni-list.si/1/content?id=3706> (13. julij 2014).

Posavska straža, 10. december 1908, letnik 2, številka 1; 5. december 1906, letnik 1, številka 1 (12. marec 2014), Knjižnica Mirana Jarca, www.dlib.si.

Potres leta 1917 v Brežicah, <http://www.arso.gov.si/potresi/potresna%20aktivnost/potres1917.html> (14. julij 2014).

Slovenec: političen list za slovenski narod, 6. oktober 1940, letnik 68, številka 230a (23. januar 2014), Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, www.dlib.si.

Slovenski gospodar, 30. november 1911, letnik 45, številka 51 (29. december 2013), Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, www.dlib.si.

Slovenski gospodar, 18. maj 1922, letnik 56, številka 20 (22. april 2012), Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, www.dlib.si.

Štajerc, letnik 18, št. 6, 11. februar 1917 (1. april 2012), Knjižnica Ivana Potrča, www.dlib.si.

The famous water tower in Siofok, <http://www.hungarywanderer.com/the-famous-water-tower-in-siofok/> (13. julij 2014).

Marinka Marija Miklič

KNJIGE ZA DOMAČO RABO

Doma smo imeli v mrtvem podboju vrat kredenco, stala je na okroglih nogicah, na stekleni vitrini sta bila izbrušena golobčka. V tej omari so bile knjige, mogoče je bilo vsega le kakšnih sto, ampak meni se je zdelo, da jih je strašno veliko. Bile so v glavnem slovenske večernice, kot *Gostač Matevž*, *Bajtarska kri* in med njimi tudi *Poezije*. Na policah so bile zložene po velikosti, večji formati spodaj, na vrhu pa manjše knjige. Tam je bila tudi ena s popolnoma drugačnimi črkami, ki jih ni bilo mogoče prebrati. »To je še star druk¹,« je rekla mati, »se bo že našel kdo, ki bo znal to prebrati.« Mnogo kasneje sem ugotovila, da je ta knjiga pravzaprav tiskana še v gotici in je še iz predprejšnjega stoletja.

Že od samega začetka smo bili naročeni na *Dolenjski list* in pozimi 1956 je bil v njem članek o pisateljici Ilki Vašte, ki je takrat izdala svojo knjigo *Gričarji*. »To je zelo pametna ženska,« je govorila mati, in nekega dne je vsa žareča prinesla knjigo domov, sploh ne vem, kje je skrpal denar zanjo. Kot svetinjo smo jo glasno brali ob večerih in se potem o vsebini pogovarjali. Največkrat sem brala jaz. »Kar na glas beri,« je

rekla mati, »da se boš naučila.« Knjige in časopise smo potem, ko smo jih sami prebrali, posojali po vasi. To je bila moja naloga. Nosila sem jih po hišah in sosede opominjala, če jih niso pravočasno vrnile. To sem rada počela, saj sem se smela z domačimi otroci poigrati špano, medtem pa so mi v »necko« natresli hrušk in pozimi suhih krhljev.

Šele v osnovni šoli so me naučili, kaj pomeni beseda literatura, a zame so bili to še vedno moji šolski spisi. V njih sem pisala v srce segajoče zgodbe o kurirčkih, ki so nosili pošto in nogavice partizanom in navadno sem na vsakem natečaju prejela za nagrado knjigo v slogu *Iz krvi rdeče*. Literatura mi je takrat pomenila tudi recitiranje ob partizanskih praznikih. Na pamet sem znala vseh petdeset vrstic *Krvave bajke*, v zanosu sem deklamirala *Samo milijon nas je*, čeprav so rekli, da nas je pravzaprav dva. *En češnjev cvet, dehteč in bel* je privabljal solze v oči; tisto, ko so v *Obkrški hosti mir zmotili čudni gosti*, pa je povzročilo – predvsem deklicam – cmok v grlu. Fantje tega niso razumeli, me pa ne njihovega *Vinetuja*.

V uporniških in trmoglavih letih sem zaljubljena v *Zeleno, ki te hočem zeleno*, jokala ob

1 Druk, narečno – tisk. (Opomba urednika)

Gimnazijki in Doktorju Živagu. Če me je bilo česa strah, sem kot mantra ponavljala *Zbežite sence, vzidi čisti dan!* Dolgo nisem slišala te pesmi, lani pa jo je ob državnem prazniku profesionalno povedal znani slovenski igralec. Naježila se mi je koža, stopila sem k televizorju, z igralcem deklamirala pesem do konca, pravilno z vsemi vejicami in pikami, da so me vnuki gledali z odprtimi očmi: »Kaj ti to znaš, babi?« so se čudili.

Potem je življenje postalo resno in preden sem se prav zavedla, so desetletja skrbi za družino in življenjski standard zresnili tudi mene. Kljub temu sem otrokoma kupovala knjige in jih zlagala v omaro v dnevni sobi. Najprej smo gledali slikice, nato smo brali pravljice in neka-ko stisnjeni in pocrkljani z njimi zaspali. Kasneje je prišlo obdobje, ko sta mi otroka vsak dan postavila stotine vprašanj, zakaj in kako. Takrat sem na veliko nabavljala enciklopedije, take za otroke ter take za odrasle in kar nekaj metrov jih še imam. Vsak dan smo jih listali, se iz njih učili, bile so resnično vsak dan v domači rabi. Še vedno sta tam precej obrabljen *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenski pravopis*. A le kdo bi danes še listal, če lahko v sekundi vse najdem v računalniku. Saj tudi kuharski recept prej najdem v računalniku kot v *Velikem Pellapratu*.

Otroka sta pustila žoge in kolesa v garaži; v začetku sem zelo pogrešala odpiranje hladilnika, zasedeno kopalnico, razmetane knjige in prazne vrečke krompirjevega čipsa. V tem času so se mi nabrale gube, hoja je postala zibajoča, gibi počasnejši in namesto v sindikatu delavcev sem zdaj v društvu upokojencev. In kar naenkrat imam ogromno časa samo zase.

Sem redna obiskovalka knjižnice. Vanjo vstopam s spoštovanjem in kot vernik k nedeljski maši. Prepričana sem, da imamo v Novem mestu najlepšo knjižnico. Sprehodi, nakupovanje in niti ženski klepet ne morejo nadomestiti sprehoda med njenimi knjižnimi policami. Tam diši po knjigah, že po ovitku vem, katera ima dobro energijo, tam bi se lahko zadržala ves dopoldan. A tudi naša knjižnica ima svoje nevšečnosti. Za

nas, ki smo v revmatičnih letih – in takih nas je dopoldan v knjižnici kar precej, so knjige s spodnjih polic nedosegljive. Človek škripajočih kolen se pač ne more pripogniti, s svoje višine tudi z očali ne vidi naslovov. Enkrat sem želela eno knjigo od tam spodaj, počepnila sem, a glej ga vruga, noga je klecnila in jaz sem kar naenkrat klečala tam na tleh. Gotovo ni nihče videl, sem se tolažila, potem pa se ozrem, o groooza! Dva koraka za mano stoji ženščina, ki mi je v mladosti speljala fanta! Jaz pa tam na tleh. Najraje bi se vdrla v laminat! Od takrat nikoli več ne stikam za tistimi knjigami in jih zato ne morem uvrstiti med literaturo za domačo rabo. A nič zato, zame je knjižnica kljub temu hram za mojo dušo, iz nje grem z blagoslovom, ki se mu reče knjiga. In potem se udobno namestim in berem in berem in mnogokrat se mi utrne, da sem v prebrani knjigi prejela novo verovanje, da me je knjiga v resnici na poseben način blagoslovila.

A tudi doma imam svoj oltar. Po vzoru tiste domače preproste vaške knjižnice sem si v prazni otroški sobi uredila svojo in v njej se drenjajo knjige vseh sort in vsebin. Na policah je dediščina iz predprejšnjega stoletja, knjige iz prejšnjega

S knjižne police.
(Foto: Rasto Božič)

stoletja, največ pa je knjig novejšega datuma. Poseben prostor imajo knjige pisateljev in pesnikov, ki so mi vanje napisali posvetilo. To je moj domači sveti prostor namesto »bohka v kotu«. In ker imata starost in upokojsko življenje tudi svoje prednosti, se včasih zasedim v tej sobi za skoraj ves dan. Knjigo, ki mi pade v oči, vzamem v roke, listam po njej, jo odpiram in zapiram, lahko buljim vanjo in se delam, da ne slišim godrnjavega moža. Oh, kolikokrat v življenju sem se že zatekla v knjigo.

Vse, kar je v moji domači knjižnici, ni za domačo rabo. No, pravzaprav je, le da ima drugačno uporabno vrednost. Čisto spodaj imam iz časov, ko še nismo poznali strica *Googla*, nekaj suhih, še več pa debelih enciklopedij, ki jih polagam najmlajšemu vnučku na stol, da doseže krožnik na mizi. Spodaj je tudi priročnik *Naš otročiček*, po katerem se je vzgojnih metod učila moja mati in jih preizkušala na meni. Napisan je s toliko ljubezni in topline, da se vsekakor lahko kosa z vsako sodobno filozofijo o vzgoji otrok. A tudi te knjige več ne prebiram. Saj veste, vnuke vzgajajo njihovi starši, babice in dedki jih razvajamo.

Poezijo rada berem, pred epiko dajem rahlo prednost liriki. Sicer sem bolj pristaš klasike in rim, a ker se poezija in literatura nasploh obnavljata le z novimi in mladimi avtorji, skušam slediti, kaj ustvarja mladež – nekoč sem jo šla poslušat celo na *Urško*. Prosti verzi, veliko čustev, veliko znanja in malo manj potrpljenja, bi rekla. Sicer pa po neki, ne vem kakšni logiki, razporejam poezijo v dva predala: v zgornjem, svetlejšem, je tista, ki si jo želim še kdaj prebrati, in v spodnjem pristane tista druga, temna poezija. Čeprav sem tudi sama nekoč napisala sto strani razmišljanj o smrti, zdaj ne maram *Erosa Tanatosa* in pesmi v smislu *Prijazna smrt, predolgo se ne mudi*, sploh pa takih pesmi ne bi imela na nočni omarici. Tam imam *Malo sanjavko* in Nežino nežno poezijo, v kateri *Na tvojo kožo piše svoje verze*. Lepa, čustveno iskrena pesem me napolni z energijo, z zaprtimi očmi o taki pesmi še dolgo razmišljam, včasih bi kar vstala in zaplesala.

Zelo rada berem otroško poezijo, *Maček*

Muri je zakon zame in za vnuke. Otroški poeziji in prozi sproti dodajam novejšo, saj ima vsaka generacija nekaj svojih uspešnic. *Butalcem* se je smejala že moja mati, pravzaprav se jim smeji mo že štiri generacije, prav zanimivo je, kako so se v teh letih namnožili in razselili po vsej deželi. A zdaj nekako drugače berem, kot sem brala v otroštvu, tudi *Mesečevo romanco* dojemam zdaj popolnoma drugače.

Predvsem imam rada leposlovje, saj že beseda pove, da je to lepo slovstvo. Proza mi je nekako zlezla pod kožo, vse zvrsti proze so mi bližu. Vsako leto se zapodim v branje Kresnikovih nominirancev, saj še vedno mislim, da je roman vrhunec literarne umetnosti. A nekako bolj kot *Severni sij* me je pri Luciji *V četrtek ob šestih* potegnili Stankino *Igranje* in Cvetkini *Potovci*, Zoranova *Prva liga* pa ti da misliti, da v življenju ni drugega polčasa. Toda na moje mnenje o tem, kdo bo zmagal na Kresniku, zagotovo ni treba računati, ker vedno ustrelim mimo, saj se me je recimo strašno dotaknila Rudijeva *Postaja* in Petrov *Skok čez kožo*. Čeprav zase mislim, da sem poprečno bralno pismena, kot se zdaj izražajo, pa bi romane res težko razdelila na tiste za domače branje in na one druge. A gotovo je preveč bogokletno povedano, če rečem, da tudi medalje nikoli ne pripnejo na prsi ljudskega junaka.

Vedno znova se zvesto in z užitkom vračam h kratkozgodbarjem. Pred spanjem si privoščim po eno kratko zgodbo, nato knjigo odložim in naslednji večer preberem naslednjo. Uživam v resnih in humornih zgodbah, včasih se hahljam anekdotam ali pa se ob satiri le kislo nasmehnem. Kratka zgodba sploh ni preprosta in po kakovosti lahko merljiva. Tiste, ki imajo med vrsticami še prostor zame, da kaj dodam, in imajo v zadnjem stavku odprte konce, mi zaposlijo večerne misli, dokler trdno ne zaspim. Pravijo, da lahko kratko zgodbo preberemo v eni uri in si jo zapomnimo za vse življenje. Ja, za vse življenje sem si zapomnila *Zatajeno mater*, a rada preskočim sto let in zrem v stavke, kjer *Vevericam nič ne uide* ali pa *Pri mojstru na čaju* hrustam njegov *Sendvič*.

Čez vso mero so se razbohotili priročniki in knjigarne kar tekmujejo, katera jih bo največ postavila v izložbo. In seveda, samo prebrati jih je treba in že bomo strokovnjaki za, ne vem kaj vse. Nikoli nisem marala priročnikov o pletenju puloverjev za počlovečene hišne ljubljenske, kaj takega ni nikoli smetilo mojih knjižnih polic. Ob majhnih otrocih pa je le bilo treba večasih pogledati v *Zdravstveni leksikon* in ugotoviti, ali imamo v hiši rdečke ali ošpice. Bil je čas, ko smo z družino potovali in takrat sem na veliko kupovala turistične vodnike. Tu pa tam še pogledam, kam me *Lep dan kliče*, ali pa zavijem v kakšno *Prestolnico*, vendar je zdaj tudi zame že skoraj lažje poklicati na pomoč *Google* in tisti njegov ulični pogled. Obstajajo tudi zelo dobri trajni priročniki: navodila za Čiščenje zamazanega lijaka s Sartrom in *Lepljenje tapet* s Hemingwayem je doživetje, h kateremu bi se človek vračal znova in znova.

Preizkušala me je grda bolezen, takrat sem iskala pot iz predora po *Celestini*, v Paulovih *Enajst minutah* in v tistih *Smrekah iz Sibirije*. Večkrat *Sem sedela ob reki in jokala*, pomagal ni niti *Križ na prsih*, pa tudi *Bhagavad-gita* ne. Nekaj mesecev so bile to moje knjige za vsakdanjo rabo, potem sem prišla do spoznanja, da res *Ne gre samo za kolo*, *Mavrica v pločevinki* je pomagala, da sem spet zaživela po starem optimističnem receptu. Zato me zdaj *Eros in Psihe* ter *Zlate misli* ne pritegnejo več, lastna intimna spoznanja me bodo vodila, ko me bo na koncu predora vabila luč, da prestopim na drugo stran.

Danes je v knjižnicah in knjigarnah poplava prevodne literature, ki me potegne v branje. Že zdavnaj sem ugotovila, da je največja slast brati avtorja v njegovem izvornem jeziku. Sama zmorem to le v hrvaščini, zato mi moj prijatelj, istrski pisatelj, redno nosi knjige iz puljske knjižnice. Preberite recimo *Bolji život* v hrvaščini z vsemi italijansko-hrvaško-slovensko-istrskimi besedami, ali pa *Jebo sad hiljadu dinara*. Sočen jezik, težko si to zamislim v prevodu. Andriča sem sicer brala v slovenščini, pa tudi skoraj vse nobelovce, ki jih brez prevajalcev ne bi mogla. Dobre

prevajalce zelo spoštujem, na samem vrhu vidim še vedno pronicljivo Jolko. Zaradi potrpežljivega dela naših prevajalcev lahko tudi sama uživam v *Seznamih* in *Roži*, čeprav me pri Ecu skoraj toliko kot njegovo pisanje fascinira to, da ima tip doma petdeset tisoč knjig. Če bi bilo po moje, bi tudi jaz imela v eni sobani več deset tisoč knjig, ne pa vinsko klet in sode v njej. Mogoče zato nekoč o tem celo napišem *Petdeset odtentkov vinograda*.

Knjigo, ki mi ni všeč, le preletim ali pa jo preberem do konca in pozabim, ker se me sploh ni dotaknila. Tudi nimam rada literature, ki me sili, da hitim z branjem. V knjigah me motijo preveč zapleteni stavki, raztegnjeni v več deset vrstic, še najbolj pa me moti ponavljanje že povedanega. Rada imam stavke, ki tečejo kot olje, da z lahkoto pridem do vsebine. Včasih v zgodbo vstopajo novi protagonisti, s katerimi ne vem, kaj bi. Nimajo preteklosti in mi nekako obvisijo, kot po obalnem drevju obvisijo strgane polivinilne vrečke. V protagonistu se vživim z vsem bitjem, se vlečem z njim iz težav, se z njim veselim, ga občudujem ali pomilujem. Branje je raziskovanje, začnem na ničli, potem se z vsakim prebranim stavkom bližam nečemu novemu, gradim zgodbo in bogatim sebe. Branje je potovanje, zato se želim z vsakim stavkom premakniti naprej. Ko sem na cilju in se spet vrnem v svoj svet, imam nove izkušnje in zato sem po vsaki prebrani knjigi rahlo drugačna.

Nalepili so mi besedo perfekcionista, pravzaprav so mi že v šoli spremenili ime v Marljivka, ker sem tako vestno zapisovala vse, kar je rekla učiteljica. Zdaj na stara leta to še bolj drži, ker resnično vestno preberem vse, kar je v knjigi. No, čisto vsega ne. Recimo, moti me spremna beseda avtorja. Vedno pomislim, saj si imel na razpolago vso knjigo, kaj mi boš zdaj še nekaj pojasnjeval! Ob branju se pogostokrat zalotim, kako se kregam z avtorjem, če napiše, da je mati pekla dober kruh, potem pa na naslednji strani to še enkrat pove. Kot da si nisem že prej zapomnila! Pa da bi naslednjič vsaj napisal, da je mati pekla kruh, ki je lepo dišal ali je imel hrustljivo

skorjico! Saj menda že sama vem, da je to dober kruh! Vidite, za take reči se kregam z avtorjem. Če bi imela njegov telefon, bi mu jih v takšnem trenutku gotovo napela. Vsako knjigo vzamem v roke s spoštovanjem, zato nekako pričakujem, da se je tudi avtor zame potrudil po svojih mo-

v njeni rojstni vasi. Kulturni dom s 150 sedeži je bil popolnoma poln, na koncu ploskanje in ploskanje in samo ta večer prodanih več kot 60 knjig, ki so našle svoj dom v podeželskih dnevnih sobah. Kje naj zdaj iščem množično kulturo? V mestih zagotovo ne. A iskreno povedano, jaz spadam med vsakdanje bralce, elitno kulturo pa si ogledujem le nekajkrat letno in še to bolj zato, da v očeh drugih izpadem bolj kulturno prisotna.

Poletja preživljam ob obali, udobno se namestim v senco, klobuk, očala in seveda knjiga so obvezni pripomočki. Priznajte mi, da je prav lahko plažno branje največji užitek dopusta. Zato že zdavnaj prebranih klasikov ne jemljem s sabo, spremlja me recimo *Starec, ki je zlezal skozi okno in izginil* ali pa več kot 300 strani debel nasvet *Jej, moli, ljubi!* V kovčku, v katerem z vnuki vlačimo na dopust knjige, se najdejo tudi *Punce za znoret*, *Geniji v kratkih hlačah*, *Prigode gospoda Gnilca* in seveda zadnje čase spet priljubljeni stripi.

Rada se sprehajam po plaži, gledam v tla in pazim, da ne podiram z lopatko prav po inženirsko sestavljenih gradov. Tako se mi pogled večkrat ustavi na kakšni na brisači puščeni knjigi in seveda vedno prebiram naslove. Nekoč sem se tega lotila prav statistično. Največ je bilo angleških knjig, precej italijanskih avtorjev, našel se je tudi Pavol s tistim, kar se je *Zgodilo prvega septembra (ali pa kdaj drugič)*, a z veseljem povem, da smo Slovenci na hrvaški obali najštevilčnejši plažni bralci. Zadnja leta taka statistika ni več mogoča. Zdaj na plaži namesto v knjige strmijo v vsemogoče *Kindle* in *BeBooke*, kako naj potem ugotovim, kaj berejo? Moji so zato sklenili, da mi za rojstni dan nabavijo tako škatlico, da bom tudi jaz namesto tistega kovčka na morje nesla le eno lahko tablico in v njej bo menda celo dvesto knjig. Si morete misliti, da me potem vse poletje sploh ne bo izpod borovcev.

Branje zahteva veliko domišljije, saj si moram iz črk sama ustvariti barve, obraze, cele pokrajine, ugotoviti moram značaje in občutke, iz črk sestavljene besede mi podarjajo misel in

S knjižne police
(Foto: Rasto Božič)

čeh. Navadno to ugotovim že po prvih stavkih. Gotovo se tudi vi spomnite tistega znamenitega stavka: *Bil je lep pomladni dan, svetel in zveneč, kakor iz čistega srebra ulit*, v katerem kar čutiš neko intonacijo v zgodbo in ni čudno, da ga je dosledni in šarmantni Ciril pilil več mesecev. Vidite, to je spoštovanje bralca.

Zdaj se je moderno pogovarjati o tem, kdo s kom bere. Moje upokojenke se kar naprej hvalijo, da *Berejo z Manco* same boljše in večvredne knjige. Jaz ne berem z njo, bi me pa zelo zanimalo, med katere bralce bi me omenjena gospa uvrstila. Nekako slutim, da je moje gospodinjsko starocentrično literarno razmišljanje še najbližje bralni kulturi za vsakdanjo rabo, saj je tisti spor med Jernejem in Francetom o tem, kaj je množična in kaj elitna kultura, gotovo še vedno aktualen. Moja prijateljica je napisala knjigo, ki jo je izdala elitna založba. Najprej je bila predstavitev v mestu, na elitni lokaciji, toda dogodka se je udeležilo le šestnajst ljubiteljev knjig. Mesec kasneje je bila predstavitev iste knjige na deželi

zgodbo. Včasih pa se knjig za vsakdanjo rabo lotim z matematiko. Knjigo, o kateri nimam pojma, poddržim odprto na prvi strani in s priprtimi očmi skušam ugotoviti, kateri samoglasniki prednjačijo. Če ne gre, jih preštejem in na osnovi tega si zamislim, kakšna zgodba me čaka. Če je največ trdno na tleh stoječih a-jev, bo zagotovo hvala in nirvana. Če prevladujejo e-ji, pričakujem smeh in greh. Pri i-jih je vedno veliko hihitanja in prilizovanja, pri o-jih pa krohot in topot. U-ji me spominjajo na tisti au, zato me čakajo udarci in uganke. Tole sem enkrat povedala vnukom, smejali so se, da to že ne bo držalo. V slučajno izbranih knjigah smo šteli samoglasnike na prvih straneh in potem družno ugotovili, da mogoče to vendarle drži. A najbrž je pomagala slučajnost, ker čisto zares tudi sama v to ne verjamem, bil pa je le hec.

Iz naslovov knjig je možno sestavljati resne in smešne stavke ter cele zgodbe. A za to je treba imeti določene pogoje – vnuke na počitnicah, deževen dan in približno tristo knjig, da jih lahko po mili volji prelagamo. Potem nastane stavek, ko *Zvezdica zaspanka z Mravljiničkom Ferdinandom* reši *Rdečo kapico*, *Muca Copatarica* prinese copate in potem gredo vsi z *Jurijem Murijem v Afriko*. Tisti, že malo bolj odrasli, naredimo zgodbo s *Piko Nogavičko* in *Petrom Klepcem*, ki sta skupaj tako močna, da lahko premakneta tudi ceste in pločnike; *Zmote dijaka Tjaža* pa v *Tajnem društvu PGC* razrešuje *Pet prijateljev*. Tisti najbolj odrasli pa združimo *Ženo francoskega poročnika s Starcem in morjem*. Seveda se ob tem tudi malo pačimo, ko posnemamo naše junake, se smejemo drug drugemu, da se popoldan prevesi v večer, ko je treba knjige spet zložiti v omare.

Po domači knjižnici je prav zanimivo iskati knjige, ki so jih napisali v vašem rojstnem letu. Tako zdaj že vsi vemo, da se je s Tomom rodil *Morski pes Anton*, z Damjano *Pekarna Mišmaš*, z Nikom zavijemo *Pri hrastu levo*, stric Borut se je rodil z *Drejškom in tremi marsovc*, dedju pa kar tako na pamet določimo *Dobrega vojaka Švejka*. Tisti France, ki je napisal našo himno,

pa je točno dvesto let starejši od Žana. Seveda najdemo rojstnodnevne knjige tudi vsem tetam in stricem ter vsem bratrancem in sestričnam; če imamo take knjige ali če jih najdemo v kakšni bukvarni, jih tudi podarjamo, ko smo povabljeni na rojstnodnevno torto. Ko proti večeru vnuki žalostno ugotovijo, da babi nima svoje rojstnodnevne knjige, jih hitro potolažim, da so to Otonovi *Meburčki*, jih poiščemo, preberemo in spet mine en meglen in mrzel dan.

Potem pa pridejo dnevi, ko imajo mladi starši delovne, vnuki šolske in vrtičkarske ter mož vinogradniške obveznosti. V takih dneh se zasedim v tistem počivalniku iz *Ikeje* v knjižni sobi, kot moji knjižnici rečejo vnuki, zaprem oči in skušam ugotoviti, katera knjiga gleda vame. Podržim jo v rokah, obrišem prah z nje in jo mogoče že petič preberem ali vsaj njene posamezne odlomke. Potem jo vrnem na polico, vzamem v roke tiste mamine *Gričarje* in razmišljam, kje bodo čez petdeset, sto let.

So stvari, ki se jih zapomnimo za vse življenje. Sredi prejšnjega stoletja sem nosila knjige in časopise po vasi, sredi tega stoletja pa bodo moji vnuki svojim vnukom razlagali, kaj vse so doživeli s knjigami in svojo babi. Vsaj upam, da bo tako. Razložili bodo, kako so nekoč dišale knjige, kako težke so bile, kako lepe slike so bile v njih in kaj vse so počeli z njimi. Njihovi vnuki jih bodo začudeni poslušali in tako kot jaz – takrat ob knjigi v »starem druku« – sploh ne bodo vedeli, za kaj gre.

S knjižne
police
(Foto: Rasto
Božič)

Peter Škerl, *Midraške zgodbe*, mešana tehnika, izdano pri Založbi Družina med letoma 2008 in 2010

Ivan Gregorčič

»DOLENJSKA BO VEDNO V MOJEM SRCU NA NEKOLIKO DRAMATIČEN NAČIN.«

Pogovor z režiserjem Janezom Pipanom

Nekje v spominu imam iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja še živo zabeleženo vest, da se je maturant novomeške gimnazije odločil za študij režije. Prinesel jo je *Dolenjski list* v svoji občasni literarni in kulturni prilogi *Dolenjski razgledi*. Ne vem natančno, ali je bila vest opomba ob literarni objavi ali v intervjuju. Zapisala pa se je v tako dolg spomin, ker me je izjemno presenetila; kot bi se poletje naselilo sredi zime.

Čez nekaj let se je ime tega zame »pogumnega«
podeželskega fanta Janeza Pipana zasvetilo na zmagovalnem odru Borštnikovega srečanja. Nagradili so njegovo diplomsko režijo, in sicer Mrožkov *Tango* (1979). Že leto kasneje je postal za dobro desetletje režiser in dramaturg v živahno brbotajočem in iskateljskem *Slovenskem mladinskem gledališču* (SMG). Med letoma 1994 in 2008 je bil ravnatelj ljubljanske *Drame*. Njegovo ravnateljsko – pa tudi režisersko – delo je temu našemu osrednjemu gledališču vrnilo visoka umetniška merila in občinstvo in sploh pustilo izjemen pečat, tako da se je za to obdobje prijela oznaka »Pipanovo obdobje«. Po letu 2008 dela kot hišni avtor v *Slovenskem ljudskem gledališču v Celju*, gostoval pa je tudi v drugih domačih in tujih gledališčih. Več njegovih predstav je dobilo Borštnikovo, prejel pa je tudi nagrado Prešernovega sklada.

Janez Pipan. (Foto: Miha Fras)

Odraščali ste v vaškem okolju. S kakšnimi sanjami je bilo prepreženo vaše zgodnje otroštvo, kakšna je bila vaša enajsta šola, če vas vprašam kar s Cankarjevimi besedami?

Doma sem iz vasi Gornji Suhadol pri Gabrju pod Gorjanci. Naša s slamo krita in iz težkih hrastovih plohov zgrajena hiša je stala točno pod Gospodično, skoraj tik pobočja Gorjancev; v slabi uri se je dalo priti do vrha. Stala je čisto na samem, kake pol ure iz vasi, na hribu, ki se mu reče Sadeže. To je bila očetova domačija. Do vključno petega razreda sem hodil v podružnično osnovno šolo v Gabrje, potem pa v Brusnice. V Gabrju me je štiri leta učila ista učiteljica Angela Vovko, ki je doma z Rateža. Velikokrat se je spomnim, kajti imel sem jo rad, kot, se mi je zdelo, je imela ona na svoj način rada mene, čeprav je bila tudi zelo stroga. Bila nam je, zbeganim

Z bratrancem Zdravkom kot
birmanskim botrom pri Miklavžu
na Gorjancih v šestdesetih letih
prejšnjega stoletja.

(Osebni arhiv J. Pipana)

kmečkim otrokom, kot starejša sestra, le kadar smo se preveč strgali z verig in nas ni zmogla ukrotiti, je poklicala na pomoč kolega iz Brusnic, ki nas je ponavadi discipliniral z močnimi zaušnicami, ali pa nam je populil nekaj las. Meni se je to zgodilo samo enkrat, saj sem se vsakršnih, včasih tudi precej grobih fantovskih lumparij izogibal, če se je le dalo. Traktor je bil takrat v tistih krajih še huda redkost in ko je nekega dne eden pripeljal mimo šole, se je trop šolarjev pognal za njim, se obešal na vozilo, nekateri pa so se tudi povzpeli nanj ... Jaz sem samo stal ob cesti in opazoval. Ko pa je prišel učitelj iz Brusnic, nas je na dvorišču kar vse »postrojil« v vrsto, potem pa šel od enega do drugega in po kratki pridigi z ogromno roko silovito udaril okrog ušes, da se je marsikdo kot kegelj prevrnil na tla. Mene je samo pocukal »za tasladke« in mi jih nekaj izpulil. Še dolgo sem na glavi nosil sramotno znamenje v obliki bele lise na senceh – ker sem pač tisto divjanje gledal. To je bilo res cankarjansko, da ne rečem kar dickensovsko otroštvo. Učiteljico Angelo pa sem imel kljub temu še naprej rad, čeprav ji tega nikoli nisem povedal ali kako drugače pokazal. Žal se kasneje nisva več srečala.

Če se prav spomnim, sem hodil v šesti razred, ko smo doma nekega dne vse, kar smo imeli, naložili na lojtrnik in se preselili v dolino, v Žerjavini pri Mokrem Polju, na mamino domačijo, ki jo je podedovala po svojem očetu. Nikoli ne bom pozabil tistega odhajanja. Bil je turoben dan, že proti večeru; oče je v voz vpregel naši kravi in vso pot hodil ob njima, zadaj pa je privezal še tele, ki se je silovito upiralo in trgalo s povodca. Mama in štirje otroci smo se naložili na voz, najmlajša sestra je bila še v naročju, in smo šli, za vedno iz tistih ubožnih, toda lepih krajev, na katere me vežejo vsi otroški spomini. Z vrha našega hriba se je ob lepem vremenu dalo videti Novo mesto. Kljub oblakom je tistega dne prav žarelo pod obodom fantastičnega sončnega zahoda. S to sliko v očeh in kot z razbeljenim železom vtisnjeno v spomin sem odšel.

Na novi dom se nikoli nisem scela privadil. Brusniška šola je bila zdaj res nekoliko bliže, kajti prej sem do tja vsako jutro rabil debelo uro, nazaj, v breg, pa še nekoliko več, toda to so bile zdaj zgolj rutinske poti, ki sva jih s starejšo sestro Vido opravljala v glavnem molče, ob vseh nadlogah, ki jih prinaša takšna hoja skozi gozd in grmovje, še posebej pozimi. Žerjav in je majhen zaselek s tremi domačijami na malo večji gozdni jasi. Zanj ne ve prav nihče na tem svetu. To je bilo za moje samotarstvo še dobro. Toda moje otroštvo se je končalo v oni leseni bajti pod Gorjanci, v tej drugi, le za spoznanje boljši hiši, pa ga nisem več zmogel obnoviti. Nastopila so pusta in tudi nekoliko zagatna leta, ki jih je osvetljevala le ena silovita želja: čim prej oditi.

Kateri so najbolj živi spomini, ki svetijo iz osnovnošolskih dni?

Neka fraza pravi, da si človek zapomni samo lepe stvari, slabe pa pozabi. Zame to gotovo ne velja. Malo »objektivnejši« pogled na tiste čase sicer v mojih otroških letih ne odkrije ničesar resnično hudega in neprijetnega. To je bilo pač klasično podeželsko otroštvo, za moj spomin neskončno dolgo in dolgočasno, kakršnega so najbrž živeli otroci v 19. stoletju. Nihče, ki ga utrujam s svojimi zgodnjimi zgodbami, mi ne verjame, da so se takšne stvari – ki jih včasih res morda obložim z malo fabulativne domišljije – dogajale tudi meni, v socialistični Jugoslaviji v šestdesetih letih 20. stoletja. Ne samo meni, tudi marsikomu drugemu. Prevladujoči čustvi, ki se ju spominjam, sta bila strah in sram, vse bolj edino bivanjsko občutje in počutje pa samota, v kateri sem sčasoma začel uživati. Najhujši je bil strah pred novim in neznanim, predvsem da v šoli »ne bom znal«, da česa ne bom pravočasno vedel, zaradi česar sem se gnil, da bi čim prej zvedel čim več. Vsak korak od doma, pa četudi samo do šole v sosednji vasi, je pomenil vstopanje v neznane in neobvladljive svetove, ki so jih naseljevali grozljivi strahovi. Tudi strah pred močnejšimi in med sabo povezanimi vrstniki, ki so me, materialnega in socialnega obrobneža in izločenca, nenehno preganjali in trpinčili. Sram, ker sem imel pogosto na sebi raztrgane hlače, ene in edine, ki sem jih oblekel tako za v šolo kot za na pašo ali na njivo, in so morale trajati, dokler jih je še kaj držalo skupaj. Za prvi šolski dan sem kot vsi otroci dobil novo »zakmašno« obleko. Pot do šole je šla preko hriba in potem mimo pokopališča na še enem, manjšem hribčku pred Gabrjem; ker me je bilo strah (mrtvih sem se neznosno bal), me je spremljala mama. Ko sva se prebila mimo tistega britofa, sem se, osvobojen strahu in malo neučakan, odlepil od materinega krila in od veselja stekel naprej – ter telebnil v najbrž edino blatno lužo daleč naokoli. Dobe sedno padel sem v cankarjanski arhetip, ki sem se ga v nadaljnjem življenju stežka in dolgo osvobajal. To sem počel tudi tako, da sem začel v vsakdanjih opravilih posnemati literaturo. V prvem berilu je bila objavljena legendarna zgodbica o Titu, ki je kot otrok skuhal zadnjo svinjsko kračo, ki je bila pri hiši, da bi kot kakšen Jezus nahranil številne lačne brate in sestre. Seveda sem ob prvi priložnosti ponovil njegovo junaško gesto, ujel edino kokoš, ki smo jo še imeli in nam je vsak dan znesla dragoceno jajce, jo pokončal in skuhal v velikem loncu v krušni peči, samo za naju s sestro Vido (Joži in Nada se še nista rodili), medtem ko sta šla starša v »tabrh« in naju ves dan pustila sama z malo mleka in starega kruha. Enako kot Brozovi otroci sva tudi midva po tistem obroku strahovito bruhalo. Sestrica ni zdržala pritiska

Pogovor z igralci po eni zadnjih vaj za Kocbekov *Strah in pogum* v spodnji dvorani Slovenskega mladinskega gledališča, april 1984. (Foto: Igor Antič)

krivde in je očetu in mami takoj vse povedala – jaz sem namreč zadevo »zrežiral«, kot da je kokoš odnesla lisica. Tri dni sem se skrival na skednju. Starša nista rekla ničesar, ne takrat ne kasneje.

Bose noge, prezeble v jutranji rosi, sem si na paši grel v svežih toplih kravjčkih, kot junaki Bevkovih *Pastircev* (ali *Malega upornika*, ne spomnim se več natančno). Knjige torej, ki so me vsaj za hip osvobodile strahov in sramu, a me tudi dodatno desocializirale in še bolj izvrgle iz neprijazne in obupno ponavljajoče se vsakdanjosti. Z njimi sem bil rad sam. V šoli je bila knjižnica v istem prostoru kot učilnica. Učiteljica Angela je hitro »prebrala« mojo skrivno strast in mi dovolila, da sem si jih izposojal in vračal sam in po mili volji. Mislim, da sem v prvih dveh letih prebral vse, kar je bilo tam branja vrednega. Potem mi je nosila knjige iz Brusnic in mi celo posojala svoje, enako kot kasneje na matični šoli v Brusnicah učitelj slovenščine Matevž Franko (da, tisti učitelj, ki nas je kaznoval z zausnicami in me vlekel za lase). Kar od doma mi je prinašal debele romane, ki jih je kupoval, a očitno ne bral, saj so bile knjige še nove; prvič sem imel v rokah čisto nove in nedotaknjene knjige, ki so še dišale po tiskarskem črnilu. Bral sem jih podnevi in ponoči, še največ na paši, a tudi na poti v šolo in med kakšnim okopavanjem na njivi ali v vinogradu. Ko sem jih vračal, so bile polne umazanih prstnih in drugih odtisov, toda učitelj se ni pritoževal in mi je že naslednji dan prinesel novo naročje tedaj popularnih »špehov«, ki so izhajali v več delih, na primer celotnega Sienkiewicza, pa Svetinovo *Ukano*, *Havaje* Jamesa Michenerja, spomnim se tudi neke debele knjige o Džingiskanu, v glavnem takšne stvari. Pod vplivom branja slovenskih klasikov – najraje sem imel Jurčiča, Kersnika, Rada Murnika, Frana Maslja Podlimbarskega, Finžgarja, Seliškarja, Bevka, Vandota in druge – sem začel pisati dolge domišljajske spise in domače naloge. Izmišljal sem si pustolovske zgodbe iz časov turških vpadov, pa tudi takšne iz sodobnega kmečkega življenja, ki so ga zaznamovale socialne stiske,

Pogovor z Dušanom Jovanovićem
po vaji za *Strah in pogum*.
(Foto: Tone Stojko)

revščina in garanje za nič, zaradi česar so ljudje odhajali delat drugam, tudi v Nemčijo; problem gastarbajterjev je bil takrat zelo živ in nekaj sem že vedel o tem. Učitelja pa sem prav »razjezil«, ko sem v osmem razredu skrivaj poslal kratko zgodbo s to tematiko na natečaj *Dolenjskega lista* in prejel drugo nagrado; če bi mu spis prej pokazal, da bi popravil nekaj vejic, bi zagotovo zmagal. Tako so mu sporočili člani žirije, me je ošteval pred razredom in me hkrati dajal za zgled. Kljub »samo« drugi nagradi sem bil tisti četrtek, ko je izšel *Dolenjski list* z mojo zgodbo, junak šole. Recitacije na proslavah so bile že dolgočasna rutina, kajti recitiral sem na vseh, in ni jih bilo malo. V resnici sem si neskončno želel nositi *Titovo štafeto* ali *kurirčkovo torbico*, biti član kake športne ekipe in podobno, toda nikoli me niso izbrali. Še iz pevskega zbora so me izključili že na prvi vaji zaradi absolutnega pomanjkanja posluha. Vedno sem le recitiral. Ker smo živeli na samem, se z vrstniki nisem družil, prijateljstva pa skoraj ne poznal. Doma me niso radi gledali s knjigo v roki, to pa je bilo vse pogosteje. Dober sem bil, če sem ves dan okopaval vinograd, oral ali kosil od ranega jutra – vse to pa sem kot tudi drugi otroci počel vsaj od šestega leta, medtem ko mojih zgodb niso brali, še v spričevalo so pogledali samo zato, ker se je bilo treba vanj podpisati. Učitelji so bili tako edini, ki so prepoznavali tudi nekoga drugega v meni, nekakšnega zagrizenega hrepenelca (spet Cankar) s silno željo po preseganju samega sebe in svoje socialne in eksistencialne določenosti. Oni so mi pomagali ven iz tistega življenja, definitivno.

Kaj pa gimnazijska leta?

Iz brusniške osnovne šole se takrat ni odhajalo na gimnazijo, kvečjemu na kako poklicno srednjo šolo. Večina je ostala doma, na kmetijah. Moral bi preveriti v arhivih, toda zdaj se ne spomnim nikogar iz tistih podgorskih vasi, ki bi takrat poleg

mene še hodil na gimnazijo. Ni bilo denarja, štipendije pa so dajali praviloma otrokom iz delavskih družin, medtem ko je bilo kmečko okolje pozabljeno od sveta in boga. Pa tudi tisto podgorsko okolje se je zapiralo samo vase in bilo sila konservativno; edina vrednota je bilo delo na njivi in v hlevu, vse drugo pa zapravljanje časa. Če si bral, si veljal za lenuha.

Zame sta se najbolj potrudila učitelj Matevž, ki je celo obiskal moje starše in jih dolgo prepričeval, naj mi dovolijo nadaljnje šolanje, in ravnatelj Ivan Perhaj, ki mi je napisal prošnjo za štipendijo in jo poslal naprej, da sem jo potem tudi res dobil. Vem, da je oče zelo nasprotoval, kar je bil kasneje vzrok številnih nesporazumov med nama, tudi ostrih sporov. Mama je bila popustljivejša in obveljala je njena, čeprav so se s tem najbrž obema podrli vsi svetovi (kot bi se moji, če bi ostal doma). Bil sem najstarejši otrok, sin, od katerega se je pričakovalo, da bo ostal kmet. Toda ravnatelj Perhaj je iz mojega primera naredil celo zgodbo in jo razbobnal po vaseh, da so že vsi govorili: ta bo šel pa na gimnazijo. Mogoče so mi učitelji tudi malo »pomagali« pri ocenah, saj sem šolo zaključil kot absolutni odličnjak, da bi le izpolnil pogoje za vpis. Najbrž je bilo moje gimnazijsko šolanje tudi za majhno in takrat zakotno podeželsko šolo nekakšno nenadejano priznanje. Tudi Perhaj je cenil moje literarne ambicije, ker je bil tudi on pesnik. Kar trikrat mi je podaril svojo pesniško zbirko *Pojóča obala*, ki jo je izdal v samozaložbi. Še vedno hranim vse tri izvode. Seveda je na koncu nekako dosegel, da so me sprejeli na novomeško gimnazijo, kljub temu da so bila vsa mesta menda že zasedena.

Dali so me v nekakšen dodatni razred pedagoške smeri, v katerem je sedel le en Novomeščan, sicer pa smo ga napolnili tako imenovani vozači s podeželja. Prihajali smo z vseh mogočih vetrov. Večinoma dekleta. Od treh fantov sem v tretjem letniku ostal edini s kakimi 20 sošolkami. Bile so vse po vrsti sijajne punce, ki so me, zrelejše in izkušenejše od mene, naredile odraslega. (Pa ne v erotičnem smislu, z nobeno izmed njih nikoli nisem »hodil«, bilo je le nekaj spogledljivega simpatiziranja.) Še najbolj simpatične so bile, kadar so me prosile, da jim pomagam pri prostih spisih, kajti pisanja večinoma res niso bile veščice. Nekoč sem jim tako napisal takšen spis in jim ga dal, misleč, da ga bodo uporabile kot osnutek in iztočnico, a so ga prepisale od besede do besede in vse oddale isti spis. Naslednjega dne je profesor Janez Kolenc grmel izpod svojih košatih obrvi kot Zevs in tudi meni, ki sem edini oddal drugačno besedilo, s tako ihto vpisal cvek, da je s peresom prerezal list redovalnice.

Sicer pa me je profesor Kolenc hitro opazil, še posebej moje zanimanje za literaturo in knjige nasploh. Bral sem brez premora, predelal vso klasično svetovno literaturo in dobršen del moderne, se – ko sem dobil prvo štipendijo – naročil na vse slovenske literarne revije in še marsikaj drugega, popoldneve in večere pa v glavnem preživiljal v kinu in na gledaliških predstavah, če so bila gostovanja. Zanimivo je, da me je Kolenc največ naučil prav s svojim včasih prav hrupnim literarnim konservativizmom. Ko je pri uri slovenščine grmel: »Da ne bi slučajno brali Šalamuna, to sploh ni literatura, to niti straniščna poezija ni, to ni nič ...,« sem po šoli nemudoma tekel v študijsko knjižnico in si izposodil vsega Šalamuna (ki ga leta 1971, resnici na ljubo, še ni bilo prav veliko). Drugič: »Da ne bi slučajno brali Kermaunerja, ali je to sploh literarna kritika...!?« In tako dalje. Tudi v gimnaziji sem se kmalu odzval na nek literarni natečaj in za spis o poeziji Alojza Gradnika, v katerem sem prav očitno

Z Jernejem Šugmanom na vaji
Hamleta, oktober 1994.
(Foto: Tone Stojko)

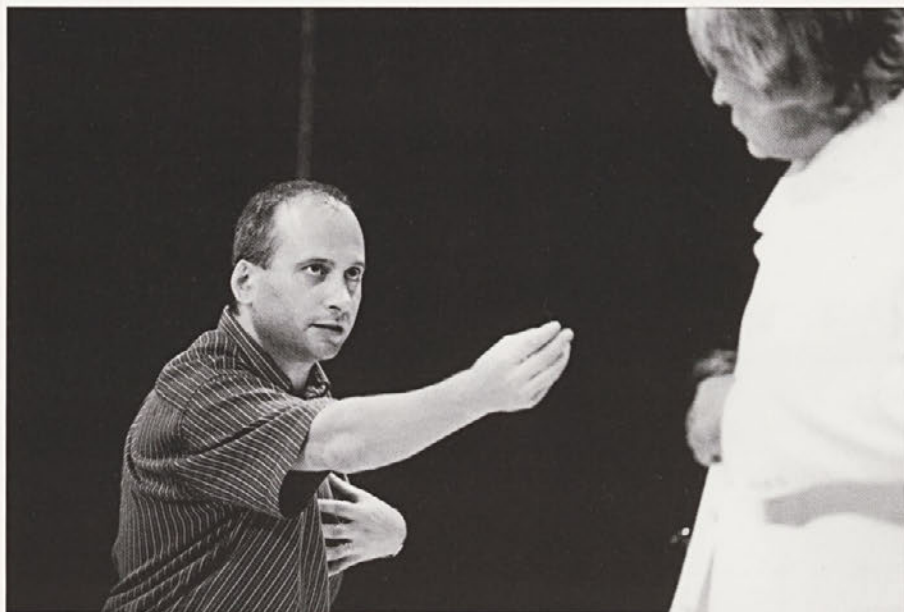

posnemal Kermaunerjev slog, prejel, kakopak, drugo nagrado. Potem sem začel objavljati v gimnazijskih *Stezičah* in bil nekaj časa tudi njihov urednik, profesor Kolenc pa je vsako leto nekako izsilil tudi moj prispevek za gimnazijska *Izvestja*, ki jih je urejal in vedno imenoval po starem, čeprav so bila takrat to le še birokratsko suhoparna letna poročila z literarno prilogo. Da, tudi Kolenc je bil pesnik. Poleg lirike je pisal tudi dolge pesnitve, zaradi takrat prevladujočega modernizma pa po krivici ni dobil širšega priznanja, zaradi česar je bil včasih malo zagrenjen, vsaj med vrsticami. Vendar pa sijajen učitelj jezika in književnosti ter mentor življenja. Kot tudi profesor Jože Sever, ki me je učil ruščino in v meni vzgajal ljubezen do ruske umetnosti, pa izjemna razredničarka Tea Marn, pa profesor Čertaličeva, Zafredova, Jerasova, tudi profesor filozofije Beznik in še mnogi drugi. Novomeška gimnazija je imela takrat odličen profesorski zbor, tako rekoč same legende. Z nekaterimi se pa tudi nisem najbolje ujel, a ni bilo zaradi tega nič kaj hudo narobe. S frazo kakega Lenina ali Gorkega bi lahko rekel, da je bilo šolanje na novomeški gimnaziji moja prva univerza.

Vaša prva študijska namera naj bi bili slavistika in primerjalna književnost, v končno odločitev pa je menda posegla ravno pripomba pred kratkim umrlega profesorja Kolenca, da vas je za profesorja škoda.

Res mi je to rekel, in sicer na zadnji uri slovenščine, preden smo dobili mesec dni za priprave na maturo. Rekel je še več: škoda te je, da boš v življenju morda dosegel največ to, kar sem jaz. Pri tem mu je zadrhtel glas in v razredu je nastala dolga tišina. Vsi smo ga razumeli. Prej pa me je štiri leta prav on pripravljaval na slavistiko in primerjalno književnost. Najbrž pa je »prečital« mojo skrito željo in me razbremenil velike muke. Pri svoji odločitvi za študij na *Filozofski fakulteti* sem namreč vztrajal samo iz spoštovanja do njega, v resnici pa me je že dolgo vleklo h gledališču,

Na vaji za uprizoritev *Tako je umrl Zaratuštra* Iva Svetine, Drama, Ljubljana, april 1997.
(Foto: Tone Stojko)

čeprav sem ga slabo poznal, v Novem mestu pa tudi ni bilo nikogar, s komer bi se o tej tematiki lahko pogovarjal in ki bi mi svetoval pri odločanju za študij. Najbrž bi šel na sprejemni izpit tudi brez profesorjevega končnega namiga, če ne takrat, pa leto kasneje, njegova odveza pa me je res dodatno opogumila, čeprav morda Kolenc ni mislil ravno tega, da bi šel na režijo, kajti o gledališču po mojem ni imel najboljšega mnenja. Hkrati s pifljanjem za maturo sem potem pisal nalogo za sprejemni izpit. Napisal sem jo kar na roko, na srečo pa mi jo je zadnji hip pretipkal oče mojega prijatelja in sošolca Dušana Podbevška (brat pesnika Antona Podbevška). Ker je bila precej obsežna, je tipkal vso noč, da sem jo zjutraj lahko še pravočasno oddal na pošto. »Iz varnostnih razlogov« pa sem se vpisal tudi na primerjalno, saj nisem prav verjel, da bom sprejemne izpite na *Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT)* zares opravil. Vendar se je tudi v tem primeru zgodil nekakšen čudež. Nekaj mesecev kasneje nisem le v celoti spremenil svojega življenja (odšel sem od doma, v Ljubljano), temveč sem zamenjal tudi svetove, planete in ozvezdja. Gledališče je pač neko drugo vesolje, drugačno od vsega, kar sem dotlej izkusil. Profesor Kolenc je med drugim pričakoval, da bo iz mene nekoč postal nekakšen pisatelj, zato je spodbujal moje literarne ambicije, me silil k pisanju, objavljaj moje nikomur razen meni razumljive prispevke (najbolj sem se zgledoval pri zapleteni literarni pisavi Rudija Šeliga, ki ga Kolenc, kakopak, ni cenil), da sem se na koncu okorajžil in nekakšen odlomek iz romana (vse svoje literarne izdelke sem podnaslavljal s to oznako, moje pisanje je bil nenehni *work in progress*) poslal celo reviji *Sodobnost*. In glej ga vraga, njen urednik Ciril Zlobec je tisto reč objavil in se zadeve spomnil še leta kasneje, ko sva se tudi osebno spoznala – Zlobec je bil moj prvi delodajalec; leta 1980 me je vzel v službo na *Radio Ljubljana* in bil zelo nesrečen, ko sem že po treh ali štirih mesecih odšel drugam. A to je bilo tudi moje zadnje »pisateljsko« dejanje. V Ljubljani sem hitro spoznal, da se pravo literarno ustvarjanje močno

Po bralni vaji v *Drami*, najverjetneje za Dantonov *Primer* Stanisławe Przybyszewske, 1985. (Osebni arhiv J. Pipana)

razlikuje od mojih diletantskih gimnazijskih spisov.

Kolenc je bil sijajen mentor in učitelj, čeprav sem se ga zaradi njegove avtoritete in strogosti – pa tudi svoje bojzljivosti – komaj kdaj upal kaj vprašati ali ga prositi za nasvet. Po maturi se nisva več srečala. Ko sem po naključju zvedel, da je umrl, sem njegovo smrt doživel kot izgubo enega svojih duhovnih očetov. Drugi je bil potem na akademiji profesor Mirko Zupančič, ki je prav tako umrl letos. Dokončno sem pokopal vse svoje očete.

Izbira študija režije je bila za podeželskega fanta takrat najbrž kar neobičajna in pogumna?

Redki Dolenjci in Belokranjci so takrat študirali na *AGRFT*. Pred mano dolgo nihče, zdaj mi pride na misel le igralski kolega in prijatelj Brane Grubar, ki je doma s Tolstega Vrha. Dolenjka je tudi igralka Iva Zupančič (doma iz Trebnjega), najpomembnejši gledališki umetnik iz Novega mesta pa najbrž baletni plesalec in koreograf Pino Mlakar. Potem pa se nas je za to pot odločilo kar nekaj, poleg mene, recimo, Nevenka Sedlar, ki je postala igralka (a kasneje poklic opustila), ali pa sošolka iz razreda Majda Drobnič, ki me je z odločitvijo za študij filmske režije popolnoma presenetila, saj ni nikoli prej pokazala tovrstnega zanimanja. Poskušala je tudi Milena Režun iz Trebnjega, morda pa še kdo. Deset let kasneje se je smernica obrnila, začeli so prihajati plesalci, igralci, filmski režiserji, prišel je Matjaž Berger; kar precej sedanjih najuspešnejših slovenskih gledaliških in filmskih umetnikov prihaja prav iz Novega mesta ali širše Dolenjske. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je Dolenjska še živela nekje na robu slovenskega kulturnega dogajanja, Novo mesto pa z ljubiteljskim gledališčem in dvema kino dvoranama. Prvo gledališko predstavo v življenju sem videl šele v drugi gimnaziji v ljubljanski *Drami*, potem pa v dijaškem

Na vaji v *Drami*, najverjetneje za
Profesorja Klepca Ferda Kozaka,
Ljubljana, oktober 1979.
(Foto: Jendo Štoviček)

obdobju še nekaj gostovanj *Mestnega gledališča ljubljanskega (MGL)* in tržaškega slovenskega gledališča v novomeškem *Kulturnem domu*, in to je bilo do študija vse. Na akademiji je sicer bilo še nekaj podobnih podeželanov, večina študentov pa je vendarle prihajala iz okolij, v katerih so delovala poklicna gledališča ali vsaj kak filmski klub. Treba je bilo torej nadoknaditi zamujeno. Poleg akademijskih sem si želel obiskovati tudi predavanja profesorja Dušana Pirjevca na *Filozofski fakulteti*, a je takrat že zbolel in ni več predaval. Njegove uvodne študije iz zbirke *Sto romanov* so bile poligon mojih prvih spopadov s filozofijo. Enako strastno sem prebiral Kermaunerja; njegove obširne razprave, ki jih je pisal brez dlake na jeziku, so me naravnost podžigale. Vendar pa so predavanja in seminarji na akademiji potekali od jutra do večera. Za nič drugega več ni bilo časa. Presledke med predavanji sem presedel v *Slovanski knjižnici* in *Narodni in univerzitetni knjižnici*, večere pa v gledališčih in *Kinoteki*. Nove filme sem si ogledal med vikendi. Tako sem živel, asketsko in posvečeno le stvari sami, kar nekaj let.

Kateri profesorji so najbolj »pospeševali« vašo rast v času študija in kako?

Poleg Mirka Zupančiča, ki je predaval zgodovino drame, je bil takšen tudi profesor dramaturgije Primož Kozak, avtor *Afere*, *Kongresa*, *Legende o svetem Cbe* in drugih nekoč legendarnih gledaliških iger. Dramaturgija je pri njem pomenila zgodovino estetike in filozofije nasploh; on mi je sploh odklenil vrata v logiko in princip filozofskega mišljenja, po njegovi zaslugi sem prebral svojega prvega Platona, Hegla, Descartesa, medtem ko me je Zupančič z največjo ljubeznijo priporočil Kierkegaarda. Aristotelovo *Poetiko* je tako ali tako bilo treba znati na izust. Začel pa sem z Nietzschejem. Janko Moder, profesor slovenskega jezika, me je seznanil z lingvistiiko in strukturalizmom – prebiral sem Lotmana (»Kaj, ne poznaš Lotmana?!« me

je nadrl ljubljanski sošolec, ki je prej že hodil kak semester na *Filozofsko fakulteto* in sem ga vprašal, kje bi dobil kako Lotmanovo knjigo; on je namreč vse že »zelo temeljito«
preštudiral.), de Saussura, Levy-Straussa, praške strukturaliste. To so bili takrat zaradi prvih prevodov v srbohrvaščino modni avtorji; vsako strokovno besedilo je bilo polno formulacij »po Levy-Straussu«
ali: »kot bi rekel Levy-Strauss«.

Dimitrij Rupel, ki je predaval sociologijo kulture, nas je namesto z marksizmom, kar se je najbrž pričakovalo, seznanjal s filozofi *Frankfurtske šole* (Adorno, Marcuse, Fromm ...), s sodobnimi ameriškimi teoretiki, jugoslovanskimi praksisovci in drugimi novolevičarskimi heretiki. Tudi njegove knjige smo požirali in o njih strastno debatirali. Marksisti mi niso dišali, zato pa sem poleg Kermaunerja in Rupla rad bral Tineta Hribarja, prve prevode francoskih poststrukturalistov z Lacanom na čelu v *Problemih*, pa, jasno, Žižka in Močnika, ki sem ju bral, čeprav ju še nisem razumel. Poskušal pa sem trmasto znova in znova. V knjižnici sem prebral vse številke *Perspektiv*, tudi stare letnike *Problemov*, Kocbekovo *Dejanje*, izposojal sem si nekdanji *Ljubljanski zvon* ... Profesor Marko Marin me je naučil strogega pozitivističnega pristopa k proučevanju gledališke zgodovine; prvo seminarsko nalogo sem mu oddal na več kot 200 straneh in dobil zanjo celo študentsko Prešernovo nagrado. Med svojimi akademskimi učitelji pa moram na prvo mesto vsekakor postaviti Mileta Koruna in njegove seminarje iz gledališke režije. Korun je karizmatična osebnost, hkrati pa izjemno izobražen človek z veliko umetniško in strokovno avtoriteto. Šele on me je naučil, kaj sta gledališče in režija. A če ostanem pri branju, je Korun polje spoznavanja še dodatno razširil, predvsem na psihologijo in psihoanalizo, antipsihiatrijo in sorodne stvari; po njegovi zaslugi sem prvič predelal Freuda, pa takrat zelo popularnega antipsihiatra Ronald D. Lainga, in še mnogo tega. Naj dodam, da sem večino naštetega bral v srbohrvaščini, kajti slovenskih prevodov je bilo le za vzorec. Vsemu temu je treba dodati še branje literature, predvsem Cankarja, med slovenskimi sodobniki pa me je dobesedno obnorel Vitomil Zupan.

Srečna okoliščina za vašo poklicno kariero je bila gotovo že ta, da je vaša diplomska režija Mrožkovega Tanga leta 1979 zmagala na Borštnikovem srečanju v Mariboru.

Vsekakor, čeprav sem režiral že pred *Tangom*. Že v tretjem letniku študija me je kot asistenta režije angažiral Dušan Jovanović. Dobil sem priložnost sedeti na njegovih vajah pri štirih ali petih projektih. Tam sem se naučil vsega, kar vem o praktičnem delu tega posla, spoznal nekatere svoje ključne sodelavce v naslednjih letih, recimo dramaturga, in tudi enega najplemenitejših prijateljev Marka Slodnjaka pa scenografino Meto Hočevar in številne igralce. Slodnjak in Zvone Šedlbauer, tudi moj profesor na *AGRFT*, sta mi omogočila prvo režijo v *Eksperimentalnem gledališču Glej*. Uprizoril sem *Zapiske o sistemu* Vitomila Zupana (o tej izkušnji sem napisal daljši spominski esej in ga letos objavil v zborniku *Važno je priti na grič*, ki je izšel ob Zupanovi stoletnici). Uprizoritev je bila kar uspešna, povabljen na nekaj festivalov, tudi prve nagrade so prišle, zato me je Lado Kralj, umetniški vodja *Drame*, že med študijem *Tanga* povabil na pogovor in mi zaupal režijo komedije *Professor Klepec* Ferda Kozaka na velikem odru. Najbrž je bil res svojevrsten privilegij, da

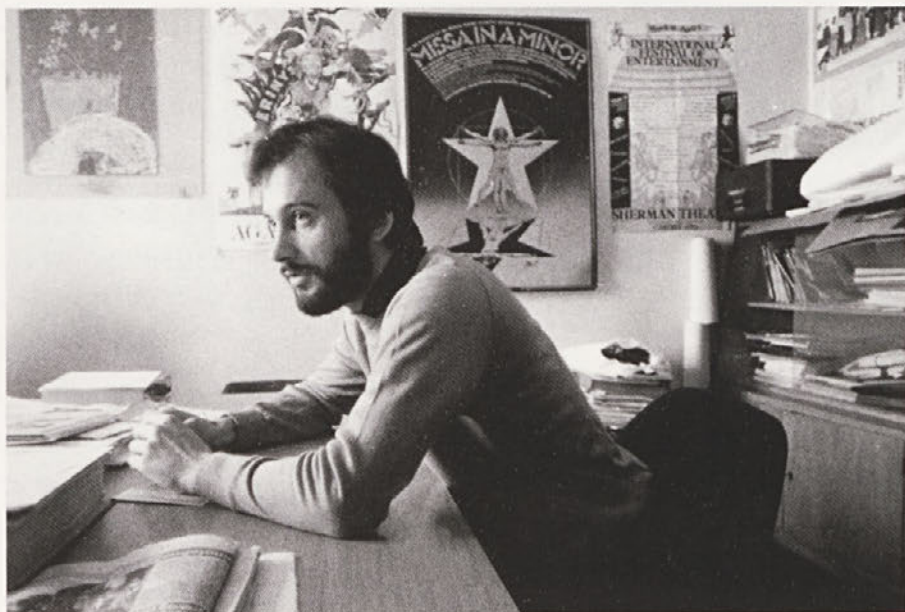

Med plakati za predstave Slovenskega mladinskega gledališča. (Foto Tone Stojko)

sem takoj po premieri diplomske uprizoritve lahko začel z vajami v najpomembnejšem slovenskem teatru in celo režiral otvoritveno premiero naslednje sezone. Najbrž sem imel tudi nekaj sreče, kaj vem. Dobro leto kasneje pa sta me Jovanović in Slodnjak povabila v *SMG*, kjer sem ostal deset let. Skratka, začelo se je.

V čem je bila ta predstava drugačna, posebna, s čim je kazala na vašo osebno avtorsko gledališko-režisersko poetiko?

Tango je bila v vseh pogledih uporniška predstava, tako v estetskem kot v idejnem smislu. Na podlagi Mrožkove že nekoliko zaprašene in tudi precej reakcionarno naostrene komedije – satire na račun dekadentnega meščanstva na eni ter iztrošenih političnih in umetniških avantgard na drugi strani, pisane v maniri dramatike absurda, smo ustvarili ostro politično predstavo o našem »branju« družbene sočnosti. Fokus igre sem preusmeril na tretji pol, na primitivnega služabnika, ki izkoristi družbeni kaos, nenehne prepire med različnimi idejnimi strujami, predvsem pa nemoč in vse večji konformizem tako imenovane uporne generacije – kar je bila aluzija na leto 1968 – in z nasiljem prevzame oblast, da bi vzpostavil avtoritaren red in fašistično diktaturo. Kot vidite, je šlo za stvari, s katerimi se vsakodnevno soočamo danes in so bile enako vroče in nevarne tudi pred 35 leti. Ustvarili smo zabavno, a tudi »nevarno« fizično gledališče, ki je gledalce včasih osupljalo s svojo prostodušno in že kar nesramno (pre)drznostjo. Takšnih predstav v slovenskem gledališču takrat ni bilo, kakšnega resnega odpora proti »novi« poetiki pa tudi ne, nasprotno: predstava je bila nenehno razprodana, kar se je sicer dogajalo precej redko. Tisti čas so bila gledališča pogosto napol prazna. Z današnjega vidika bi rekel, da je pomenila eno izmed špranj, skozi katere smo se skušali prebiti ali vsaj pretihotapiti iz svinčenih sedemdesetih let prejšnjega stoletja v nekoliko bolj sproščena

V pisarni Slovenskega mladinskega gledališča, zgodnja osemdeseta leta prejšnjega stoletja. (Foto: Tone Stojko)

osemdeseta. Tako kot že *Zapiske o sistemu v Gleju* sem tudi *Tango* nasičil z ironijo in metaforami, ki so jih gledalci, se zdi, dobro razumeli in sprejeli.

Kako se je ta poetika razvijala v času vašega prvega poklicnega angažmaja v SMG med letoma 1980 in 1991, ko ste bili tam režiser in dramaturg?

Razvijal in še nekoliko radikaliziral sem jo še v režiji Filipčičevih *Ujetnikov svobode* leta 1982 in nekaterih drugih predstavah iz tistih let. Ko pa sem se leta 1983 vrnil iz JLA, kjer sem v knjižnici našel in prebral celotnega Kocbeka, sem se odločil, da najprej uprizorim prav dramatizacijo njegove knjige novel *Strah in pogum*. Zanimivo, prej Kocbeka nisem kaj dosti bral. Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja so sicer izšle njegove zbrane pesmi, ki pa se me sprva niso prijele. Zdel se mi je nekam staromodni pesnik. Tudi *Strah in pogum* sem že pred odhodom v vojsko iskal po knjižnicah, a se knjige (še) ni dalo izposoditi. Potem pa sem v Beogradu, kjer sem opravljal tisto vojaško tlako, v nekem predalu v knjižnici, kjer sem si knjige spet lahko prosto izposojal, odkril vse – poleg novel tudi *Tovarišijo* in *Listino*. Pa ne samo Kocbeka, ampak poln predal »problematičnih« knjig, ki niso bile za izposajo in so tam ležale nedotaknjene že desetletja. Poleg tega so takrat v Jugoslaviji začele izhajati številne nove knjige z drugačnimi pogledi na preteklost. Informburo, Goli otok in druge vroče teme so bile na dnevnem redu. Spet so se lahko oglasili tudi disidenti in drugi utišani avtorji. Vse te zgodbe pa so na velika vrata vstopile tudi v gledališče. Seveda sem že prej bral in gledal Jovanovičeve *Karamazove*, v SMG smo igrali Ristićevo *Misso in a minor*, prebral sem že tudi Karla Štajnerja, Isaacka Deutscherja in še marsikaj, pa vendar: v Beogradu sem bil tako rekoč sredi vrelišča vsega. Lahko bi rekli, da se je v tedanjem gledališču zgodovina nekako ponovila in ga v celoti prevzela. Vendar pa je bila to druga in drugačna zgodovina, kot

smo jo poznali iz šol, kar je danes že splošno znano dejstvo. Ko sem se vrnil v Ljubljano, sem bil drugačen človek. Svoje razmerje do sveta, ki je bilo do takrat še bolj igrivo in ironično zafrkljivo, sem poglobil in razprl; opustil sem naivno distanco do družbene dejanskosti in se dobesedno potopil vanjo in v vse njene diskurze. Izza odpadajoče fasade sistema smo takrat vsi zagledali neko drugo realnost, ki je merila na resnico. To je, jasno, vplivalo tudi na moje gledališko delo. Središčna tema mojih uprizoritev je zdaj postalo razmerje med posameznikom in zgodovino, kot ga je tako silovito artikuliral tudi že Kocbek, tako v svoji poeziji kot z zgodovinskimi življenjskimi odločitvami.

Ta čas je bil za vas režisersko najplodovitejši.

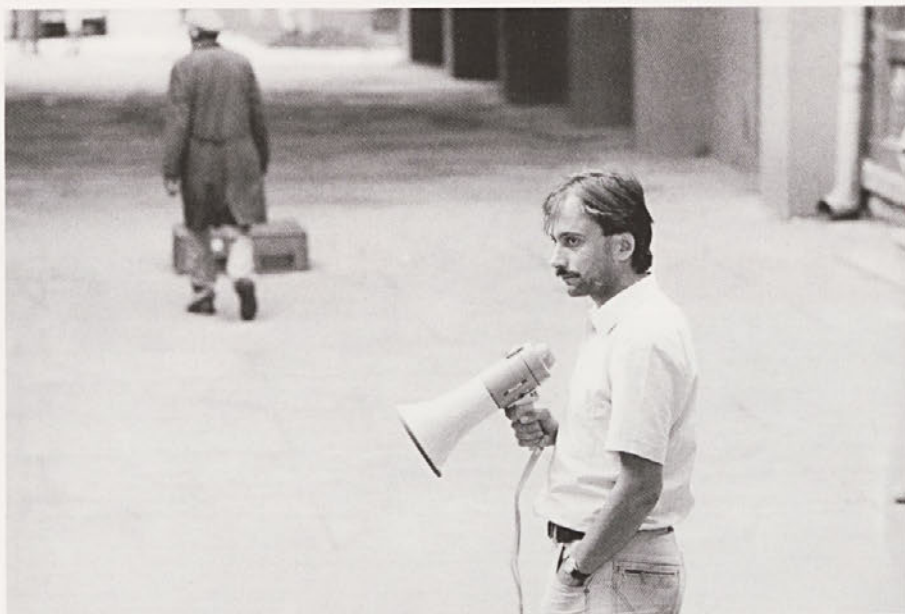
Morda. Zagotovo je bilo to desetletje vsakovrstnih iskanj. Vsaka predstava je bila nekaj povsem drugega. V dobrem spominu imam poleg *Ujetnikov svobode ter Strahu in poguma* tudi *Bese* Dostojevskega in Jovanovića, *Krokarja*, ki sem ga naredil po delih Edgarja Allana Poeja, Genetov *Balkon*, tudi nekaj predstav za otroško občinstvo ... V *SMG* smo organizirali res kreativno delovno okolje, čeprav je občasno bolj kot na organizacijo spominjalo na ustvarjalni kaos. Zdelo se je, da lahko naredimo vse; da lahko rušimo svetove in jih spet gradimo; da za našo domišljijo sploh ni ovir. Čeprav so bile, in to zelo realne. Jaz sem bil vesel, da sem lahko zraven in se učim. To je bilo tudi desetletja učenja, še ena univerza. Toda čisto iskreno: prvo pravo sintezo sem lahko naredil šele z režijami po odhodu iz *SMG*, ko sem se osvobodil tudi te zaveze. Šele kot *free-lancer* sem, po desetih letih dvomov in blo denj, včasih pomislil – morda pa sem res nekakšen režiser.

Ne gre tudi spregledati konteksta, v katerem se je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja »zgodilo« *SMG*, najodmevnejše in najradikalnejše gledališče na območju razpadajoče Jugoslavije. Na naše premiere so prihajali kritiki vseh pomembnih jugoslovanskih časopisov, festivalski selektorji, televizijske ekipe ... Prihajali pa so v Ljubljano vse bolj tudi zaradi punka, *Nove revije*, *Mladine*, sploh vseh tako imenovanih novih slovenskih družbenih gibanj in novih umetniških smeri, ki so glasno loputale tudi že po naših vratih. Bili smo del te scene, čeprav smo včasih komaj za kako kavo zapustili našo kletno dvorano, naš imaginarni laboratorij, in stopili na dnevno svetlobo. To je bil čas resničnega estetskega, političnega in mišljenjskega pluralizma, ki je zdržal še kako desetletje samostojne slovenske države. Danes tega ni več.

Kakšna je bila geneza vašega ravnateljskega nastopa v nemirni ljubljanski Drami?

Najprej mi je mesto umetniškega vodje v *Drami* že leta 1992 ponudil prvi minister za kulturo Andrej Capuder. Precej odločno (da sem celo samega sebe presentil) sem njegovo ponudbo zavrnil in za to navedel tri razloge. Prvič: *Drama* je imela zelo dobrega umetniškega vodjo Toneta Partljiča, razloga za njegovo zamenjavo pa nisem videl. Drugič: pripravljen sem bil voditi gledališče samo v primeru, če se spremeni koncept njegovega upravljanja, tako da se združita funkciji umetniškega

Na vaji za uprizoritev
Shakespearovega *Julija Cezarja*
na prostem, v madžarskem
jeziku, v parku ob jezeru Palič pri
Subotici, poleti 1986.
(Osebni arhiv J. Pipana)

in poslovnega vodje v eni osebi in da se ukine samoupravljanje. In tretjič: ministra sem spomnil na skorajšnje glasovanje o zaupnici in morebitnem padcu vlade, kar se je potem tudi res zgodilo. Čez dan ali dva je padla *Demosova* vlada, zato sem si tudi tako dobro zapomnil tisto spodletelo srečanje. V pogovoru se je pokazalo, da je želel Capuder predvsem zamenjati Partljiča, kajti šel mu je, ne vem zakaj, politično in tudi sicer, na živce, predvsem pa je v *Dramo* želel namestiti katerega izmed »svojih« ljudi. Ker junaka ni našel, me je Albert Kos, sekretar ministrstva, ki je že prej kdaj omenil, da bi moral jaz »prevzeti« *Dramo*, poklical in povabil na pogovor. Minister, ki me sploh ni poznal in ni natančno vedel, kdo in kaj sem, se je strinjal z mojo zamisljivo o sistemski spremembi vodenja gledališč, še istega dne je bil pripravljen poslati ustrezen zakon v parlament. Imel je tudi pooblastila za neposredno imenovanje, mi je zatrjeval. Z jutrišnjim dnevom lahko postanete direktor *Drame* z vsemi ingerencami, je še dodal.

Kot rečeno, je bil to poizkus, da bi z zakulisno in malo nečedno politično potezo odstranili Partljiča, ki mu najbrž ni nihče omenil, da imajo z njim takšne načrte. Nisem bil tako naiven, da bi nasedel, ne več. Poleg tega sem Partljiča cenil, štel sem ga za prijatelja. Ko je bil umetniški vodja v *MGL*, sem tam režiral slovenske krstne uprizoritve, recimo Jančarjev *Klementov padec* in Jovanovičevo persiflažo *Viktor ali Dan mladosti*. Med drugim sem za knjižnico *MGL* uredil zbrane spise pokojnega dramaturga in prijatelja Marka Slodnjaka. Spomladi 1992, v času pogovora s Capudrom, pa sem režiral prav v *Drami*. Če bi sprejel ponudbo, bi bilo to res nečastno dejanje, ki bi se ga najbrž sramoval vse življenje. Partljiču sem zadevo takrat zamolčal, ker ga nisem želel prizadeti in dodatno razburjati, saj se je v *Drami* dobesedno utapljal v množici problemov, tako da zdaj prvič objavljam to zgodbo.

Partljič je potem čez mesec ali dva sam odšel iz *Drame*, in to iznenada, brez pozdrava, vršilec dolžnosti je postal Polde Bibič, v državnem zboru pa so potem res

Ena izmed portretnih fotografij.
(Foto: Tone Stojko)

spremenili zakonodajo in uskladili vodenje javnih zavodov, tudi gledališč, z evropskimi načeli in modeli. Vsaj na papirju so odpravili samoupravljanje, ki je v gledališčih povzročilo veliko zla. Spet me je poklical moj tihi zaščitnik Kos in me napotil na pogovor k novemu ministru Sergiju Pelhanu. Zdaj nisem imel več tehtnih argumentov proti, razen da sem brez izkušenj. Toda Pelhan me je odpravil na kratko, češ, da se bom že znašel. Julija 1994 me je za prvi štiriletni mandat imenoval državni zbor.

Preden pa so objavili razpis in preden sem šel na pogovor na Cankarjevo 8, so mesto ravnatelja najprej ponudili praktično vsem, ki so v slovenskem teatru in okrog njega takrat kaj pomenili. Šele ko so ga vsi zavrnil, so poklicali mene, ki so me zaradi 10-letnega dela v uporniškem in »jugoslovenarskem« *SMG* – kljub pravkar prejeti nagradi Prešernovega sklada in tako dalje – še vedno gledali malo izpod čela. Občutek imam, da sem bil bolj izhod v sili kot resna izbira. Nisem se silil, prej otepal. Toda zakaj niso pregovorili koga drugega? *Drama* je veljala za zakleto, več kot dve desetletji je bila v nenehni krizi, s stalnimi menjavami vodstva, z neartikulirano programsko politiko, s sprtim ansambлом in podobnimi zgodbami. Nihče več ni verjel v *Dramo* kot sodobno, vsaj potencialno uspešno gledališče, in tudi v medijih je imela izrazito negativno podobo. Tam se je čas malo ustavil.

Samoupravna delitev pristojnosti je pomenila tudi prelaganje odgovornosti na

drugega ter sorazmerno ugodno in brezskrbno službovanje vseh gledaliških funkcionarjev, kljub občasnim špetirom. Zdaj pa je postalo jasno, da bo treba vso odgovornost prevzeti nase in predvsem garati. Tudi meni je bilo to še kako jasno.

V času vašega 14-letnega ravnateljstva je na oder Drame stopila tudi nova generacija igralcev. Kaj bi rekli o njej, primerjajoč jo s predhodnimi?

Drama je bila vedno gledališče z močnimi igralci, najboljšimi. Čim so po drugi svetovni vojni v Ljubljani ustanovili *Akademijo za igralsko umetnost*, kjer so slovenski igralci, drugi poklicni umetniki in dramaturgi prvič lahko študirali gledališko umetnost na univerzitetni ravni, se je tudi v *Drami* približno vsako desetletje oblikovala nova igralska generacija, in z vsako je v njej zavel nekoliko nov veter. Za eno najmočnejših še vedno velja generacija prvih diplomantov iz petdesetih let prejšnjega stoletja. Med njimi so bili Polde Bibič, Lojze Rozman, Duša Počkaj, Majda Potokar, Jurij Souček, Andrej Kurent, Danilo Benedičič, Rudi Kosmač, Boris Kralj, zraven je treba šteti tudi po stažu nekoliko starejšo Štefko Drovc in še marsikoga – sama velika imena. Niso vsi isti letnik, pa vendar: skupaj z igralci, ki so prišli iz partizanov – na primer Ivanka Mežan, Aleksander Valič in drugi – in tistimi, ki so bili člani *Draminega* ansambla že prej (med njimi je bil najbrž najpomembnejši Stane Sever, ob še vedno velikih zvezdah predvojnega ansambla), so oblikovali resnično močno igralsko družino, ki pa ji zaradi konservativne repertoarne politike in sploh zastarelih pogledov na model nacionalnega gledališča ni bilo vedno dano, da pokaže vse, kar zna in zmore. Na srečo je te igralske »rezerve« in potenciale dobro izkoristil slovenski film. Jasno, prišteti je treba še tri režiserje s sicer zelo različnimi, a vendar modernimi odrskimi poetikami – Mileta Koruna, Franceta Jamnika in Žarka Petana. Kasnejše vulgarne politične intervencije so to družino, ki je svoje vrhove dosegla v Štihovem obdobju, razbile, ljudi sprle med seboj in nekatere med njimi žal potisnile v nečastna dejanja.

Navedena generacija se je upokojila ravno v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko sem začel svoj prvi mandat. Večino novih, mladih igralcev je zaposlil že Bibič, tako da je bil ansambel leta 1994 že zelo pomlajen in jaz sem kasneje njegovo sestavo le še kolikor je bilo mogoče premišljeno dopolnjeval. Pri tem me je vodila ideja povezovanja vseh generacij, ideja slovenskega narodnega gledališča, kot je bila zamišljena že leta 1944 na osvobojenem ozemlju. Mladi so res prinesli nove poglede, tudi nove profesionalne standarde, izjemno delavnost in kreativnost, toda starejši so se jim pri tem z veseljem pridružili. V nekaj letih smo skupaj ustvarili živahno delovno okolje in vzdušje zdrave tekmovalnosti, iz česar so nastajale velike predstave. Nekateri ocenjevalci so že takrat menili, da svoj koncept gledališča gradim predvsem na močnem igralskem ansamblu (med vrsticami je bilo čutiti kritiko režiserjev), kar je bilo do neke mere res. A je bilo zraven še kaj drugega, na primer, nova evropska dramatika, novi, evropski uprizoritveni standardi in sploh iskanje in vzpostavljanje mednarodnih povezav ter še marsikaj. Tudi režiserje sem izbiral iz vseh generacij – od živega klasika Koruna do komaj rojenih diplomantov.

Vnovič med plakati v Slovenskem mladinskem gledališču, tudi za *Ujetnike svobode* in *Bolno nevesto* Emila Filipčiča iz let 1982 in 1984. (Osebni arhiv J. Pipana)

Pripravljali ste tudi prenovo stavbe, kar bi izboljšalo prostorske in tehnološke pogoje ustanove, toda prišla je tako rekoč politična odstranitev ... Morda še nekaj o njeni »genezi«. Kaj je ostalo nedokončano, neuresničeno?

Res je, tisto je bila dobesedno odstranitev, groba in primitivna brca s kmetavzarskim političnim gozderjem »u fris«, o njenem ozadju pa vem v resnici bolj malo. Tudi raziskoval nisem kaj prida. Dejstvo je, da me je odstranila Janševa vlada oziroma njen minister Simoniti in za novega vodjo *Drame* imenovala svojega človeka, ki ni izpolnjeval niti formalnih pogojev. Kot so odstranili na stotine najsposobnejših na vseh področjih družbenega delovanja in sprožili procese, ki so pripeljali do katastrofalnega ekonomskega, intelektualnega in kulturnega stanja današnje Slovenije. Bolje obveščeni so mi pravili, da naj bi bil na nekem seznamu ljudi, ki jih je treba zamenjati, menda so ga sestavili pri *Novi reviji*, in bi moral biti celo srečen, ker so me pustili delati do konca mandata.

Politične instance se na mojo odstranitev niso odzvale. Pa bi se najbrž morale. Ne zaradi mene, temveč zaradi politične polastitve in privatizacije nacionalnega teatra. Kolikor vem, sta v državnem zboru nekaj protestirali le dve poslanki, Majda Širca in Cveta Zalokar Oražem. Podprlo pa me je kar nekaj uglednih intelektualcev in drugih javnih osebnosti.

V *Drami* seveda nisem nameraval ostati večno, pa vendar sem pričakoval, da bodo za naprej poiskali nekoga, ki bo kompetentno nadaljeval začeto delo. *Drama* je bila ob moji odstranitvi v vrhunskem stanju. Delali smo prestižne mednarodne koprodukcije, na primer, z uglednim salzburškim festivalom, v načrtih jih je bilo pa še več. Bili smo tik pred sprejemom v *Unijo evropskih gledališč*, ki je nekakšna gledališka liga prvakov – za isto mizo bi sedeli in enakopravno debatirali ter ustvarjali povezave z najboljšimi v Evropi. Od vsega tega danes ni ne duha ne sluha.

Drugi veliki projekt, ki je ostal nedokončan, je bila obnova hiše. Vseh 14 let sem se okrepljeno posvečal temu problemu, zavedajoč se, da je stavba *Slovenskega narodnega gledališča* zgrajena po zahtevah, ki so veljale v avstro-ogrski monarhiji, njena tehnologija pa stara več kot stoletje. Za v muzej. Ogromno truda je bilo vložena v to, vsa politika pa me je pri načrtovanju ves čas ovirala ali vsaj zavlačevala. Pa vendar, na koncu smo projekt pripeljali do točke, ko bi lahko zaprosili za gradbeno dovoljenje in začeli s prenovo. Začeli pa so prenavljati *Opero*, z napol pripravljenim projektom, brez jasnega finančnega načrta, kar je stroške prenove najmanj podvojilo, preko noči, na način tradicionalne slovenske politične improvizacije, tako znane iz nekdanjih partijskih časov. »Moj« projekt prenove *Drame* je potem dokončno vrgla v koš Simonitijeva naslednica Majda Širca. Kaj to pove? *Dramo* sem vodil na izraziti oddaljenosti do politike. Politično nisem bil nikogaršnji – kar ne pomeni, da nisem imel svojega političnega nazora. Prepričan sem namreč, da je prostor kulture avtonomni prostor svobode, kamor nimata vstopa ne oblast ne dnevna politika. Danes je ta prostor popolno okupiran.

Kako nasploh ocenjujete odnos politike do kulture, do tega področja kritične refleksije človekovega bivanja in družbe? (Za tako oceno ste kot kritični intelektualci in kot nekdanji predsednik Nacionalnega sveta za kulturo gotovo kompetentni.)

O teh vprašanih občasno pišem v svojih kolumnah v *Dnevniku*. Če le na kratko povzamem: kultura se je pustila ujeti v nekakšno vazalsko – podložniško razmerje, iz katerega se bo težko rešila. Temeljni krivec za to ujetost je sistem javnih uslužbenec. Če umetnika obravnavate in umeščate v sistem kot javnega uslužbenca, pomeni, da od njega pričakujete disciplino in poslušnost; njegova umetnost vas niti ne zanima. To je bistvo tega sistema »nadzorovanja in kaznovanja«, ki z vedno novimi predpisi nastavlja in vse bolj zateguje številne zanke ljudem okrog vratu. Sicer pa je kultura svetlobno leto daleč od resničnih interesov slovenske politike, kar dokazujejo tudi vse bolj bizarni eksperimenti s funkcijo ministrstva za kulturo in z imenovanji ministrov. Slovenska politika na kulturo sploh ne računa več. Kot se včasih zdi, da ne računa več niti na Slovenijo.

Kakšno (družbeno) vlogo naj bi po vašem mnenju opravljalo gledališče?

Skeptičen sem do vseh vlog, ki se jih gledališču skuša dodeliti mimo tega, kar je po svojem bistvu vse od svojega nastanka. Evropsko gledališče je staro nekaj več kot 2.500 let. Izročilo pravi, da se je začelo med praznikom dionizij – ki so spominjale na karnevale in so jih kot neke vrste državni praznik praznovali Atenci – neki Tespis pa naj bi med petjem in plesom množice leta 534 pr. n. š. stopil na voz ter nekaj povedal ali zrecital. Tako se je začelo (Nietzsche sicer pravi, da se je tako končalo). Gledališče je nastalo iz države, iz njenega čaščenja in praznovanja, a je tudi že na prvi predstavi kršilo pravila. Sčasoma se je oblikovala teza, da je bistveni smisel gledališča prav v tem prekršku in v prikazovanju tiste druge, nevidne, praviloma temne strani realnosti, ob tem pa tudi izkušnja, ki nam je sicer v življenju neznana

in nedosegljiva. Gledališče je bilo torej od vsega začetka kritika države ali, če hočete, politice. Zaradi tega je njegovo prepoved zahteval že Platon (češ, da kvari državo in ljudi), kasneje v zgodovini pa še mnogi diktatorji. Še v 20. stoletju na primer Goebbels. V nekdanji Jugoslaviji so predstave prepovedovali še v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja. Preberite najstarejše ohranjeno dramsko besedilo, Ajshilove *Peržane*, ki govorijo o vojni med »civiliziranimi« evropskimi Grki in »divjimi« Perzijci, ki so »nas« napadli iz azijskih prostranstev. Težko boste našli bolj aktualno besedilo za današnji čas. V tisti vojni so Grki zmagali, Ajshilova drama pa prikaže tudi drugo, temnejšo, tragično stran tiste zmage, kot tudi vojne nasploh. Zaradi gledališča so že prve tragiške avtorje, Ajshila, Sofokla in Evripida, po eni strani slavili in nagrajevali, v isti sapi pa tudi kaznovali. Za vladajoče in državo je bilo gledališče vedno sumljivo, čeprav sta ga najbolj potrebovala ravno država in vladajoči razred – kot zrcalo, bi rekel Hamlet, ki naj jima pokaže tudi njuno neprijetno podobo, ali če hočete – resnico. To je, ne glede na vso raznolikost sodobnega gledališča, še vedno njegova temeljna vloga.

Vrniva se k vašemu režiserskemu delu. Kaj bi rekli na nekatere očitke glede prevelikih posegov režiserjev v dramska besedila? Kako pristopate h klasičnim dramskim besedilom?

Ovisno od tega, za kakšne vrste očitkov gre in kdo jih izreka. O razmerju med dramskim besedilom in režijo je možno nenehno razpravljati, kot se razpravlja že ves čas, odkar režija v modernem pomenu sploh obstaja. Toda najmanj od začetka 20. stoletja in od prvih velikih režiserjev je to bolj ali manj akademsko vprašanje. Z nastopom režiserja je postalo gledališče spet avtonomna umetnost, končalo se je njegovo udinjanje literaturi. Ta obrat je omogočil izjemen razvoj gledališča, najbrž obsežnejši od vsega, kar se je prej zgodilo v dveh tisočletjih in pol. Zato mnogi 20. stoletje imenujejo tudi stoletje gledališča. V tem gledališču je postal režiser vodilni avtor, avtor uprizoritve kot avtonomnega umetniškega dejanja. A režija ni ena, režij je toliko, kot je režiserjev, morda celo toliko, kot je uprizoritev. Od vsakega režiserja posebej je odvisno, kako bo uporabil svojo »svobodo«. To velja tudi za razmerje do dramskega besedila. Ob velikih, genialnih odrskih umetninah praviloma ni pripomb, ki jih omenjate, pa četudi se besedilo na odru radikalno razlikuje od tistega na papirju, morda ga celo sploh več ni. A tudi med režiserji je veliko bedakov in nenadarjenih šušmarjev. Njihove »posege« tudi jaz doživljam kot mrcvarjenje, da včasih dobesedno bežim z njihovih predstav.

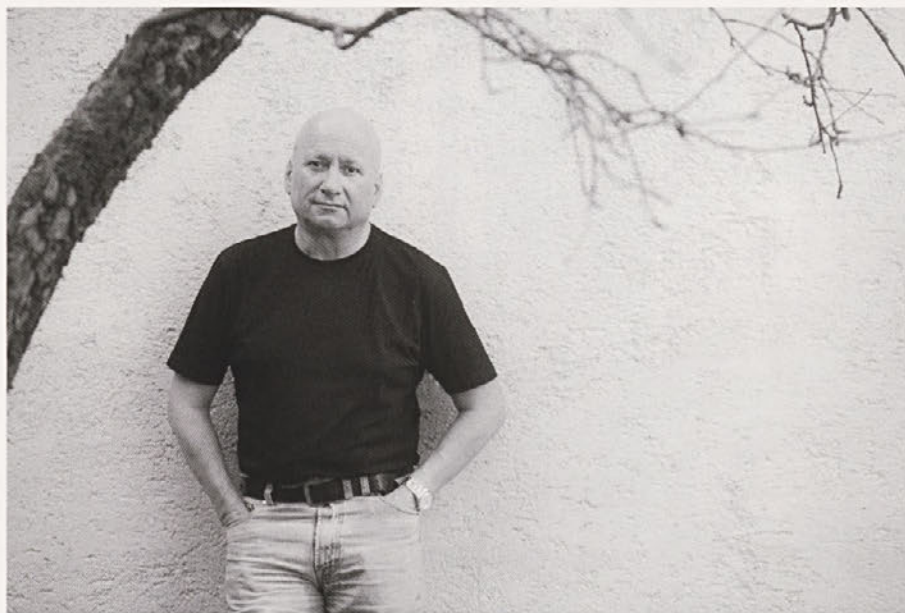
Pri režiji praviloma izhajam iz besedila (ne nujno dramskega), kar pomeni: besede, pomena, logosa. Vendar bi me (in me je vedno) razžalostilo, če so moje gledališče označevali za literarno. Na odru ne posnemam literature, temveč ustvarjam nove svetove in jih naseljujem z njihovimi lastnimi diskurzi. Kaj sploh je režija? Na primarni ravni je najprej montaža različnih elementov, med njimi tudi besedila, ki pa ga je treba prav zaradi njegove umeščenosti v nov kontekst konkretne uprizoritve pogosto preurediti, ne da bi ga na ta način ukinili. Uprizoritev, ki bi bila v celoti zvesta besedilu, pa sploh ni možna, to vemo že dolgo.

Z Dušanom Jovanovićem in Mileno Zupančič pred gledališčem Atelje 212 v Beogradu ob gostovanju Drame, februar 2002. (Foto: Branko Janjatović)

Janez Pipan. (Foto: Miha Fras)

Vaša »specialiteta« so tudi krstne uprizoritve domačih avtorjev. V čem je razlika v pristopu h klasičnemu in k novemu, sodobnemu delu oziroma kakšen izziv ponuja eno in kakšen drugo?

Ne znam prav dobro odgovoriti. Izzivi so enaki kot vedno. Res sem režiral nekaj krstnih uprizoritev – Zupana, Filipčiča, Jančarja, Svetino, Jovanovića, Slobodana Šnajderja, Šeliga ... Jasno, prvič je vedno drugače. Ko režiraš *Hamleta*, imaš poleg Shakespeara na mizi vedno nepregledno množico že znanih in uveljavljenih interpretacij, ki bodisi neposredno bodisi podtalno vplivajo na uprizoritev. Pri novem besedilu pa takšnega poliloga ni, je le dialog, pogosto tudi samo zagaten samogovor. Včasih se mi je zdelo, da mi posebej ležijo slovenska besedila, a jih nisem režiral prav veliko. Nikoli mi ni nihče, recimo, ponudil Cankarja, čeprav se tudi iz tega najinega pogovora da videti, da bi to lahko bil »moj« avtor. Nekatera kanonska besedila slovenske dramatike pa sem imel že v delu, a do uprizoritev iz različnih razlogov potem ni prišlo – Smoletovo *Antigono*, Svetinov *Biljard na Capriju*, Kozakovo *Afero*, Jančarjevega *Disidenta Arnoža* ... Še najbolj sta mi uspela Jančarjev *Klementov padec* leta 1988 v MGL in Smoletov *Krst pri Savici*, ki sem ga režiral celo dvakrat, najprej leta 1981 v *Drami*, potem leta 1993 v Novi Gorici, ob odprtju nove gledališke stavbe.

Precej ste se lotevali tudi dramatizacij in uprizoritev proznih besedil. Iz katerih razlogov in kaj vas vodi pri izboru takih del?

Uprizoritev potencialno živi kot speča lepota tako v dramskem kot v proznem ali pesniškem besedilu. Razlika je le v ekonomiji in postopku dela. Ekonomija drame že predpostavlja uprizoritev; drama je že strukturirana tako, da dobesedno

Hiša otroštva v Sadežah
(Gornji Suhadol) pod Gorjanci,
devetdeseta leta prejšnjega
stoletja, ko ni več v njej nihče
živel. (Osebni arhiv J. Pipana)

hlepi po odrskem umeščanju in »vživljanju«. Pri prozi pa je treba najprej odstraniti ogromno jalovine. Vendar je pod njo treba videti uprizoritev vnaprej, saj se ne bo kar sama od sebe pokazala kot gledališka zlata žila na dnu besedila. Tudi eno prvih besedil, ki sem jih režiral – že omenjeni Zupanovi *Zapiski o sistemu* – v resnici niso prava drama, temveč bolj »material«, v katerem je bilo treba šele odkriti neko dramatično dejanje, podobno kot pri prozi. Kocbekov *Strah in pogum* sem na ravni uprizoritvenega besedila organiziral kot montažo fragmentov, nabranih po skoraj vseh Kocbekovih delih. Celo iz takrat še neobjavljenih dnevnikov sem jih jemal. Kocbekova žena Zdravka je nama z Markom Slodnjakom, ki je bil pri uprizoritvi dramaturg, dovolila, da sva jih lahko brala pri njej doma celo kot prva takšna radovedneža po Kocbekovi smrti. Pred tem pa so jih večinoma brali le agenti tajne policije. Kako so se mi tresle roke, ko sem prijema tiste zvezke! Počasi pa sva začela iti gospe Zdravki na živce tam v njeni kuhinji, zato naju je z izbranimi zvezki poslala kar do prve fotokopirnice. Še vedno hranim takratne kopije in se spominjam njenega velikega zaupanja in sreče, ker smo se lotili tiste predstave. Na premieri se je potem po več kot 30 letih srečala z Zdenko Kidrič, s katero nista imeli stika, odkar so Kocbeka leta 1951 izločili iz javnega življenja, prej pa sta bili veliki prijatelji. Celo rokovali sta se. To je bilo v sezoni 1983 – 1984.

Sedaj se pripravljam na uprizoritev prvega romana Knuta Hamsuna *Glad*, napisanega leta 1890. Razmišljam, da sploh ne bi pripravil klasične dramatizacije, temveč bi prišel pred igralce kar z romanom in bi vadili kar po njem. Jurij Ljubimov je na primer tako režiral *Idiota* Dostojevskega. Režiral je roman. Igrali so ga ves teden, vsak večer od ponedeljka do sobote, kot nadaljevanko. No, naš Hamsun bo vsekakor krajši.

Verjetno ste veseli uspehov dolenjskih filmskih režiserjev kot, na primer, Filipa Robarja Dorina in mlajših, Roka Bička, Klemna Dvornika, Žige Virca in Nejc-a Gazvode. Vas ni filmska režija nikdar mikala?

Včasih sem bil strasten filmofil, danes pa me v kinu težko srečate, čeprav se moj odnos do filma ni spremenil. Le časa je manj in druge prioritete imam. Iz filmov sem se tudi veliko naučil, celo režiral sem dva Bergmana v gledališču (*Jesensko sonato* in *Persono*), berem filmsko zgodovino, študiram teorijo ... Da pa bi film tudi režiral, to me res ni nikoli prav mikalo, če pa že, sem zadevo nekoliko domišljavo odpravil, češ, pri nas ni pogojev za filme, kakršni se podijo po moji glavi. Zanje nihče ne bi dal denarja.

Kaj pa usmeritev novomeškega Anton Podbevšek Teatra (APT) v avantgardno smer, se vam zdi ustrezna?

Spiritus agens novomeškega gledališča je Matjaž Berger; to je v celoti njegovo gledališče. Po odmevih sodeč ste ga Dolenjci dobro sprejeli. Brez APT si Novega mesta, ki je sedaj res tudi kulturna prestolnica Dolenjske, sploh ni več mogoče predstavljati. APT je eno najbolj zanimivih slovenskih gledališč.

Kakšen je vaš odnos do druge umetnosti in ne nazadnje do rodne Dolenjske?

Dolenjska bo vedno v mojem srcu na nekoliko dramatičen način; vedno se bom strastno bojeval s svojimi koreninami, ki me v mojem imaginariju kot zavratne lovke vlečejo z neba domišljije k nerodovitnim tloom, a se tudi znova vračal k njim, saj so moj edini dotik s svetom. Moja devetletna hčerka Katarina Julija me nenehno priganja, naj ji pripovedujem svoje otroške zgodbe, kar seveda z veseljem počnem. Ob njej in z njo svoje otroštvo podoživljam znova, pa ne samo kot zgodbo, temveč kot resničen vir mojega sedanjega bivanja. Enako je z umetnostjo, ki je že dolgo moj edini način življenja. Lahko bi rekel, da me brez umetnosti in brez mojega dolenjskega otroštva v srcu sploh ne bi bilo. Z gledališčem pa sem se okužil drugje, v mestu, tudi v velikih mestih, kot so Berlin, Dunaj, London, Beograd, Moskva ... Gledališče živi v velemestih. Mesto, velemesto je zdaj moj eksistencialni dom, zato svoje civilno življenje preživljam pretežno v Ljubljani, ki je po svojih intelektualnih, kulturnih in sploh duhovnih kapacitetah precej večja od svojega fizičnega tlorisa.

Joža Miklič

LOKALNE POBUDE ZA SOCIALNO VARNEJŠO PRIHODNOST

Našo državo vodijo izjemno centralistično. Vlada mora poskrbeti in odgovarjati za podivjane pse v neki družinski hiši, za zdravljenje nekega pri nekem zdravniku v Kaliforniji, za prehrano otrok v šolah in podobno, pa vse do strategije razvoja državne infrastrukture, mednarodnih odnosov, ukazov iz Bruslja in tako dalje. Popolnoma jasno je, da noben posameznik ali ministrski zbor tega ne zmore, pač pa se mora, da svoje delo lahko uravnesi s potrebami, primerno organizirati in zagotoviti tudi svoj organizacijski razvoj. Pričakovali smo, da bo reorganizacija vlade v novem mandatu nadomestila dosedanje koalicijsko pogodbo, kar se žal ni zgodilo, čeprav doslej še nobena koalicija ni vzdržala, še manj pa opravila v koalicijski pogodbi dogovorjenih nalog. Posledica tega je nenehno tarnanje strank in politikov, da v državi ni denarja niti za preprečevanje in odpravljanje revščine. Prav to pa prebivalstvo spodbuja k raznovrstnim pobudam in k iskanju lastnih virov osebne moči za preživetje ter prihodnost.

Pobude so predvsem lokalne in v prvi vrsti jih podajajo mlajši strokovnjaki. So preproste, njihovo učinkovitost pa potrjujejo tako tradicija kot rezultati modernih oblik proizvodnje in

trgovine zlasti v evropskih kmetijskih območjih. Najopaznejše so zagotovo pobude o samooskrbi s kakovostno in zdravo hrano, saj so marsikatero dolga leta opustelo njivo spet zasejali, nastajajo zeliščni in zelenjavni vrtovi, gojenje avtohtonih semen postaja donosen posel, širi se ekološka osveščenost in razbremenjuje družinski proračun. Krepi se zavest, da lahko sami poskrbimo zase in svoje bližnje ter pri tem bistveno zmanjšamo odpadke, ker čim več vnovič uporabimo. Kot ugotavljajo ekonomisti kmetijstva, bo smernica naraščanja samooskrbe tudi v prihodnje rasla, zato lahko pričakujemo, da bodo občine zmanjševale vložke v strupeno draga odlagališča odpadkov in njihovo predelavo ter zato več vlagale v duhovno rast svojih mest in občanov. Zaradi večje samooskrbe je možno realno pričakovati padec porabe energije, krčenje transportnega prometa ter razbremenitev cest in, kar je najpomembnejše, zmanjševanje odvisnosti od požrešnega kapitala, ki na račun potrošniškega ravnanja kuje mastne dobičke.

Samooskrba je v svojem optimalnem obsegu zlasti pomembna za izhod iz krize. Zemlja je naše premoženje, ki mora dajati učinke, da lahko plačujemo dajatve in si zagotavljamo

Novomeški Center biotehnike in turizma v Sevnem pod Trško goro – pašnik z bučami, oktober 2006. (Foto: Rasto Božič)

socialno varnost. Zagotavlja delo, ki seveda ne more biti plačano tako, kot delo v farmaciji, znanosti ali letalstvu, toda če bi v trženje kmetijskih pridelkov vlagali toliko, kot vlagamo v trženje izdelkov multinacionalk ali v podobo nekega politika, bi bili mnogo boljši tudi donosi kmetijstva. Do kakšnega obsega je torej smotrno razvijati samooskrbo – ob upoštevanju naložb, možnosti za pridobitev dela, učinkov bolj zdrave prehrane in razbremenitve infrastrukture, je stvar kakovostnih analiz in odločitev o prihodnosti. Upoštevati pa je treba tudi povezanost in navezanost drugih gospodarskih dejavnosti na kmetijstvo, še posebej gozdarstva, predelovalne industrije in usmeritve projektov raziskovalne sfere. V Sloveniji se pojavljajo pobude za ustanovitev lesnopredelovalnih in drugih industrijskih zadrug, med njimi tudi v Straži, kjer pa zamisel ni zaživela zaradi težav pri pridobivanju državnega jamstva pa tudi zato, ker slovenska zakonodaja o takih zadrugah še ni dorečena.

V svetu menijo (*ICA International Co-operative Alliance*, Ženeva), da bodo tovrstne zadruge »do leta 2020 najhitrejša rastoča oblika podjetništva, ki bo prijazna ljudem in zaposlenim ter

trajnostno naravnana«¹, v njej pa se bodo povezovale različne dejavnosti od kmetijstva do prodaje avtomobilov. Sicer pa, kdo še ne pozna, ali še ni slišal za baskovski *Mondragon*. V zadrugi so člani lastniki, ki delujejo in vlagajo po načelu tržnega gospodarstva na lokalnih projektih in ekonomske presežke v veliki meri usmerjajo v projekte skupne rabe. Pobudniki združenega povezovanja so lokalne oblasti, ki z združništvom spreminjajo pogled na delovanje in razvoj občine.

V Ljubljani se iniciativa »postavljanja na lastne noge« opazno razrašča. Mladi hišni prijatelji so na primer prostovoljci, ki pomagajo urediti vrt, skočiti v trgovino, pospraviti garažo, urejajo otroška igrišča, kosijo travo po javnih površinah izven območja komunale in povezujejo sosede različnih starosti. Arhitekt Urban Jeriha raziskuje *Skupnostne prakse na področju prometa, lokalnih financ, finančnih orodij in lokalnih valut*. Društvo *Prostorož* si prizadeva uveljaviti aktivno sodelovanje prebivalstva v urejanju javnega okolja. Civilna družba v glavnem mestu je vedno bolj občutljiva za škodljive posege

1 Brane Golubovič, poslanec v mandatu 2011 – 2014.

oblasti v družinsko in skupno dobro ter zato vedno odločneje zahteva sodelovanje, posledično pa tudi sodelovanje v ekonomskih učinkih. V tujini imajo v tem mnogo bogatejše izkušnje. Opazne so že pri sosedih, zlasti na Dunaju (lokalne pisarne prenove), kar je v sobotni prilogi *Dela* lepo komentiral arhitekt Boris Podrecca. Skupnostno delovanje nakazuje koristi pri začetni rabi prostora, v stanovanjskih skupnostih, v so-mobilnosti in v so-delu, v skupnostni prenovi, lokalni ekonomiji, prostoru sodelovanja in v skupnostni praksi v urejanju prostora.²

Znan primer začasne rabe prostora je tovarna *Rog* v Ljubljani, pri nas v Novem mestu bi lahko rekli *Narodni dom* ali degradirano obrežje Krke pri nekdanjem *Novoteksu*. Če so prostor, stavba, zemljišče in kaj podobnega dalj časa gradbena jama ali nevarna mestna točka, je to premoženje, ki ne daje učinkov, in soseščina mora imeti pravico sodelovanja pri njegovi rabi. V Berlinu že imajo organizacijo, ki to problematiko obvladuje v korist soseske. Tudi v Ljubljani si študentje arhitekture prizadevajo izboljšati začasno rabo prostora, za novomeški *Narodni dom* imamo iniciativo *Društvo Novo mesto*, kako je v drugih regijskih mestih pa iz javno razpoložljivih podatkov ni razvidno. Razvidno tudi ni, kdo lahko dovolili začasno rabo prostora, na primer, nekdanje novomeške mitnice, ki sameva že več desetletij in postaja nevarna za mimoidoče.

Namen stanovanjske skupnosti kot skupnostnega delovanja je spodbujanje sodelovanje sosedov pri uresničevanju vsakodnevnih koristi stanovalcev in okolja. O tem je tudi možno reči, da naj se stanovalci samoorganizirajo za opravljanje del skupnega pomena in za doseganje svojih socialnovarstvenih ciljev. Če bi take skupnosti delovale, bi stanovalci imeli delo, zmanjšali bi se njihovi izdatki in povečala njihova socialna varnost.

Področje so-mobilnosti vključuje in opozarja na nujnost souporabe vsaj osebnih avtomobilov.

Namreč, če avto večji del svojega uporabnega časa stoji na parkirišču, ima lastnik z njim več stroškov, marsikatera družina pa tudi ne zmore stroškov dveh ali treh osebnih avtomobilov. Kako je pri nas, vemo. Sopotništvo je slabo poznano, samoorganizacije vozačev je malo, stroški goriva naraščajo, hkrati pa v državi ni nikoli dovolj cest in parkirišč. Prenosni in zlasti pametnejši telefoni omogočajo dogovarjanje ponudnikov prevoza in sopotnikov o skupnih poteh in soudeležbi pri stroških prevoza. Izkušnje švicarskega *Mobility car Sharinga* v Zürichu nakazuje izjemne učinke tako v sopotništvu kot v urejanju parkiranja avtomobilov, poslovanju s skupnimi ali z javnimi kolesi in v servisiranju. V Sloveniji so prizadevanja za so-mobilnost najuspešnejša v Mariboru, kjer udeležujejo projekt *MBajk*. Vzpostavili so mrežo kolesarskih informacijskih točk, na katerih si lahko prebivalci in obiskovalci Maribora **brezplačno izposodijo kolesa** za prevoz po mestu.

Delovni prostori v zasebni in javni uporabi so po koncu delovnega časa, med počitnicami, izven sezone in takrat, ko ni naročil, večinoma prazni ter neizkoriščeni. So-delo pa omogoča skupno delo, vendar na lastnih projektih in v svojo poslovno korist. Učinki so-dela so se pokazali kot zelo dobri. Tako v določenem prostoru nastajajo skupnosti, ki jih povezujejo večja produktivnost, ugodno ustvarjalno okolje, povezanost in tudi skupna zabava. Gibanje so-dela se po svetu neverjetno širi, najbolj je razširjeno v Berlinu, narašča pa tudi v Sloveniji. Prihranki nastajajo pri stroških za prostor in pri organizaciji potrebnih poslovnih srečanj. Oblika so-dela je primerna predvsem za kreativne ustvarjalce, ki še nimajo pripravljenega izdelka ali storitve za trg in zato težko financirajo javni prostor v podjetniškem inkubatorju. Prostor za so-delo udeleženci urejajo sami in brezplačno. Prostori sodelovanja so največkrat javnega značaja, ko gre za prenovu mestnih površin v moderne trgovske ali kulturne centre, v katerih se razvija tudi organizacija uličnih festivalov, tržnic, koncertov, turističnih in obrtnih dogodkov. Najpogostejše so

2 Vir: <http://prostorisodelovanja.si/poglavje-skupnostne-prakse/>

Razpadajoči novomeški Narodni dom. (Foto: Rasto Božič)

pobude lokalnih prebivalcev, ki so nezadovoljni z upravljanjem javnih površin in zato vzamejo stvari v svoje roke. Sami tako izvajajo čistilne akcije, urejajo zelenice, postavljajo urbano opremo in organizirajo prireditve. Slovenci smo se dobro izkazali v akciji *Očistimo Slovenijo v enem dnevu*, zanimiva pa je tudi organizacija prostovoljcev na Jesenicah.

Lokalna ekonomija je način izmenjave dobrin in storitev, ki potekajo v lokalnem okolju med omejenim številom uporabnikov, ko izmenjujejo denar, storitve in fizične dobrine. V mestih običajno uveljavljajo participativni proračun, njegov znesek pa določijo na podlagi proračuna samooskrbe in samoorganiziranja. Poračune za storitve med udeleženci izvajajo s pomočjo časovne banke oziroma s plačilom v časovnih enotah. Denar za lokalne projekte lahko zbirajo tudi prostovoljno in predvsem za projekte, ki jih z javnimi sredstvi ni možno v celoti pokriti. Trgovanje na omenjenem območju pa se ureja z lokalno valuto, običajno z boni, s čimer preprečijo odtakanje denarja. Financiranje je časovno omejeno, brez negativnih obrestnih mer in s popusti.

S takim načinom plačevanja krepijo povpraševanje po lokalnih dobrinah in pospešijo kroženje denarja.

Navedli smo le najobičajnejše oblike medsebojnega obračunavanja, čeprav je še mnogo drugih možnosti, vse od manjših posojil za zagon podjetja pa do tako imenovanih etičnih bank, ki jih ustanavljajo zadruga, lokalne skupnosti in socialno podjetništvo. Etična banka je zadruga, ki deluje pregledno in v podporo projektom lokalnih skupnosti predvsem glede izboljšanja življenja, samooskrbe in sodelovanja. Razvija kakovostno mehanizme merjenja družbenih učinkov v dobro planeta, ljudi in dobička. Sistematično skrbi za zaupanje ljudi v domače banke in za pridobitev zaupanja v uporabnike banke kot naložbenike in podpornike.

Za omejevanje in odpravo revščine, za večjo zaposlenost mladih v državi in za bolj zdravo in cenejše življenje si moramo v današnjem času prizadevati predvsem sami. Država nam je dala to jasno vedeti že leta 2011, ko je sprejela zakon o socialnem podjetništvu, s katerim se je tudi obvezala za določeno podporo. Poudarila je, da

Prostovoljska akcija Očistimo Slovenijo v enem dnevu na Novomeškem, april 2010.
(Foto: Rasto Božič)

socialno podjetništvo krepi družbeno solidarnost, spodbuja sodelovanje ljudi, prostovoljno delo, daje nove možnosti za delo in posebno pozornost namenja najbolj ranljivim skupinam na trgu dela. Zakon omogoča občinam, da načrtujejo, financirajo in izvajajo ukrepe za razvoj socialnega podjetništva na območju občine oziroma na ravni razvojne regije. Predvideva tudi ustanovitev sklada za spodbujanje socialnega podjetništva, ustanovitev inkubatorja za socialno podjetništvo, ugodnejše posojilne garancije in subvencije iz proračunov ter evropskih skladov. Država pa spodbuja tudi na področju zaposlovanja. V *Strategiji socialnega podjetništva Republike Slovenije* so izrecno poudarili tesno povezanost socialnega podjetništva z lokalnim okoljem. Iz tega razloga so občine vitalnega pomena predvsem pri širjenju zavedanja o pomenu in vidnosti socialnega podjetništva, osveščanju, izobraževanju in usposabljanju nosilcev pomembnih funkcij in razvoja v lokalnih skupnostih in regionalnih ustanovah. Za občine je socialno podjetništvo dobra priložnost za spodbujanje javno-zasebnih partnerstev.

Program ukrepov za izvajanje strategije razvoja socialnega podjetništva za obdobje med

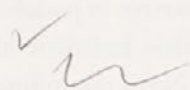
letoma 2013 in 2016, ki ga je izdalo pristojno ministrstvo, temelji na treh strateških razvojnih ciljih. Njihova medsebojna povezanost in učinkovitost se bodo odražali tudi v regionalnih razvojnih programih posameznih statističnih regij za novo programsko obdobje. Poudarek je na povečanju prepoznavnosti socialnega podjetništva, nadgradnja obstoječega podpornega okolja za podjetništvo in merjenje družbenih učinkov v povezavi za spodbujanje zaposlovanja ranljivih skupin na trgu dela. Socialno podjetništvo v zadnjem obdobju in glede na strategijo *Evropa 2020* postaja pomemben element gospodarstva tudi v regiji jugovzhodne Slovenije. Učinki zametkov projektov in novih opredeljenih partnerstev bodo prispevali k razvoju socialnega podjetništva kot ideja, v zaostrenih gospodarskih razmerah pa nove poti za izhod iz krize.

Lahko pričakujemo, da bodo občine kmalu sporočile strategijo socialnega podjetništva na Dolenjskem, v Beli krajini in na kočevsko-ribniškem območju ter v njej opredelile tudi konkretne spodbude za podjetnike, ki se bodo lotili tega posla.

Joža Miklič

ALI RAZVOJNO DOHITEVAMO DRUGE OBČINE

Da, dohitevajo ga zagotovo mladi. Imamo diamantno maturantko leta 2014 in kar nekaj zlatih, prejemnika zlate medalje za inovacijo znanstvene olimpijade *Genius 2014*, zmagovalne športnike, kreativne arhitekta, na svetovnih srečanjih nagrajene plesalce in še bi lahko naštevali, da o ustvarjalnosti in odličnosti mladih industrijskih velikanov v Novem mestu sploh ne govorim. Sodeč po povedanem, se nam za uspešno prihodnost ni bati. Mladi znajo delati bolje od nas, ko bodo poskrbeli zase, se bodo zamislili tudi nad razvojem mesta, podeželja in okolja, kjer živijo ali delujejo.

Razvoj občinske materialne infrastrukture je mnogo počasnejši ali pa ga sploh ni bilo. Ni dvoma, da je županstvo v ravnokar preteklem mandatu postorilo marsikaj, kar je mesto pogrešalo vse od nastanka države, kljub temu, da ga je država kar dvakrat prikrajšala za znaten proračunski prihodek. Razvojni zastoj je nastal zlasti v urejanju mestnega jedra, v prihodkih od turizma, slabo razvijajočem se podjetništvu, posebno socialnem, in v gospodarjenju s prostorom. Prejšnji župan Alojzij Muhič je stanje opravičil z besedami, da ni bilo načrtov, brez teh pa ni možno zagotoviti denarja in uresničevati naložbe.

Zagotovo pa so v velikem razvojnem zaostanku ustanove, ki omogočajo duhovno rast mesta in njegovih prebivalcev ter privabljajo turistične in strokovne obiskovalce. Ste že bili v muzeju alpinizma v Mojstrani ali v *Vulkaniji* v Gradu¹. Oba kraja sta precej manjša od Novega mesta, toda njuna trga sta sodobno urejena, oba muzeja razpolagata z informacijsko opremo, zvezo lahko vse o planincih in njihovih poteh, o zadnjem vulkanu na Slovenskem, o kameninah, ki jih je zapustil, o nastanku in geološkem razvoju Zemlje in za posledice se lahko seznanimo v obeh krajih tudi z lokalnimi posebnostmi, ki so bodisi tradicionalne ali pa jih šele snujejo. Beltinci, ki imajo 2.280 prebivalcev, na primer, sodelujejo skupaj s 24 mesti treh držav v projektu *City Cooperation*. Gre za niz skupnih dejavnosti za povečanje privlačnosti in da bi pritegnili nove stranke ter njihovo kupno moč, vse navedeno pa nameravajo doseči s skupnim in zgoščenim marketingom štiriindvajsetih mest. Razvijajo izletniško infrastrukturo, skrbijo za razvejenost močne društvene dejavnosti, imajo

¹ To je sicer pred kratkim prizadel močan požar. (Opomba uredništva)

tradicionalni mednarodni festival folklorne, obnavljajo svoj grad, obujajo stare običaje, ohranjajo bregove Mure, tamkajšnje mline, panonsko stavbarstvo in podobno. V Moravskih Toplicah ponujajo turistične hiške – tudi Obrtna zbornica Novo mesto ima eno – in opremljajo hotelske prostore z lončarskimi in drugimi lokalno značilnimi izdelki. Malo dlje, na Češkem, so na primer obnovili vrt iz 17. stoletja z dvorcem, ki ima 244 metrov arkad, na avstrijskem Štajerskem so uredili botanični vrt. V Ljubljani zbira zgodbe o podjetjih, ki jih več ni, postavili so zanimivo razstavo o tem in tako ohranjajo sodobno kulturno in tehnično dediščino. V Novi Gorici vlagajo v kulturne spomenike in jih oddajajo v najem tamkajšnji univerzi, Snežnik vlagajo v svojo pristavo in širi ponudbo, v Beli Cerкви usposablja *Hišo žive dediščine*. Ne vem, ali bo Novo mesto sodelovalo v petletnem raziskovalnem projektu *Slovar skupnega znanja*. Še in še bi lahko naštevali projekte, ki pospešujejo

duhovno rast krajev, pospešujejo zaposlovanje posebnih poklicev in privabljajo obiskovalce. Vsi projekti nosijo oznako – *realizirano z delno pomočjo sredstev EU*. Na tem področju pa je Novo mesto v velikem razvojnem zaostanku, saj lahko na prste ene roke preštejemo projekte, ki nosijo oznako delne pomoči EU. Če izhajam iz dejstva, da je novomeška industrija največji davkoplačevalec v državi in da torej prispeva znaten delež sredstev tudi za Bruselj, bi morali strokovnjaki bolj poskrbeti, da bi tudi Novo mesto prejelo sredstva za več projektov, za sodobnejši razvoj univerzitetnega izobraževanja pa tudi zato, da bodo mladi v mestu lahko hitreje udeležili svoje inovativne zamisli.

Pisarna na prostem za mlade podjetnike, ki jo je s podporo Razvojnega centra Novo mesto, upravljavca Podjetniškega inkubatorja Podbreznik, v bližnjem gozdiču postavilo trideset prostovoljcev, zbranih ob društvu StartUP Novo mesto.
(Foto: Rasto Božič)

Peter Škerl, Barbara Simoniti, *Močvirniki*, Založba Mladinska knjiga, mešana tehnika, 2012

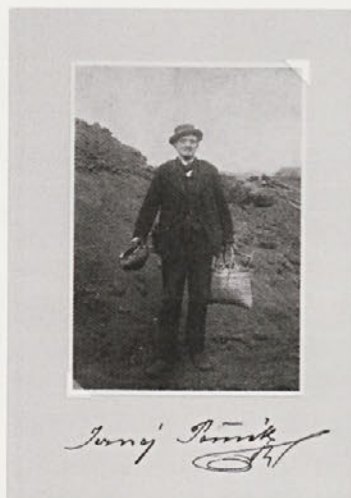
Rasto Božič

JERNEJ PEČNIK – PIONIR DOLENJSKE ARHEOLOGIJE (?)

Janez Dular, *Starinoslovec Jernej Pečnik*, Občina in Turistično društvo Dobropolje, Dobropolje 2014.

Pokojni novomeški arheolog Tone Knez je v svoji knjigi *Novo mesto v davnini*¹, ki velja za enega prvih tehtnih in strokovno-poljudnih pregledov dotedanje novomeške arheologije, med številnimi »odkrivalci« novomeške davnine poudaril vlogo samoukega kopača in nadvse uspešnega terenskega raziskovalca Jerneja Pečnika (1833–1914). Ta samosvoji pionir slovenske in predvsem dolenske arheologije, ki je bila takrat še daleč od tega, kar je danes, je po Knezovih besedah četrto stoletja odločal o usodi arheoloških ostalin na Kranjskem.

Pečnikovi precej bolj izobraženi nasledniki so njegovo vlogo različno sodili. Obsojali so ga za vse od brezvestnega kopača in roparja grobov do mešetarja z arheološkimi izkopaninami, po drugi plati pa niso mogli mimo njegovih neverjetno obsežnih odkritij, naravnost tankočutnega poznavanja terena in topografije ter celo poskusov strokovnega poročanja. Pečnik je bil namreč avtor več kot dvajset bibliografskih enot in avtor knjižice *Vojvodina Kranjska v predzgodovinski dobi*, ki je hkrati prva samostojna publikacija z

Naslovnica Dularjeve knjižice s fotografijo Jerneja Pečnika, kot ga je ob ogledu njegovih izkopavanj pri Zgornji Slivnici pod Magdalensko goro Frančišek Lampe fotografiral aprila 1893.

¹ Tone Knez, *Novo mesto v davnini*, Založba Obzorja, Maribor 1972, str. 23 – 26.

arheološko vsebino, napisana v slovenskem jeziku.² Pečnikovo vlogo in pomen je ob 100-letnici njegove smrti s knjižico *Starinoslovec Jernej Pečnik*, ki sta jo izdala Občina in Turistično društvo Dobrepolje – Pečnik se je namreč leta 1835 rodil v vasi Cesta pri Dobropolju – vnovič pretehtal eden največjih poznavalcev slovenske prazgodovine, arheolog in metliški rojak Janez Dular³.

V navedenem zapisu je Dular najprej predstavil začetke in zgodovino slovenske arheologije od 15. stoletja do pojava Pečnika in njegovih sodobnikov. Nato navaja njegove rojstne in družinske podatke ter opisuje njegovo življenjsko pot. Pečnik se je pogosto selil. Kot 22-letnik je za tri leta prišel v belokranjski Gradac, kjer je sredi 19. stoletja, med letoma 1858 in 1882, delovala železolitarna, nakar se je vrnil v domači kraj. Kasneje je živel še na Mirni, v Podbočju, Mokronogu in Krškem. Od tam se je preselil v Novo mesto in leta 1903 v Ljubljano, kjer je leta 1914 tudi umrl.

Kot navaja Dular, je Pečnik v stik z arheološkimi najdbami prvič prišel v Krškem, kjer je v Drnovem začel izkopavati na območju nekdanjega rimsko-latobiškega municipija⁴ in njegovih grobišč. Ker se je za zadevo močno zagrel, je odšel na Dunaj, kjer si je za svoja raziskovanja zagotovil denarno podporo takratne cesarsko-kraljeve centralne komisije za umetnost in

starinske zbirke. Njegova arheološka dejavnost se je nato močno razmahnila⁵, njegove najdbe pa so pretežno pristale v takrat še mladem ljubljanskem Deželnem muzeju – njegov naslednik je današnji Narodni muzej Slovenije – in v dunajskem Naravoslovnem muzeju⁶.

Pečnik je svoj teren – v glavnini območje Slovenije s širšo Dolenjsko in Belo krajino, ki si ga je na določen način tudi lastil, prečesal po dolgem in po čez. Na pretežno deviškem terenu, ki ga še ni premerilo ali ocenilo arheološko oko, je bil tako rekoč pionir. Govoril je z domačini in znal je poiskati izročilne podatke. Obline prazgodovinskih rodovnih gomil in obrisih drugih arheoloških ostalin pa so njegovo oko tako izmojstrili, da je postal nenadkriljiv topograf. Nabral si je ogromno izkušenj oziroma mnogo več kot njegov katerikoli takratni strokovni kolega, mimo njegovih podatkov pa kljub vsej sodobni tehnologiji ne morejo tudi današnji arheologi.

Pečnik je odkril vrsto danes znanih in pomembnih arheoloških najdišč, med drugim je tudi prvi – od 21. avgusta do 11. septembra 1894⁷ – kopal na novomeški Kapiteljski njivi in tam raziskal prvi srednjeveliki železnodobni rodovni gomili. Sicer pa je po izkopavanjih v Drnovem med drugim kopal še na območju Mokronoga, v Dobravi pri Dobrniču, na Grmadi in Vinkovem vrhu, v Valični vasi, v Podzemlju v Beli krajini, v Zgornji Slivnici pod Magdalensko goro, na Brezjah pri Trebelnem, v Malih Brusnicah, Loki pri Črnomlju, Dragatušu, Selih pri Dolenjskih Toplicah, v okolici Dobrniča in Šmarjete, praktično na arheoloških območjih celotne Dolenjske in Bele krajine.

Dular je s pomočjo ohranjenih dokumentov in zapisov to Pečnikovo pot opisal, v sklepnem delu publikacije pa še ovrednotil njegovo delo in zapuščino. V knjižici so navedene tudi

2 Jernej Pečnik, *Vojvodina Kranjska v predzgodovinski dobi*, Ljubljana 1912.

3 Dr. Janez Dular je bil med letoma 1982 in 2000 predstojnik Inštituta za arheologijo ZRC SAZU v Ljubljani. Je član mednarodnega združenja Conseil Permanent de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques in od leta 1992 dopisni član Nemškega arheološkega inštituta (Deutsches Archäologisches Institut) v Berlinu. Čeprav se je v jeseni letos upokojil, s svojim delom nadaljuje.

4 Municipium flavium latobitorum Nevioudunum, rimsko-latobiška trgovska postojanka in savsko rečno pristanišče, ki jo je rimski cesar Vespazijan v municipij povzdignil leta 70. Latobiki, tedanji prebivalci današnjega dolenjskega območja, so bili keltsko ljudstvo. Poljudno so najbolj znani po svojih keramičnih tako imenovanih hišastih žarah.

5 Ne smemo pozabiti, da je bilo njegovo gonilo tudi zaslužek.

6 Pečnikovo dejavnost in njeno spornost Dular podrobneje opisuje.

7 Tone Knez, stran 25.

Pečnikove objave, zapisi o njem ter objavljene fotografije nekaterih predmetov, ki jih je ta izkopal na svoji več kot četrstoletni arheološki poti.

Dular opisuje Pečnika tudi značajsko oziroma kot svojevrstnega posebneža s pisanim življenjepisom.

Pečnik pa je svojo sled pustil tudi med ljudmi. Arheolog Knez je v zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja zapisal, da so se ga podeželani ponekod na Dolenjskem še živo spominjali in o njem vedeli marsikaj povedati. V spominu pa so ga ohranili kot visokega, slokega možaka, strogega izraza in ogrnjene skoraj vedno v svojo znamenito črno palerino, ki mu je – kot je nekoliko pesniško dodal Knez – dajala malce mefistovski izraz.

»Tak je hodil iz kraja v kraj in z večjim očesom iskal sledove davnih staroselcev. Mnogi

preprosti ljudje so mu pripisovali nadnaravne moči, ker jim je vnaprej povedal, kaj bo na določenem kraju našel. Seveda je to lahko storil na podlagi svojih bogatih kopaških izkušenj in logičnega sklepanja.

Bil je naš prvi poklicni terenski raziskovalec in najboljši poznavalec arheoloških najdišč na Kranjskem, ki pa se arheologiji žal ni posvetil s srcem, temveč zaradi dobička,« je še zapisal Knez.

Ob stoletnici njegove smrti lahko Pečniku v bran dodamo, da je bil pri svojem delu pač predstavnik svojega časa ter tudi takrat še nastajajoče in mlade arheološke znanosti⁸. Postavlja se tudi vprašanje, kako bo čas sodil arheološke raziskave, za katere se danes zdi, da bolj popolne, kot so, ne bi mogle biti.⁹ Tudi arheologija in njen razvoj sta namreč podvržena času.

---

8 Več o tem tudi pri Dularju.

9 Naj omenimo samo, kako močno se med seboj razlikujejo sodobne in arheološke raziskave iz prve polovice prejšnjega, 20. stoletja. Še nekateri Knezovi profesorji, kot je ta povedal v zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja, so vsebino večjih prazgodovinskih žar kulture žarnih grobišč preiskovali tako, da so jih enostavno treščili ob tla in nato, če se je kaj zeleno ali drugače zasvetilo, malo pobrskali po njihovi notranjosti. Pri tem so seveda zavrgli veliko drobnega steklenega nakitja in še kaj drugega. Podobno je avtorju tega zapisa zatrdil tudi drugi udeleženec pogovora s Knezom, ljubljanski arheolog Ivan Puš (1930–2000).

Barica Smole

NO UNO DI NOI (NI OD NAŠIH)

Iz jezika v jezik, Antologija sodobne manjšinske in priseljske književnosti v Sloveniji, Društvo slovenskih pisateljev, Ljubljana 2014.

No uno di noi (Ni od naših) je zadnja poved v odlomku dela Erice Johnson Debeljak *Antifacona*, objavljen skupaj z mnogimi drugimi deli triinštiridesetih pesnikov in pisateljev, ki živijo v Sloveniji in ustvarjajo v svojih maternih jezikih in so jih objavili v antologiji *Iz jezika v jezik*. Izbrala sem ga zato, ker sem se spomnila, kako so moji mami, ki je v prejšnjem stoletju prišla s Koroske na Dolenjsko, rekli, da je prihajčka (tista, ki je prišla od drugod, tujka), še danes pa v naši miniaturni domovini na različnih koncih živijo narečni izrazi za tiste, ki niso rojeni v »naši« vasi, v »našem« mestu (furešt, fremten in tako dalje). Kako se ob teh rahlo pejorativnih izrazih počutijo šele manjšinci in tisti, ki so se priselili, lahko samo ugibam. Ti svoje korenine poganjajo v edino zemljo, ki jo lahko nosiš vedno in povsod s seboj, v jezik sanj, otroštva, umetnosti. O tovrstni književnosti, ki bi morala biti most med kulturami, je pisal že Oton Župančič (v spisu o literaturi Luisa Adamiča iz leta 1932), kjer je svaril pred ozkosrčnostjo Slovencev do vsega tujega in neznanega. O tem, da tovrstno pojmovanje še živi, pričajo nekulturni odzivi na dogodek z naslovom *Kdo je lahko slovenski pisatelj* v Trubarjevi hiši literature leta 2011. Po

navedbah urednice antologije Lidije Dimkove samo Društvo slovenskih pisateljev ne dela razlik med avtorji, ki živijo in ustvarjajo v Sloveniji. Seveda se moramo ob tem vprašati, kako pa je s tistimi slovenskimi avtorji, ki ne živijo v Sloveniji (razen na nekaterih dokaj zamejenih izseljenskih jezično-kulturnih otokih v Ameriki in Avstraliji ter nekaterih zamejcev v Italiji in Avstriji, ki so se uveljavili /tudi/ na francoskem, italijanskem in nemškem kulturnem območju; vprašanje je, ali bi naš Boris Pahor doživel

priznanje, če ne bi živel tako dolgo, če ne bi bil tako trmast in če ne bil uspel v Franciji). Ker o tem nisem zasledila raziskave, lahko samo ugibam, da se njim ne godi nič bolje, prav tako kot se slovenskim avtorjem ne godi dobro glede prevodov v velike tuje jezike ali celo dolenskim avtorjem v lastni pokrajini, ki jih največja novomeška založba zadnje čase z ljubljansko urednico na čelu skoraj ignorira.

Dr. Dimkovska ugotavlja, da ima manjšinec ali priseljenc le malo priložnosti za objavo na Slovenskem; res je, vendar temu morda ni vzrok (več) le naša zaplankanost, temveč tako kot vsemu, tudi temu botruje kapitalska logika, po kateri imajo več tovrstnih možnosti avtorji, ki so uspeli zajahati konja (samo)promocije. Kako naj potem Marc Apollonio, Aljoša Curavić, celo Jadranka Matić Zupančič, ki piše tudi v slovenščini, postanejo pravi slovenski besedni umetniki? Dobro po tovrstni logiki je tisto, kar prinaša denar. A upanje, tudi zaradi pričujoče antologije, vendarle ostaja. Društvo slovenskih pisateljev je objavilo razpis za uredniške delavnice, zraven pa so bili povabljeni še souredniki za posamezne jezike (med njimi tudi odlična prevajalka v hrvaščino in iz nje, Novomeščanka Jadranka Matić Zupančič, tudi sama pesnica v dveh jezikih), hkrati pa je isto društvo objavilo javni poziv za zbiranje literarnih besedil v Sloveniji živečih avtorjev, pripadnikov manjšin in priseljskih skupin, ki pišejo tudi ali samo v svojem maternem jeziku. Na razpis se je prijaviло 60 avtorjev, udeleženci delavnic in glavna urednica Dimkovska pa so izbrali besedila še 32 avtorjev. Urednica je skupaj s souredniki in 25-imi udeleženci šestih delavnic skrbno izbrala besedila in pred bralci so v 520 strani debeli antologiji dela 21 avtorjev in 13 avtoric. Uredniški odbor se je pri izboru srečeval z mnogimi težavami, vendar kriterij kakovosti objavljenih del priča, da je kljub njim uspel. Tako v antologiji živijo besedila v devetih jezikih: v madžarskem, italijanskem, romskem (besedilo je izpuščeno, ker avtor ni dovolil neplačane objave), slovaškem, makedonskem, bosanskem, hrvaškem, srbskem in angleškem

jeziku. Besedila so tudi prevedena. Žal del istrskega pesnika Daria Marušiča, ki ustvarja v različnih istrskih narečjih, v antologiji ni, ker ni bilo prevajalca, ki bi ga prevedel v slovenski standardni jezik tako, da njegova poezija ne bi bila osiromašena.

Souredniki antologije so bili Ivan Antić, Ismet Bekrić, Lajos Bence, Sonja Cekova Stojanovska, Erica Johnson Debeljak, Jadranka Matić Zupančič in Mario Stefe, vsak za dela v svojem maternem jeziku. Po daljšem prepričevanju je glavna urednica v antologijo zaradi kakovosti uvrstila tudi dela tistih sourednikov, ki so tudi književniki, čeprav sprva tega niso hoteli.

Kratkemu življenjepisu avtorjev sledi slovenski prevod njihovega besedila, nato pa še besedilo v maternem jeziku avtorja. Prav kot narodnostna in jezikovna različnost je raznovrstna tudi tematika in zvrstnost besedil. Za ta zapis bi bilo preobsežno navajati posebnosti vsakega izmed njih, sledimo lahko socialni, bivanjski, filozofski in vsakršni drugi tematiki in tudi stilsko so dela zelo raznovrstna; vsebujejo realistične, postmoderne, lirčne, narativne ter množico drugih elementov, ki antologiji dajejo pestrost in bralca vsakič posebej predstavijo v deželo, kjer je rasla prva kal avtorjevega jezika in hkrati v univerzalno čarobnost ubesedenega.

Samo z nekaj drobtinicami želim morebitnim bralcem te antologije ponuditi sled okusa objavljenih del: Na nov način bo moral/ izražati svoje misli,/ želje/ in sanje, naročiti pivo./ Njegove oči govorijo, da je njegov glas še vedno kjer/ je bil,/ le izhoda ne najde več./ (Suzanne Kiraly – Moss); Rala burje/ so zorala brazde/ na licih golih skal/ s katerimi galebi merijo/ globino morja./ (Jure Drlječan); Vleče te, kot las, ki se bo zdaj/zdaj odtrgal od bolečine/ lasišča// in nič ne moreš// (Senada Smajić); Popolnoma vseeno je kje živiš/ a hrepeniš da bi živel v stepi/ v prostoru kjer se urni beduinski konji/ izmikajo umišljenim zasedam/ (Jadranka Matić Zupančič); Ne samo da sem se kaj kmalu potem preselila v deželo, v kateri govorijo drug jezik, živijo drugačno življenje in imajo druge mentalne

vzorke (in fobije in folije), ampak sem si našla tudi dragega /.../ (Stanislava Repar); Skopje, /.../ Le gledam te, kot da sanjaš o meni,/ in sanjam o tebi, ko te ne gledam./ (Bistra Kumbarska); Če smo mostovi,/bodimo močni mostovi,/kjer niso potrebni,/skupno objemimo Muro /...// (Judit Scuka Zagorec); Pozabili so/ (pravzaprav nikoli niso vedeli)/ da nad mano tudi tukaj bentijo celo življenje/ ker za njih pa tudi Slovenec nisem./ (Dušan Šabić).

V obširnem in poglobljenem predgovoru urednica antologije navede tudi, komu je antologija namenjena. Zapiše željo, da bi je ne brali le bralci kot takšni, ampak tudi uredniki literarnih revij in založb, založniki, raziskovalci, prevajalci, profesorji, dijaki, študenti ...

Tudi želje so dovoljene. In gradnja mostov, tudi med jeziki in narodi. Ampak vedno več je povodnji, ki spirajo prve in podirajo druge. (Zapis je nastal v času septembrskih povodnji, ki pa se spet in spet ponavljajo).

Manja Žugman Širnik

KLIC ČLOVEKU Smiljan Trobiš, *Spreminjanja*, založba Spes, Ljubljana 2014.

Pesnik Smiljan Trobiš je v slovenskem kulturnem prostoru, sploh pa na Dolenjskem, že uveljavljen pisec poezije. Njegova pesniška beseda sega v gimnazijski čas, poleg literarnih revij in časopisov pa se pojavlja tudi v katalogih slikarjev, zbornikih molitvene poezije ter v mednarodni antologiji haikujev. Srca oplaja tudi njegova – na zgoščenki izdana – ljubezenska poezija, poezija v prozni obliki ter še raznolika refleksivna lirika. Vse to in še več so bili koščki raznovrstnega mozaika, ki se je zlil v končno podobo – pesniško zbirko s pomenljivim naslovom *Spreminjanja*.

Kot zapisovalka spremne besede sem pletla rdečo nit skozi pesmi ob tematiki spreminjanja. Ob Trobiševi poeziji se bralec sprašuje, kaj se spreminja, kako se spreminja, se sploh spreminja ... Pesnik svoj bivanjski položaj prenaša na so(bivajoče). V svojih nagovorih skozi poezijo opravlja zelo raznolike vloge. Pojavlja se kot videc. Človek, ki se svojega bitja in žitja še kako do potankosti zaveda, potuje skozi svoje vzpone in padce, doživlja spreminjanja ter si skozi vmesne razpetosti med najbolj protislovnimi notranjimi občutki bogati duha. In raste. In je eden redkih, ki znajo in želijo svoja spo(znanja) deliti s

sočlovekom. V tem obnorelem/ponorelem in vihravem svetu Trobiš zna in zmore ustaviti svoj korak. Živeti in se živeti v trenutek, ki je enkrat, poseben in vtisen. In svojemu bralec razdaja svoje misli in čustva, ga uči in hkrati roti: »Ustavi se, človek«. Mu veli, naj se ustavi in za trenutek zaziblje v objemu narave, ki da je njegova zavetnica, a se marsikdaj prav tega človek ne ali premalo zaveda. Razviharjen od svoje, kakor pravi pesnik, »nadute volje« v svoji notranjosti nenehno valovi. Zdaj se prepušča nemiru,

zdaj se z njim podaja v boj, zdaj se znova zaziblje v razkošje miru.

Trobiš skozi svoje poetične vrstice bralcu ves čas naznanja, da se pa spreminjanju navkljub vse začinja in končuje v spoznanju, da je vse zapisano že vnaprej. Zaupa mu, da je vse, o čemer je sanjal in hrepenel, le tisto, kar ga (nas) tako ali tako čaka. S tem nam daje vedeti, da se v točki, ki se »dogaja /.../ že zdaj«, preteklost zliva s sedanjostjo in da je v sedanjosti zapisana že tudi prihodnost. Zategadelj naj človek sprejme svet, kakršen je, z vsem dobrim in slabim. Le to mu bo v sodobni in nemirni življenjski vsakdan prineslo mir, saj ta, pravi pesnik, da je »tam, kjer sprejmemo vse, kot je«. Želi, da bi se človek zavedal svoje majhnosti ter v samem sebi našel luč in odkril cilj. Trobiš to razume kot posameznikovo najtežjo nalogo. Kritiko lahko zaključim s citiranjem Berte Golob, ki je v spremni besedi zapisala, da je pesnik »široko razprt preko prizemljene človeškosti, osrediščen v jedru vsega« v presegajočem zavedanju: »biti majhen, toda – Biti!« (*Spreminanja*, 2014: str. 39). Bralca poziva, naj stopi na pot k samemu sebi, saj tam je mir, saj tam je sreča, saj tam je ljubezen ... je narava in so tudi zvezde.

Matjaž Brulc

PUŠČAVE, ASFALT IN MOTELI

Boštjan Pucelj, *Skice iz Amerike*, fotografska in video razstava,
Jakčev dom – Dolenjski muzej, Novo mesto,
3. oktober – 22. november 2014.

Novomeški fotograf Boštjan Pucelj (rojen 1979) se je v zadnjih letih izoblikoval kot eden bolj prodornih avtorjev svoje generacije – večče krmarjenje med dokumentarno fotografijo in bolj konceptualno zasnovanimi projekti je v njegovem opusu že nekajkrat preraslo v svojstveno zlitje, ki na polju avtorske fotografije razpira sveže in sugestivne prvine. Pucelj je zagotovo in najprej izvrsten opazovalec sveta, iz katerega s pomočjo fotografije izvablja pomenljive zgodbe; vsebinski poudarki njegovih serij se nemalekkrat osredotočajo na povsem vsakdanje fenomene, ki pa jih avtor marsikdaj uspe povzdigniti v emblematične prikaze stanja sodobnega duha.

Puceljev zadnji samostojni razstavni projekt je bil zasnovan v na prvi pogled povsem klasični dokumentarni maniri: kot nakazuje že sam naslov razstave, imamo opraviti z beleženjem vtisov s potovanja po Združenih državah, na katerega se je fotograf odpravil leta 2012. Pucelj se je podal na zahodno polovico te prostrane dežele, pri čemer je na poti do sončne Kalifornije deloma potoval tudi po znameniti cesti *Route 66*. Dnevniška forma, ki jo je avtor podkrepil z navedbo natančnih datacij in mest razstavljenih posnetkov, razkriva dosledno beleženje

stvarnosti, ki se je popotniku in njegovi družbi dnevno razpirala pred očmi. V takšnih okoliščinah se dokumentarni pristop zdi povsem samoumevna izbira in Pucelj je nedvomno do polnosti izkoristil njegove potenciale, da bi ustvaril ne le vizualni dnevnik potovanja, temveč tudi portret pestre in prostrane dežele na drugi strani Atlantika. Fotograf se je v veliki meri osredotočil na drobne detajle, ki popotnika spremljajo ob poti; uravnotežena zmes utrinkov iz urbaniziranih pejsažev in drobcev podeželske spokojnosti, nadgrajena s posnetki iz popotniškega vsakdana v motelih in restavracijah, uspe pričarati pričakovanj polno vzdušje *road tripa*, ki bi ga bilo vsekakor škoda neovkovečiti. Pucelj išče vsakovrstne kontraste in pomenske igre med naravnim in ustvarjenim, kar na pretanjen način predstavlja odnos med civilizacijo in naravo, s čimer v fotografijah zajema nekakšno brezimno napetost, ki se artikulira skozi različne označevalce prostora oziroma njegove rabe.

Velja tudi naglasiti, da pri snovanju svojih ameriških posnetkov Pucelj ni uporabil običajnega fotoaparata, temveč prenosni telefon (kot že pri nekoliko starejši seriji z naslovom *iMarathon*). Pri telefonu gre vsekakor za praktično

Dnevnik –
Devils Elbow,
Missouri, ZDA,
4. avgust 2012.
(Foto: Boštjan
Pucelj)

in mobilno orodje, ki pri procesu fotografiranja omogoča zares hipen odziv, medtem ko je sama uporaba različnih filtrov, ki jih ponujajo aplikacije na telefonu (hipstamatic), botrovala tudi specifični estetiki samih posnetkov. Močno poudarjen kolorit in značilne igre s pojema-jočo ostrino ob robovih podobe – kar pušča vtis, kot da gledamo pomanjšan svet modelov in kulis – kaže na nesramežljivo spogledovanje z danes popularno retro fotografsko estetiko, na kakršno naletimo ob fotografijah z družbenih omrežij. Temu pritrjuje tudi dejstvo, da je Pucelj pri večjem delu razstavljenih fotografij zavestno ohranil značilne pravokotne formate, ki

ne presegajo dimenzije dlani. V majhnih zelenih nalepkah, ki so jih obiskovalci ob odprtju lepili pod najbolj všečne posnetke, odkrivamo še eno aluzijo na protokole udejstovanja na družabnih spletnih omrežjih – vendar pa želja po nekritični transformaciji galerijskega prostora v simulacijo interaktivne spletne platforme v končni fazi učinkuje odvečno, morda tudi nekoliko banalno.

Kakorkoli že, tako zasnovane fotografske miniaturre poudarjajo in krepijo vtis intimnosti, ki tudi že sicer veje iz pričujočih del – drobne, marsikdaj tudi nadvse lirične utrinke iz ameriškega vsakdana zaznamuje dosledna poetičnost,

ki izhaja iz likovno privlačnega upodabljanja minucioznih detajlov, kar je navsezadnje še en dokaz o Puceljevem obvladovanju medija in njegovih likovnih prvin. Pucelj je razstavo nadgradil s serijo video zapisov, kjer se ob pozornem motrenju kot moto serije izkaže tema mobilnosti: avtorjeva fascinacija nad prevoznimi sredstvi oziroma vsakršnim premikanjem se tako izkristalizira kot nespregledljiv poudarek ameriške izkušnje. Zdi se, kot da bi avtor želel naglasiti, da sta tako potovanje kot sam ameriški duh navsezadnje pogojena z mobilnostjo in obstretom neslutene svobode, ki jo ta omogoča.

Značilna ikonografija Amerike, njenih neskončnih cest in (vele)mest, je že dolgo globalno prepoznavna, k čemur sta v drugi polovici 20. stoletja nedvomno pripomogla tudi popkultura in *Hollywood*. Tudi v sodobni slovenski fotografiji je pustila nemalo sledi – spomnimo le na knjigo *Route 66*, ki jo podpisujeta Marcel Štefančič in fotograf Borut Krajnc – pri čemer pa Puceljeva spogledovanja s predhodniki segajo nekoliko dlje v preteklost. Natančneje k Božidarju Jakcu (zapis o njegovi fotografski razstavi v ljubljanski Moderni galeriji je bil objavljen v prejšnji številki revije *Rast*), ki se je na pot po ZDA odpravil ob izteku dvajsetih let preteklega stoletja. Kot v spremnem besedilu k razstavi pojasnjuje kustosinja razstave Katarina Dajčman, je bilo za Pucelja »... Jakčevo potovanje vir navdiha, zato se je odločil, da osemdeset let kasneje, pri približno enaki starosti, tudi sam in na svoj način podoživi njegovo ameriško izkušnjo, kar je svojevrsten hommage velikemu umetniku.« Branje razstave skozi takšen kontekst vsekakor odpira nekoliko predrugačene pomenske odtenke, ki ponujajo tudi razmislek o načinu potovanja nekoč in danes, navsezadnje pa tudi o orodjih in tehnologiji, ki sta jih oba umetnika za doseg svojih ciljev uporabljala na poti. Če je dajal Jakac prednost fotoaparatu pred skicirko, da bi lahko tako hitreje in učinkoviteje upodobil stvarnost, se enaka analogija razpira tudi v primeru Pucelja, le da je ta namesto fotoaparata uporabil telefon. Še ena skupna poteza med Jakcem in Puceljem se

kaže v odsotnosti upodabljanja manj pozitivnih vidikov ameriškega življenja – v na novo odkriti deželi sta oba našla predvsem vir navdiha in svojevrstne fascinacije nad kulturo in naturo, zaradi česar se zdijo njuni interesi domala identični. Zatorej je tudi Amerika, zdi se, ostala enaka, pa četudi se je v osmih desetletjih navzven gotovo povsem spremenila. Ne eden ne drugi ne kažeta bistvenega zanimanja za ljudi, namesto tega sta svojo pozornost usmerila predvsem v materialni svet prostorov in predmetov, vsakovrstnih oblik in struktur, ki jih pozorno oko odkriva v okolju ...

Puceljeva razstava je bila razdeljena v tri segmente, poleg video del in fotografij, ki se spogledujejo s popularno fotografsko estetiko s socialnih omrežij, je bil v tretjem prostoru razstavišča predstavljen izbor fotografskih del, ki so se s svojimi vizurami in formo še najbolj približali čisti klasiki. Vsebinski naglas teh fotografij ostaja nespremenjen, le da se je avtor še pogostejše kot sicer oziral k naravi in njenim slikovitim prvinam. To velja tudi za poleg predstavljeno serijo z naslovom *Iz zadnjega sedeža*, kjer je Pucelj ovekovečil številne poglede iz avtomobila. Tudi tukaj se zdi, da je glavno zanimanje veljalo čudovitim igram oblik in tekstur v naravi, kot tudi svetlobi, ki slednjo spreminja iz uro v uro. Serija priključuje v spomin projekt *Mimobežnost* Blaža Zupančiča, ki je pokrajino fotografiral iz premikajočega se vlaka, pri čemer pa so bila njegova hotenja kot tudi sam likovni izraz posvečena nekoliko drugačnim poudarkom.

Puceljeva zadnja razstava je ponudila korekten primer popotniške fotografije, ki iz bolj ali manj ustaljenih obrazcev žanra uspe izvabiti karseda veliko. Pred gledalcem se je odprl bogat in heterogen vizualni dokument poti, a tudi svojevrstna predstava o deželi, o kateri ima bržkone vsak od nas svoje ustaljene predstave –pa tudi predsodke.

Marina Katalenić

OD KLOBUKA GOSPODA KONSTANTINA DO MOČVIRJA IN ŽIVALSKÉ FARME

20 let ustvarjanja trebanjskega ilustratorja Petra Škerla

Peter Škerl je v dveh desetletjih svojega dosedanjega ustvarjanja svoja dela prispeval za več kot sto različnih izdaj. Med drugim njegove ilustracije bogatijo številne slikanice, učbenike in revije.

Škerl se je v navedenem obdobju izkazal za izredno plodovitega avtorja, vsekakor pa je potrebno v njegovem opusu izpostaviti likovno opremo knjige *Močvirniki* pisateljice Barbare Simoniti. Zdi se tudi, da je z omenjeno likovno opremo vse avtorjevo hotenje in dosedanje delo doseglo vrhunec. Sicer pa je to trditev možno podkrepiti z več nagradami za te ilustracije in z izrednim zanimanjem za knjigo. Ob tem, seveda, z besedo vrhunec nikakor ne namigujemo na kakršen koli zaključek njegovega dela, temveč ravno nasprotno, na napoved novih odkrivanj.

Pred tem pa bi se skoraj morali vprašati, kako se je vse skupaj začelo. Sprva sta ga namreč zanimala predvsem strip in animirani film, a se je pozneje odločil za študij grafičnega oblikovanja na ljubljanski *Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje*. Tam je bržkone prepoznal srž lastnega ustvarjalnega hotenja in poligon za svojo neizmerno domišljijo. Predvsem slikarstvo in

njegova zgodovina sta ga med študijem navdihovala, in tej navezi lahko sledimo še danes. Škerl svoje slikarsko znanje namreč ves čas, a hkrati spretno vnaša v ilustracijo, zato nas ne sme presenetiti, ko pisec spremne besede v *Močvirnikih*, Pavle Učakar, trdi, da so, recimo, njegove »plastni kompozicije prav tako zahtevne kot na slikah mojstrov s konca 19. in začetka 20. stoletja ...«.¹

Za nekaj časa je neizčrpna želja po izražanju Škerla zanesla tudi v igralske vode. Čeprav njegova naveza z gledališčem ostaja danes zgolj v vlogi soustvarjalca lutkovnih predstav, pa ne bo nikoli pozabil ur sedenja, poglobljenega branja in analize besedil za vloge. Ob tem je namreč razvil tisto za ilustratorja tako pomembno veščino, ki mu je omogočila, da vstopi v zgodbo ter izbere trenutek, ki bo zmožen samostojno pričati o vsebini.

Če povzamemo, bi lahko prišli do zaključka, da je Škerla tako profesionalno kot ljubiteljsko zaledje ves čas vodilo v smer ilustracije in ga opremilo z znanjem, veščino in potrebno samozavestjo za eksperimentiranje znotraj medija

¹ Pavle Učakar, *Peter Škerl v Močvirni Loki*, v: Barbara Simoniti, *Močvirniki*, Ljubljana 2012, str. 294.

samega. To se je odrazilo ne le v premikanju mej znotraj navedene likovne zvrsti, ampak tudi v opozarjanju na njeno enakovredno vlogo znotraj umetniškega diskurza in razstavnih programov ter v splošni popularizaciji tovrstne produkcije.

Škerl trdi, da je slovenska ilustracija na splošno v dobrem stanju in ima potencial, čeprav je ob odličnih mladih ilustratorjih, ki prihajajo z *Akademije*, priložnosti za izdajo mogoče malo manj.

Škerla so na *11. Slovenskem bienalu ilustracije* leta 2012 nagradili z nagrado Hinka Smrekarja, najvišjim priznanjem na področju domače ilustracije. Ob tem je priznal, da je tudi nagradista, ki da delu pečat ter nanj opozori tako širšo javnost kot založniško srenjo, a sam ni nikoli ob delu neposredno stremel k njej. Kot pravi, ga zadnja leta vse bolj vleče v smer ilustracije za odrasle. Tej spremembi ni botrovala odločitev oziroma zavestna odvrnitev od ustvarjanja za mlajše občinstvo, ampak je enostavno začutil, da je po uspešni realizaciji velikega projekta Močvirniki čas za novo pot. Škerl namreč v produkciji ilustracij za odrasle, ki je v Sloveniji še v povojih, vidi predvsem izziv. Rad se podaja v še neodkrito,

saj njegova domišljija tam dobi največji zagon.

Tako je s ponudbo *Mladinske knjige* in opremo ponatisa Orwellove Živalske farme, ki je izšla v začetku 2014, začel uresničevati svojo željo. Tako kot marsikdo je tudi sam priznal aktualnost dela, ki je zmožno tudi v nekem drugem času in prostoru pričati o življenju kot takem. Prvič se je znašel v angažirani tematiki, ki je zanj, kot družbeno ozavečenemu človeku, zelo pomembna. Bližina, ki jo je začutil, mu je nedvomno pomagala pri ustvarjanju sodobne vizualne reinterpretacije Orwellove basni. Z ilustracijami zanjo pa se je med drugim oktobra 2014 predstavil tudi v novomeški galeriji Simulaker.

Za razliko od zamolklega kolorita, skozi katerega je Škerl raziskoval senčni svet podrastja in močvirja, je bil ilustrator tokrat postavljen pred izziv črno-bele barvne sheme. Tehnika tuša je – od ekspresivnih gostih šrafur do vnosa naključnega z redčenjem in kapljanjem črnila po površini – avtorju omogočila ustvarjanje vizualno bogatih in zgovornih podob. To, kar vidimo v Živalski farmi, ni več senčni svet živali ampak svet senc, ki poprimejo groteskno ali grozljivo podobo le toliko, da jih uzremo, preden se razblinijo. Sledenje rdeči barvi, ki se pojavi ob prvem

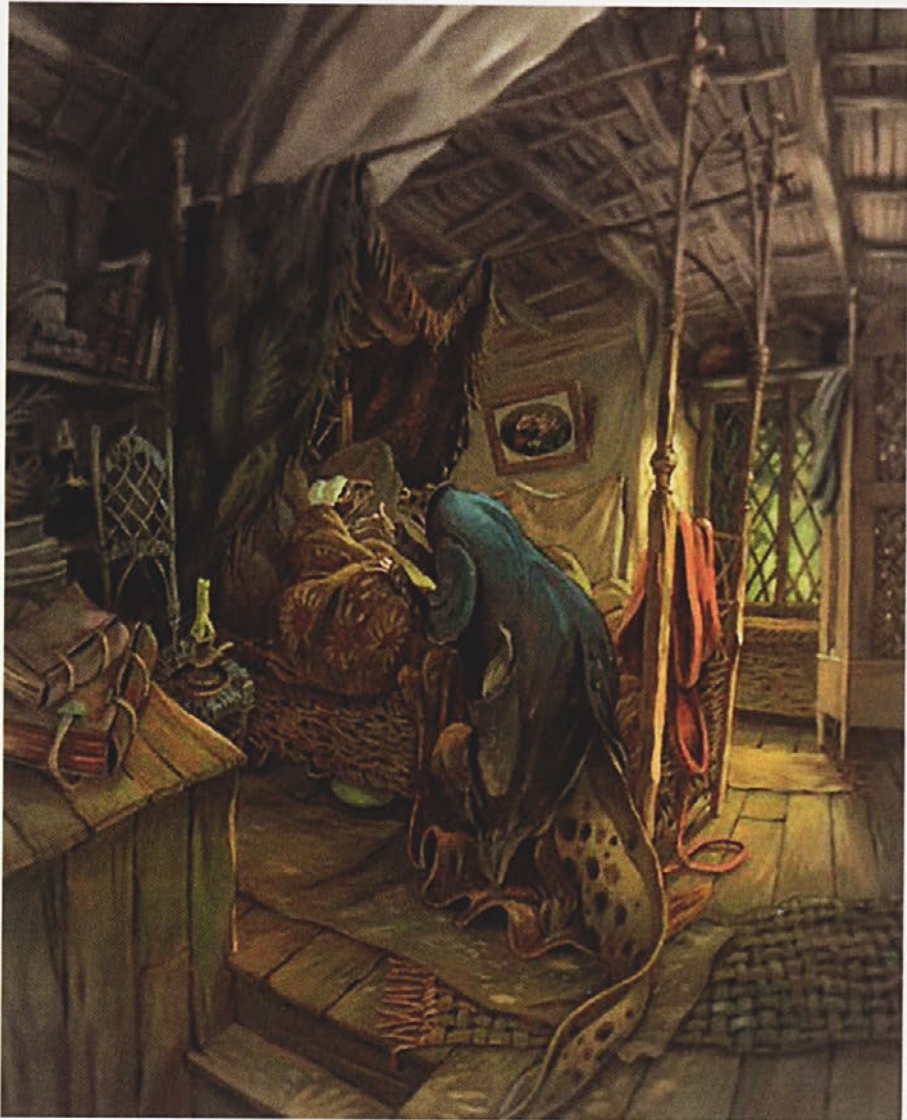
Peter Škerl

znaku nasilja, nelagodje le še stopnjuje. Slednja skozi zgodbo vstopa vse bolj agresivno, dokler v določenem trenutku ne prepoji vsega ozračja. Avtor uspešno gradi prizore tudi skozi zapoljenost risarske površine. Tako, na primer, prizor boja med ljudmi in domačimi živalmi dobi skoraj apokaliptične razsežnosti, medtem ko nas je zmožna praznina v prizoru smrtnih obsodb nad lastno vrsto iz varne pozicije opazovalcev povleči v središče dogajanja in tako spremeniti v priče dogodka. Četudi je zaključek knjige vse prej kot pozitiven, nas preseneti, da celo upodobitve, ki pričajo o osvoboditvi izpod človeškega jarma, nimajo pričakovanega zanosa živali, ampak so ravno nasprotno tesnobne, kot bi že vnaprej hranile zametek razkroja oziroma napovedovale preoblikovanje, v kateri bodo določeni akterji prevzeli vlogo bodočih krvnikov. Zaslutiti je apatičnost, tako sorodno današnjemu času.

Peter Škerl je uspel z ilustracijami Živalske farme ustvariti aktualno in celostno likovno podobo, vendar avtor tudi po tem velikem in izjemno uspešnem projektu ne miruje. Pred kratkim je izšla knjiga *Andrej Nespanec*, v kateri sta vnovič združila moči z Barbaro Simoniti. Uspešno sodelovanje v preteklosti je torej botrovalo še enemu skupnemu projektu. Sam avtor prikimava, da sta očitno zelo usklajen tandem, hkrati pa je pripravljen, da na točki preobrata stopi na novo pot. Glede na prvenec v ilustraciji za odrasle si lahko obetamo veliko.

Peter Škerl, Barbara Simoniti, *Močvirniki*, Založba Mladinska knjiga, mešana tehnika, 2012

Bogdan Učakar

SUONO BASSO – TRIO S ČISTOPISOM BAROČNE GLASBE

Koncert tria *Suono basso* v cerkvi Žalostne Matere Božje na Žalostni gori v Mokronogu, 16. oktober 2014.

V uvodu in naslovu svoje brošure ob gostovanju v Sloveniji in Italiji je glasbena skupina *Suono basso*, v kateri igrajo fagot in kljunasto flavto Karin Gemeinhardt, violončelo Kaja Kapus in čembalo Barbara Adamczyk, zapisala tole: »Fagot, violončelo in čembalo so v baročni glasbi pogosto le harmonsko ogrodje, nizko ležeča preproga, počasi stopa iz množice in poskuša odpletsati svoj ples. Vsak s svojim lastnim korakom, pa vendar skupaj«.

Tri odlične interpretke ostajajo zveste tem načelom, kar smo takoj opazili tudi na koncertu v častitljivi romarski cerkvi Žalostne Matere Božje nad Mokronogom. Dva večera prej pa so poslušalci lahko spoznali zelo hitro napredujoči ansambel v Ljubljani in italijanski Gorici. Trem koncertom so dale naslov *Na plesu z velikani*, kar bi pomenilo z znamenitimi baročnimi skladatelji, kot so Johann Sebastian Bach, Joseph Bodin de Boismortier, Francois Couperin, Domenico Gabrielli, Georg Friedrich Händel, Georg Philipp Telemann in Antonio Vivaldi. Vsi in posamično tudi kot zanimiv glasbeno baročni mednarodni sklop ustvarjalnih nagibov in slogovnih narečij, torej različnosti v enotnosti.

Ob sestavljanju in iskanju sporedov baročne glasbe ni prav nikoli večjih težav, veliko več zadreg pa pri vprašanju, kaj izbrati iz bogate skrinje. Tri interpretke so ob odličnih izvedbah tudi tu pokazale svoj žlahtni selektivni okus, ko so izbirale med bogato uskladiščeno baročno zalogo. Z vsemi poustvarjalnimi podatki, ki so ustrezali njihovim skupinski igri, pa seveda tudi solistični krasilni obrobi in virtuosno čipkasti borduri. Tako je bil koncert v celoti in posamičnih delih sporeda pravcati glasbeno baročni mostovž za varno hojo in obenem značilno narodnostno poudarjeno balustrado. Z barvami italijanske, nemške in francoske glasbe s kar se da značilnimi umetniškimi odtenki. Ponudba z najboljšo baročno glasbeno žlahtnino in duhovnim buketom.

Baročno glasbo lahko sicer obračamo v sporedu, zares poslušamo pa le ob izjemno dovršenih in studioznih interpretih. Vse tri izvajalke na našem koncertu pa so že takšne mojstrice. Kot solistke in z enim srcem v skupni komorni igri. Prostor za bolj obširno poročilo o koncertu in izvedbah še vedno ograjuje plot, ki so ga tri nardarjene glasbenice z današnjega generacijskega kroga že odstranile. Današnja dražba v silovitem

Koncert tria *Suono basso* v cerkvi Žalostne Matere Božje na Žalostni gori v Mokronogu, 16. oktober 2014. (Foto: Arhiv Župnije Mokronog)

trendu zanimanja in hotenj ima pri ansamblu *Suono basso* nedvomno že visok umetniški izklic. Kar mednarodno, kar kaže že sestava.

Na koncertu so bile kar vse tri interpretke v prvem razredu, ko so nas povabile na glasbeno vožnjo z njimi. Violončelistka Kapusova, nedvomno *agens movi* skupine, z razgibano igro pri struni in loku s kar širokim baročnim povedkom ob vseh izvedbah, fagotistka z barvno prevleko in značajsko izreko, s kljunasto flavto pa z vsemi luknjicami virtuoznega sogovornišva, in čembalistka z natančnim poslušanjem občutljivih peresc instrumenta. Vsa dela, ki smo jih poslušali za umetniški indeks in evropski postvarjalni gaberit.

Ansambel *Suono basso* ne bi smeli prezreti, zdaj ko je doživel tako navdušeno predstavitev pri nas, ko bomo sestavljali sporede in načrtovali spisek vabil za festivala v Brežicah in Radovljici. Posebno še, ker je v skupini tako lepo zašumelo iz domačega loga v družbi evropskega zefirja. Koncert je dokazoval dvoje. Najprej, da smo kar trdno v glasbeni Evropi, pa morda še bolj, da

smo veseli, ko bomo to zavest začutili tudi doma in povabili večkrat skupino *Suono basso*¹ na enega ali oba naša festivala za staro glasbo z novim evropskim podpisom.

¹ Trio je imel pod okriljem *Imago Sloveniae* še dva koncerta, prvega 14. oktobra v atriju Mestnega muzeja v Ljubljani in drugega 15. oktobra 2014 na gradu Gorica v italijanskem zamejstvu. Članica tria Kaja Kapus, po rodu Mokronožanka, po študiju v Nemčiji živi na Mirni. (Opomba urednika)

Franc Križnar

JUBILEJNI CIKEL KONCERTOV OB SVEČAH

10. *Koncerti ob svečah*, Dom glasbene dediščine v Srednjem Globodolu pri Mirni Peči, maj – september 2014.

Enako ali morda celo z nekaj več presežka kot cikel leta 2013 se je pričel zadnji 10. cikel *Koncertov ob svečah* v Domu glasbene dediščine v Srednjem Globodolu pri Mirni Peči. Na petih koncertih se je zvrstilo pol domačih umetnikov in polovica tujcev. Zaradi idejne zasnovanosti tako prizorišča koncertov kot cikla je bila na sporedu zgodnja glasba, večinoma tuja, za ščepc pa tudi slovenska – vsakič povezana s čembalom ali orglami.

Na prvem koncertu, 1. maja, sta nastopila italijanska umetnika – violinsko-čembalski duet s povečini italijansko baročno glasbo. Giovanni Rota in Luigi Lore sta igrala z izvirnima glasbiloma (razen Mozarta), z baročno violino, čembalom in špinetom, na sporedu pa so bile duo sonate skladateljev Francesca Marie Veracinija (1690-1768), Giovannija Antonija Maellija (okoli 1620-1669), Bartolomea Bernardija (1660-1732), Wolfganga Amadeusa Mozarta (1756-1791), za dodatek pa še stavek Arcangela Corellija (1653-1713). Čembalist je še sam odigral dvoje *Toccat* Girolama Frescobaldija (1583-1643), violinista pa je spremljal s (tišjim) špinetom. Obe Frescobaldijevi solistični *Toccati* je odigral na večjem, dvomanualnem čembalu. Ni

kaj, šlo je za res povsem avtentične in suverene baročne interpretacije, ki pri nas navkljub precejšnji tradiciji niti niso tako pogoste. Pri tem bi lahko še posebej izpostavili polno baročno ločevanje in relativno čiste interpretacije violinista in več kot prilagodljivo, skoraj na pol solistično soigro čembalista. Občinstvo z Dolenjske pa tudi iz Ljubljane je dodobra napolnilo koncertni prostor že na prvem koncertu, kar je bila več kot dobra popotnica za naslednjega.

Tega je 25. maja ob svojem 35-letnem umetniškem jubileju odigral kar vodja cikla, organist Milko Bizjak. Na mehanskem dvomanualnem angleškem inštrumentu z dvanajst registri in (kratkim) pedalom je odigral dela Angleža Charlesa Johna Stanleyja (1712-1986), dveh Italijanov, Benedetta Marcella (1686-1739) in Baldassareja Galuppija (1706-1785), treh Nemcev, Johanna Pachelbela (1653-1706), Johanna Gottfrieda Waltherja (1684-1748) ter za konec še nesmrtnega Johanna Sebastiana Bacha (1685-1750). Prav z njegovo *Pasacaglijo in fuga* v c-molu, BWV 582, je z mogočnim orgelskim plenom solist zaključil svojo orgelsko soarejo, večerno zabavo ali slovesnost s sprejemom. Če sta bili obe uvodni orgelski skladbi izvedeni v strogi

melodijski in harmonski askezi brez uporabe pedala in je šlo pri njih za pozni angleški in italijanski barok, pa smo se v nadaljevanju že lahko preko beneškega – še vedno italijanskega – baroka v skladbi J. Pachelbela *Ciaconi* v f-molu srečali s pravim orgelskim, pedalnim in registracijskim plenom. Ta se je več kot uspešno nadaljeval tudi v sklepu oziroma v drugem delu tega večera, ko so bila na sporedu Waltherjeva priredba enega od Vivaldijevih 3-stavnih koncertov, Bachov koral *Pridi odrešenik ljudstva*, BWV 659, ter najobsežnejša Bachova *Pasacaglia in fuga* v c-molu. Bizjakov orgelski inštrument je ravno pravniji za podobne solistične dosežke, saj njegov obseg in velikost ter neke vrste sobivanje v prostoru omogočajo enak programski izbor. Vse to, torej prvi in drugi koncert, pa je temu ciklu že tedaj dalo več kot nove upe.

Na tretjem koncertu sta nato 15. junija nastopila Mateja Bajt s kljunasto flavto in s čembalom vnovič Bizjak. V tem primeru je šlo za eno najbolj značilnih baročnih glasbenih kombinacij, ki omogoča izvedbo duo-sonat, teh tako značilnih oblik za izvedbo značilne baročne *monodije* oziroma spremljave enoglasne solistične melodije z akordskim inštrumentom – čembalom,

Milko Bizjak za čembalom – 2013

lutnjo ali orglami. Tokrat je šlo za čembalsko spremljavo, saj je Bizjak lahko v tem primeru nanovo razprostrl svoje interpretacije od orgel do čembala. K temu je povabil našo »prvo damo« kljunaste flavte, docentko na ljubljanski *Akademiji za glasbo* in pedagoginjo na ljubljanskem *Konservatoriju za glasbo in balet*. Spored popularnih baročnih duo sonat sta umetnika z deli treh italijanskih skladateljev, Francesca Barsantija (1690-1770), Antonia Vivaldija (1678-1741) in Corellija, ter Nemca Georga Philippa Telemanna (1681-1767) dopolnila še s povsem solistično igro Bajtove, ki je sama, solistično a cappella odigrala še tri dela-fragmente Flanca Jacoba van Eycka (1590-1657). Medtem ko je Bizjak igral na svoj inštrument, kopijo flamskega čembala iz 17. stoletja, je Bajtova vsa tri van Eyckova dela odigrala s sopransko kljunasto flavto, za duo-zasedbe pa je menjala dve vrsti

altovskih kljunastih glasbil. Umetnika sta pokazala določeno slogovno niansiranje med tako imenovano zgodnjo in srednjebaročno glasbeno literaturo, med italijanskim, angleškim in nemškim barokom. Bajtova je še enkrat več dokazala svojo pregovorno solistično moč na kljunasti flavti, pri nas temu še vedno prereditveno koncertnemu glasbilu.

Navedenemu ciklu so prireditelji 29. junija dodali koncert, na katerem sta v violinsko-čembalskem duetu nastopila italijansko-slovenska rojaka, Črtomir Šiškovič in Luca Ferrini. S podobno, avtentično zgodnjo glasbo skladateljev L. Frischmutha, G. Tartinija in J. G. Naumanna sta nastopila dovolj prepričljivo, tako da je tudi njun koncert več kot sodil v omenjeni jubilejni cikel. Na zadnjem, petem koncertu pa je 21. septembra nastopil še italijanski organist solist iz Furlanije Roberto Padoin, ki je na Bizjakovem (Porrirt-Škrbl) orgelskem inštrumentu solistično izvedel dela Waltherja, Marcella, Bacha, Mozarta, Felixa Mendelssohna Bartholdyja (1809-1847), Roberta Scumanna (1810-1856), Niccolaja Morettija (1763-1821) in za dodatek še Padreja Davida iz Bergama (1791-1863).

Ker pa Padoin tudi komponira, je za svoj koncert marsikatero delo priredil (Mozart). Še enkrat smo se tako vzporedno z nemško srečali z večinsko italijansko solistično orgelsko glasbo. Tudi ta večer je tako več kot uspešno sklenil zadnji cikel petih koncertov.

Tudi občinstvo, ki iz leta v leto vse bolj ceni omenjene prireditve, ni zatajilo. Hkrati pa omenjeni cikel kljub svoji desetletni tradiciji ostaja še vedno bolj kot ne zaprt v svojem domačem okolju.

Rasto Božič

ŽUPANČIČEVA VINIŠKA SPOMINSKA HIŠA DOBIVA NOVO PODOBO

Prenova Župančičeve spominske hiše na Vinici.

Občina Črnomelj oziroma njena županja Mojca Čemas Stjepanovič je novembra podpisala pogodbo za prenovo spominske hiše pesnika Otona Župančiča (1878–1949) na Vinici. Hiša, ki je zrasla na pogorišču Župančičeve domačije in v kateri sta bili doslej razstavljeni Župančičeva spominska zbirka ter zbirka *Zaslужni Belokranjci* Belokranjskega muzeja, je kulturni spomenik, končanje njene prenove pa načrtujejo do konca septembra 2015.

Kot predvideva pogodba prenove tega kulturnega doma, bodo Župančičevo spominsko hišo, ki jo na leto obiše približno dva tisoč obiskovalcev, povsem prenovili in uredili njeno neposredno okolje. V okviru navedene prenove bodo uredili klet in hišno pritličje, vgradili ogrevanje na biomaso, stavbo sanirali zaradi vlage, prenovili njeno pročelje, zrušili zunanji pomožni objekt in stavbo delno na novo opremili.

Viniško spominsko stavbo bodo s tem bolj vključili v javno kulturno infrastrukturo in belokranjski turizem, hkrati pa zanjo načrtujejo nove in posodobljene kulturne vsebine, s katerimi želijo dopolniti sedanje kulturno dogajanje ožjega in regijskega območja. S prenovo bodo dobili tudi nekaj novih delovnih mest.

Po podatkih črnomaljske občine jih bo celotna prenova objekta, ki je v celoti občinska last, stala nekaj več kot 680.000 evrov, skoraj tri petine naložbe pa bodo pokrili z evropskim denarnim prispevkom. Sicer pa so Župančičevo spominsko hišo kot ločeni oddelek Belokranjskega muzeja v Metliki odprli leta 1951 oziroma dve leti po pesnikovi smrti. Njeno temeljno zbirko so v dobrih šestih desetletjih dvakrat, leta 1978 in leta 1998, prenovili ter razširili.

Oton Župančič, pesnik, dramatik, prevajalec in urednik, se je rodil na Vinici, kjer je z družino živel le prvi dve leti svojega življenja, zatem pa 12 let v bližnjem Dragatušu. Nižjo gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, po gospodarskem propadu se je njegova družina preselila v Ljubljano, kjer je živel v revščini.

Župančič velja za največjega poeta Bele krajine in enega izmed največjih slovenskih pesnikov, ki je pisal tudi za otroke. Spada med najpogostejše prevajane slovenske književnike. Umrli je v Ljubljani. Pokopan je v tako imenovani grobnici moderne na ljubljanskih Žalah.

Spominska hiša Otona Župančiča na Vinici.
(Arhiv Belokranjskega muzeja, Metlika – foto: Leon Gregorčič)

Tudi kultura je del nas.

*Poslanstvo našega farmacevtskega podjetja je narediti
dragocene trenutke še lepše in bogatejše.*

Le zdravo življenje je lahko iztočnica kreativnosti.

Verjamemo v navdih, ki se rodi iz kulture.

www.krka.si

Živeti zdravo življenje.

ISSN 0353–6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA

Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Gregor Macedoni

SOIZDAJATELJICE

Občine – Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter založba Goga

SVET REVIJE

Predsednik sveta v ustanavljanju: Slavko Gegič

UREDNIŠTVO

Rasto Božič (odgovorni urednik, Kultura, Odmevi in odzivi), Ivan Gregorčič (Literatura),
Joža Miklič (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik).

NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA

Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo
Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si

SPLETNA STRAN

kultura.novomesto.si/si/revija-rast/

LEKTOR

Peter Štefančič

NAROČNINA

Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast.
Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane
v prosti prodaji 6,50 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.

PRISPEVKI

Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena
dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8.000 znakov s presledki, priporočeni
format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim
urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.

NAKLADA

500 izvodov

OBLIKOVANJE IN PRIPRAVA ZA TISK

Jurij Kocuvan, Studio 300

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost, Uradni list RS, št. 89/98
(134/03), in ZIPRS 0203, Uradni list RS, št. 103–1 (Pravilnika o izvajanju zakona
o davku na dodano vrednost, Uradni list RS, št. 14/04) ter ZIPRS 1314–
A (Uradni list RS, št. 46/13 z 29. maja 2013, kjer je v 10. členu dodan nov člen 60. a) sodi revija
med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 9,5 odstotka.

PODPORNIKI

Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice in Krka, d. d.

NASLOVNICA

Peter Škerl, *Midraške zgodbe*, mešana tehnika,
izdano pri Založbi Družina med letoma 2008 in 2010, detajl

82
RAST
2014

201411184,5/6

COBISS

KNJARNICA M. JARČA
Določeniški oddelček in poseb

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

CENA 6,50 EUR

9 770353675002

0 0 1 5 4